

Murat Havzası

Palu Kültür ve Dayanışma Derneği Yayını

Yıl:1 / Sayı:1 / 2006

ISSN 1306-6072

Prof. Dr. Metin SÖZEN

"Palu'nun zengin tarihsel dokusunun yaşatılması herkesin ortak görevidir."

- Palu'nun Görünen Gündemi
- şebeteria'dan Palu'ya
- Osmanlı Döneminde Diyarbakır Eyaletinin İdari Taksimatı
- Seyyahların Gözüyle Palu
- Harput Kalesi ve 2005 Yılı Kazıları
- Palu Kitabeleri

Mimar Sinan'nın eserleri kadar değerli

Alacalı Mescid
ilgi bekliyor!..

Sevginizin Eseri

TELEFONLARIMIZ:

Elazığ Merkez : (0.424) 218 44 55 - 218 17 91 - 224 19 20
İstanbul : (0.212) 658 05 07 - (0.216) 492 6 53
Aydın : (0.256) 315 20 92
Bursa : (0.224) 261 61 33

İzmit : (0.262) 311 61 59
Mersin : (0.324) 233 22 44
Çanakkale : (0.286) 217 13 51

elazığ

MURAT

4440023 Türkiye'nin her yerinde

turizm

ZAIMOĞLU PETROL

TURİZM OTOBÜS İŞLETMESİ LTD. ŞTİ.

Tel: (0.424) 233 34 35 - 218 71 76 Fax: (0.424) 236 71 76
Cahit Dalokay Cd. No: 11 ELAZIĞ 1219elazig@turkiyeshell.com

İçindekiler

Editörden	2
Palu Derneği ve Murat Havzası <i>Murat Bilgin</i>	3
Murat Nehri Havzası ve Palu'nun Görünen Gündemi <i>Prof. Dr. Metin Sözen</i>	4
Şebeteria'dan Palu'ya <i>Süleyman Yapıcı</i>	7
Osmanlı Döneminde Diyarbakır Eyaletinin İdari Taksimatı <i>Prof. Dr. İbrahim Yılmazçelik</i>	9
Seyyahların Gözüyle Palu <i>Ertuğrul Danık</i>	13
Kaside Der Na't-ı Hazret-i Nebevi (Su Kasidesi) <i>Arif REHÂ</i>	16
Harput kalesi ve 2005 Yılı Kazıları <i>Prof. Dr Veli Sevin</i>	20
Palu Alacalı Mescid	22
Elazığ'ın Orman Durumu <i>Prof. Dr. Saadettin Tonbul</i>	24
Harput Artuklu Hükümdarı Belek Gazi mi Balak Gazi mi? <i>Prof. Dr. Muhammed B. Aşan</i>	29
Tarih Öncesi Dönemlerde Elazığ Yöresi'nin Çevre Bölgelerle İlişkileri <i>Yrd. Doç. Dr. Yüksel Arslantaş</i>	31
Palu Kitabeleri <i>Mustafa Balaban</i>	34
Yukarı Fırat Bölgesi Arkeolojik Yüze Araştırması Palu İlçesine Yönelik 2005 yılı Sonuç Raporu	36
Şiirlerde Palu	40
Palu Kültür ve Dayanışma Derneği Amaçlarımız Faaliyetlerimiz	42
Palu'da Tarihi Gün	45
Palu'da Sünnet Şöleni	49
Kısa... Kısa...	50
Kitap Tanıtımı	52
Palu Kültür ve Dayanışma Derneği Yönetim Kurulu	53

Murat Havzası

Palu Kültür ve Dayanışma Derneği Yayın Organı
Dört Ayda bir yayınlanır.

İmtiyaz Sahibi

Palu Kültür ve Dayanışma Derneği Adına
Murat Bilgin

Sorumlu ve Yazı İşleri Müdürü
Yusuf Bakıcı

Genel Yayın Yönetmeni
Süleyman Yapıcı

Bilim-Danışma Kurulu
Prof. Dr. Metin Sözen
Prof. Dr. Abdusselam Uluçam
Prof. Dr. İbrahim Yılmazçelik
Prof. Dr. Saadettin Tonbul

Yayın Kurulu

Süleyman Yapıcı
Seyfettin Bahçeci
Temur Pirinçci
Mustafa Demirkıran
Murat Açıkkapı
Kenan Altungök
Adem Akbulut
Zülküf Çobanoğlu
Kemal KARABULUT

Hukuk Danışmanları

Av. Ömer Faruk Budak
Av. Mehmet Talip Ersöz

Adres Bilgileri

Rızaiye Mah. İzzetpaşa Cad.
Şehit Binbaşı Sabri Sok.
Polatlar İşhanı Şubesi 38/2 Elazığ
Tlf : 0 424. 233 48 35
0 424. 233 79 31

www.paluder.org

palu@paluder.org

paluderneji@paluder.org

Dizgi - Mizampaj ve Fotoğraflar
Süleyman Yapıcı

Baskı ve Baskıya Hazırlık

Anıl Matbaa ve Ciltevi
Dikmen Cad. 244/P-13 Ankara
Tlf: 0.312.482 75 45
Fx: 0.312.482 11 45
www.anilmatbaa.net
info@anilmatbaa.net

ISSN 1306-6072

Yayın hayatına kavuşan her dergi, bir misyonu kuşanarak okur kitlesinin karşısına çıkmaktadır. Dergimiz "Murat Havzası" da üstlendiği misyonuyla okuyucularımızın eline ulaşmış bulunmaktadır.

Bu ilk sayımızın "sunuş" yazısında, önce dergimizin isminden, ardından da misyonundan söz edeceğiz...

Dergimiz her şeyden önce "Palu Kültür ve Dayanışma Derneği"nin bünyesinde yayın hayatına girmiştir. Palu ilçemiz, bağrında bir "şahdamar" canlılığıyla akıp giden Murat ırmağının oluşturduğu havzanın en önemli merkezi durumundadır.

Palu, zengin tarihi geçmişi ve birikimiyle bu sıfatı fazlasıyla hak etmektedir. Dolayısıyla dergimize, bu havzadan mülahem olarak "Murat Havzası" ismini verdik.

Dergimizin misyonuna gelince... "Murat Havzası", derneğimizin tüzüğü-

de belirtilen amaç ve hedeflerin çerçevelendiği zemin üzerinde var olmuştur.

İlçemiz Palu başta olmak üzere yörenin tarihi, kültürel ve manevi değerlerini bir miras şuur ve hassasiyetiyle görüp gün ışığına çıkarmak derneğimizin dolayısıyla dergimizin ana hedefini teşkil etmektedir.

Dergimizin zengin muhtevası ve yüksek perspektifi, belirtilen amaç ve hedeflerin şümülünü daha da genişletecektir.

Dergimizin bu ilk sayısında, ülkemizin seçkin bilim adamlarının havza eksenli makaleleri ufuk açıcı bir mahiyet belirtmektedir.

Yayın kurulu olarak dergimize 4 aylık bir periyot belirlemiş bulunmaktayız. Şartların el vermesi halinde bu sürenin daha da sıklaşmasını ümit ve temenni etmekteyiz. Saygılarımızla.

Palu Derneği ve Murat Havzası

*Âlem-i kudse erişmek ister isen Bedriyâ
Sıdk ile gel bende ol gir Sâminî bâzârına*

İnsanlar umduklarına kavuşunca, içlerine yeni umutlar doğar ve bir ömür boyu sürüp gider. Önemli olan insanlarımız için yapılacak hizmetlerle kubbede hoş bir sada bırakmaktır.

2004 yılı Mayıs ayında büyük fedakarlıklarla kurulan Palu Kültür ve Dayanışma Derneğimiz, kısa zamanda bir çok faaliyetiyle kendini ispatlamış ve kabul ettirmiştir.

Kuruluşunda görev alan kurucu üyelerimize ve ilk geçici yönetim kuruluna şükranlarımı sunuyorum.

Dört bin yıllık bir tarihi akış içinde çeşitli medeniyetlerin yaşadığı Palu'nun tarihi dokusunu, kültürünü, folklorünü, muhafaza ederek, tanıtarak ve yaşatarak bunu gelecek nesillere aktarmak,

İlçe merkezinin, köylerin ve mezraların ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan temelindeki Palu kültürüyle beraber gelişimini sağlamak için yola çıkmış bulunuyoruz.

Olağan genel kurul sonucunda oluşturulan yeni yönetim kurulu ile bu hayırlı hizmet bayrağını daha ileriye götürebilmek için görevlendirildik.

İkinci olağan genel kurul sonucunda Palu köylerine ait dernek yönetimlerinde görev alan arkadaşlarımızın Palu Kültür ve Dayanışma Derneği çatısı altında görev almaları ile güç birliğimizi pekiştirdik.

Bu güç birliğine gönülden destek vererek yönetim kurulumuzda görev alan iş adamlarımızla da daha hayırlı hizmetler yapacağımıza inancım sonsuzdur.

Mesai mefhumu gözetmeden ve hiç bir maddi ve manevi fedakarlıktan kaçınmadan hizmet etme gayreti içinde olan yönetim kurulumuz ile daha hayırlı hizmetleri başaracağımıza inanıyorum.

Şunu da belirteyim ki her hizmet bir fedakarlığın karşılığıdır ve bir bedeli vardır Çünkü hizmetlerimiz Palu eksensiz olmakla beraber tüm bölgemizin -dergimizin isminden de anlaşılacağı gibi- insanlarına ulaşmaktır.

Bu büyük sorumluluğun bilincindeyiz. Yönetim kurulumuzla beraber tüm üyelerimiz, hemşehrilerimiz ve hayırsever işadamlarımızla birlikte bu büyük sorumluluğun altından kalkabileceğimizi ümit ediyorum.

Tüm yönetim kurulu üyesi arkadaşlarımız, bize tavsiye edilen "İnsanların hayırlısı, insanlara faydası olanıdır" düsturunun bilinci ile hareket etmektedirler.

Derneğimizi ve faaliyetlerimizi anlatmak için bir yılı aşkın zamandan beri hizmet veren www.paluder.org web sitemizin yanında kalıcılığı olması temennisiyle elinizdeki Murat Havzası dergisiyle de sizlere ulaşmayı tercih ettik.

İnsanlarımızın maddi ve manevi problemlerine yardımcı olabilmenin yanında ilçemiz ve köylerimizin çeşitli problemlerinin çözümünde de yardımcı olmanın gayreti içindeyiz.

Derneğimiz bir sivil toplum kuruluşudur. Gelişmiş ülkelerde toplum yararına alınacak bütün kararlarda sivil toplum kuruluşlarının görüşlerine büyük önem verilmektedir. Ülkemizde de sivil toplum kuruluşlarına aynı önemin verileceğini inanmaktayız.

Bizler sizlere ulaşabildiğimiz kadarıyla başarılı olacağımıza inanıyoruz ve ilk sayısı elinizde olan Murat Havzası isimli dergimizi yönetim olarak çıkarma kararı aldık. Beğeneceğinizi umuyoruz. Zira dergimizin yayın kurulu seçkin ilim adamları araştırmacı ve yazar kadrosundan oluşmaktadır. Derneğimizin faaliyetleri ve hedefleri hakkında tüm bilgileri detaylı olarak bulacaksınız.

Bu hayırlı hizmetlerde sizleri de aramızda ve yanbaşımızda görmek istiyoruz.

Murat Nehri Havzası ve Palu'nun Görünen Yeni Gündemi

Yapılacak ayrıntılı bir araştırma, bu bölgenin tarihinde iz bırakmak isteyen topluluk ve toplumların büyük bir bölümünün Palu'ya niçin özel önem verdiklerini ortaya koyabilir. Eski dokudan kalanlar bile bunu kanıtlayacak niteliktedir.

Her kentin bir kurulma öyküsü vardır. Bu öykülerin büyük bir bölümü benzerlikler içerir. Özel koşulların, belirgin olarak ilk anda kendisini gösterdiği yerlerde ise, temel ögenin öykülerin önüne geçtiği görülür. Öyküler zaman içinde çoğalsa da, yerleşmeye neden olan yaklaşım değişmez. Boğaziçi ve Haliç'in varlığı İstanbul'da yer seçiminde nasıl öncelikli nokta olmuşsa, Murat Nehri de Palu'yu kuranları benzer biçimde etkilemiş olmalıdır.

Anadolu'nun özellikli suları içinde Murat Nehri, geçtiği yere bereketi taşımasının yanı sıra, bir dizi değişik ölçekte yerleşmelerin çevresinde oluşmasına ortam hazırlamıştır. Bunun somut örneği Palu'dur. Ancak Palu kadar "görkemli bir görünüme" Murat Nehri çok az noktada olanak sağlamıştır. Burada Murat Nehri, bir anlamda yarattığı havzanın bereketinin odak noktasını, tarihin her döneminde göstermeye çalışmıştır.

Doğa-insan-kültür ilişkisi içinde "Murat Nehri Havzası"na bakıldığında, birikimlerine uygun değerlendirilmek istendiğinde, Palu'nun öncelikle "bölge içindeki yerinin" doğru belirlenmesi gerekir. Yerleşmenin tarihi de bu yolda yol göstericidir. Yapılacak ayrıntılı bir araştırma, bu bölgenin tarihinde iz bırakmak isteyen topluluk ve toplumların büyük bir bölümünün Palu'ya niçin özel önem verdiklerini ortaya koyabilir. Eski dokudan kalanlar bile bunu kanıtlayacak niteliktedir.

Bu nedenle, coğrafyasını dikkate alarak Palu'yu yeniden değerlendirmeye karar verdi-

ğimizde, önce Anadolu bütününde burasının ne anlama geldiğini sağlıklı belirlememiz, ardından Doğu Anadolu için önemini eldeki yeni belge ve bulgularla geniş kesimlere usanmadan anlatmamız, böyle bir "ortamdaki zenginliğini" doğru ortaya koymamız gerekir.

Kent hangi bütünün parçası?

Palu'nun yer aldığı coğrafya, suların ve dağların yaşamı belirlediği, bunun çevresinde tarihin ilk yerleşme alanlarının yoğunlaştığı, bir bakıma "uygarlığın temel evrelerinin ortaya çıktığı", çok özel bir toprak parçasını içermektedir. Kısacası, insanlık-uygarlık tarihinin erken örneklerinin görüldüğü, kültürel bir bütünün önemli noktasında bulunmaktadır. Doğanın sağladığı olanakların değerlendirildiği böyle bir alanın içinde yer alması, kültür yollarına yakınlığı, ister istemez kesintisiz bir sürekliliğe, öneminin artmasına neden olmuştur.

Son yıllarda yapılan kazılar, yeni araştırmalar, bu bölgenin ve bölgeye bağlı havzaların çok daha ayrıntılı yeni çalışmalara gereksinim gösterdiğini ortaya koymuştur. Yerleşme tarihini geriye götüren, burada yaşayanların yaşam biçimlerini daha açık öğrenmemize neden olan bu sonuçlarla yetinmeyerek, “tüm değerleri korumaya yönelik” farklı bir yaklaşımı bölgede egemen kılmamız gerekmektedir.

Böyle bir yaklaşım, doğal-tarihsel-kültürel bütün içinde yerimizi daha sağlıklı belirlemeyi birlikte getirir. O zaman “hangi bütünün parçası” olduğumuz sorusunun cevabı daha iyi anlaşılmış olur. Palu ve benzeri yerleşmelerle birlikte değerlendirme yapmak, tarihin boşluklarını doldurmamızı, açıklığa kavuşturmamızı sağlar.

Bütüne nasıl ulaşacağız?

Burada ülkenin her bölgesinde örneklerini çoğaltmaya çalıştığımız, “havza ölçeğinde koruma” olarak niteliğimiz ve sonuçlarını görmeye başladığımız çok yönlü girişimimiz, uzun yıllar göz ardı edilmiş Palu için de farklı bir çıkış noktası içermektedir. Bir anlamda insanların topraklarından kopmadan, köklü geleneklerinden uzaklaşmadan yaşamlarını geliştirmesini hedefleyen bu yeni hareket, gittikçe önemi artan bu coğrafya için gecikmiş bir önlem olarak da görülebilir. Ancak belge niteliğindeki değerlerin yok olduğu, toprakların gücünü hızla yitirdiği düşünülürse, sağlıklı ortamı yaratmada gecikmeden kalıcı çözüm yolları arama söz konusu olabilir.

Yıllardır sürekli üzerinde durduğumuz, bilimsel ortamlarda gündeme getirdiğimiz “Yukarı Fırat Havzası Kalkınma Birliği” düşünce-miz, diğer havzalarda yaşama geçmiş, başarılı sonuçlara yönelmiş olmasına karşın, Elazığ-Malatya-Sivas-Erzincan-Tunceli, doğal-tarihsel-kültürel değerleriyle bir araya gelme, çok yönlü bir kırsal kalkınma ortamına kavuşma başarısına ulaşamamıştır. Bu, kuşkusuz yaşama geçmeyecek anlamına gelmemelidir.

Burada ve diğer yerleşme yerlerinde elde edilmiş olumlu-olumsuz sonuçlar, Murat Nehri'nin iki yakasında yer alan değişik ölçekteki yerleşmelere örnek olabilirse, mutlu bir başlangıcın deneyimlerini Palu “soğukkanlı bir ileri hedefe” dönüştürebilirse, gelecek için sağlam adımlar atmak kolaylaşabilir. Şu anda bunun ilk işaretleri görülmeye, değişik kesimler kent konusunda ortak bir çaba, ortak bir alan yaratmaya başlamışlardır.

Palu geleceği nasıl mutlu kılacak?

Palu'nun daha geniş bir çerçeve içinde konumunu belirlemesi için, benzer yerleşmeleri dikkate alması gerekmektedir. Bunların başında Harput-Elazığ ilişkisi gelmektedir. Bu coğrafyada böylesi ikili durumun örnekleri çoğaltılabilir. Ancak en somut sonuç, yine de Harput-Elazığ sürecinde gözlenmektedir. Dünün derinlikli tarihinde Harput nasıl sürekli büyük bir merkez olarak varlığını korumuşsa, doğru değerlendirme yapabilmek için Palu'nun zengin tarihsel dokusunun da benzer nedenlerle yaşatılması, herkesin bunu ortak görev bilmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Son yıllarda Harput'ta izlediğimiz yol, geçmişten kalan tüm verileri farklı bir bakış açısıyla değerlendirmeye almak, günün koşullarına uygun yeni bir yaşam şansı yaratmayı sağlamaktır. Bu açıdan kentin sağlıklı bir ortama ulaşması

için “koruma amaçlı plana” öncelik verilmiş, bu konu bugünlerde somut bir noktaya getirilmiştir. Ardından Harput Kalesi'nin onarılması, burada kazı çalışmalarının başlatılması, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı anıtsal yapıların onarımının sağlanması, geleneksel doku içinde bir evin “çevre kültür evi” olarak onarılması, neyin nerede nasıl bir süreçten geçerek yaşatılması-işlevlendirilmesinin mümkün olacağına ortak bir kararlar kısa-orta-uzun dönemli bir plana bağlanması, kısacası bir “vizyon” ve “stratejinin” belirlenmesi temel hedef alınmıştır. Tüm bu girişimler, hiç kuşkusuz “Yukarı Fırat Havzası” çalışmaları için de ileride sağlam bir veri olacaktır.

Boğaziçi ve Haliç'in varlığı İstanbul'da yer seçiminde nasıl öncelikli nokta olmuşsa, Murat Nehri de Palu'yu kuranları benzer biçimde etkilemiş olmalıdır.

Benzer süreç Palu için de söz konusudur. "Murat Nehri Havzası" bütünü içinde Palu özel bir yerleşme olarak değerlendirmeye alındığında, kentin doğal-tarihsel-kültürel birikimi "koruma amaçlı plana" bağlanarak, öncelikleri sıptanarak, tüm kurum-kuruluş-kişiler göreve çağrılarak, doğa tutkunlarının, kültür turizmine öncelik tanıyanların alanı durumuna getirilebilirse, gün ışığına çıkmamış bir önemli merkez olarak bölgede ve ülkede gündem oluşturabilir.

Bu noktada ilk olumlu adımlar atılmış gözüküyor. Palu ile ilgili tüm kaynakların taranmaya başlanmış olması sağlıklı bir yoldur. Gümüşhane'de Süleymaniye mahallesi başta olmak üzere değişik kentlerin tarihsel dokusunu yeni gelişme alanlarıyla buluşturmaya amaçlayan, "Barışan Kentler" başlığı altında sürdürdüğümüz çalışmalar, yeni yöntemlerin denenmesine neden olmuştur. Palu'nun bu noktada "doğa ve kültür envanterine" başlamış olması, çalışmaların hızlanmasını sağlayacaktır. Bunun ardından, değişik kurumların sorumluluğunda olan yapıların onarılması-işlevlendirilmesi daha kolay olacaktır. Bu aynı zamanda yeni umutların yeşermesini de kolaylaştıracaktır. Yeter ki ilk örnekler, ileri hedeflerin önünü açıcı nitelikte olsun, sağlam bir sürekliliği birlikte getirsin.

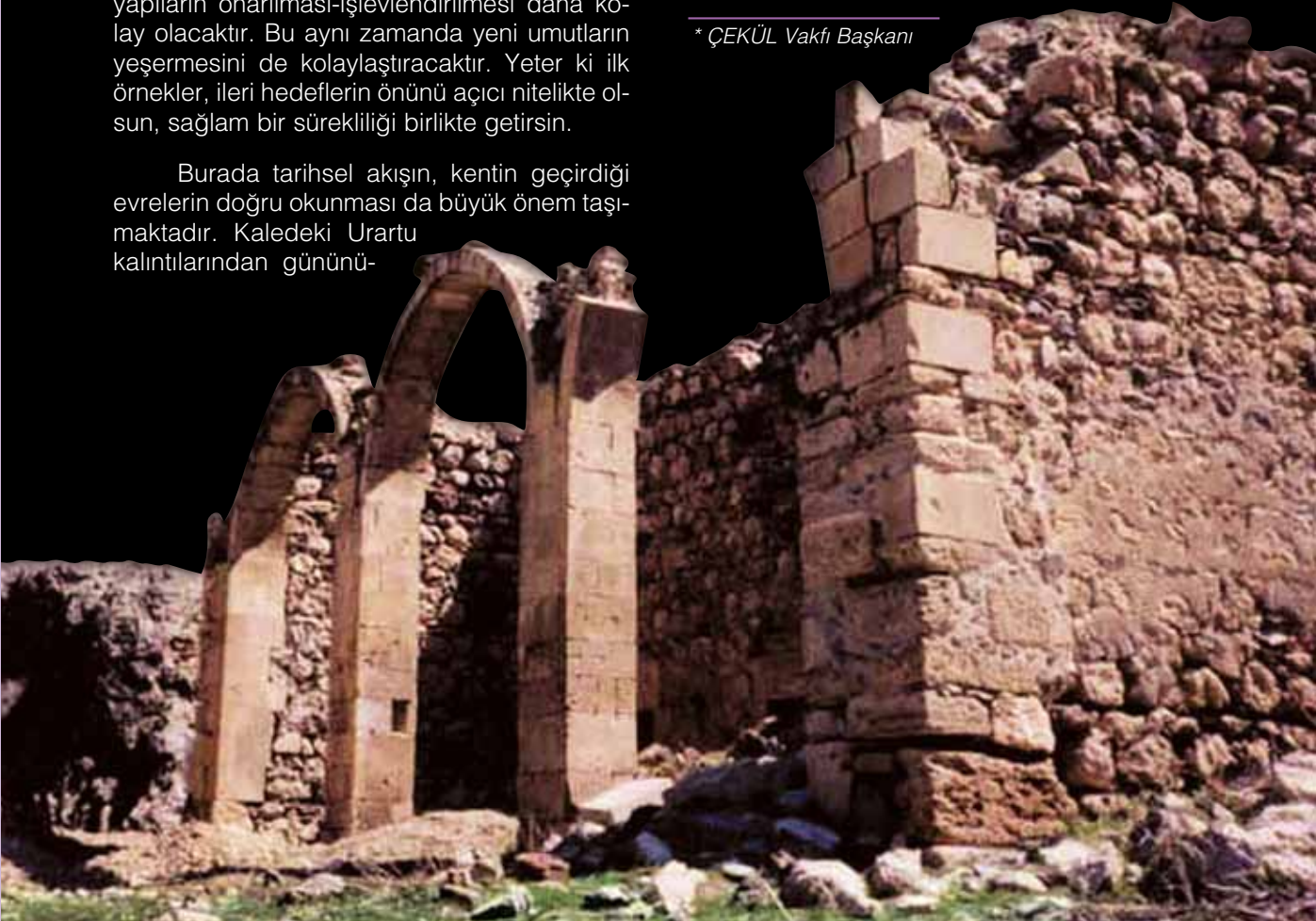
Burada tarihsel akışın, kentin geçirdiği evrelerin doğru okunması da büyük önem taşımaktadır. Kaledeki Urartu kalıntılarında gününü-

ze akan, günümüze uzanan tüm izler, "sağlam bir kurgu içinde" özenle ilgili çevrelere sunulabilirse, bu önemi oranında gün ışığına çıkmamış Palu'nun farklı bir gündem oluşturmasını kolaylaştırabilir. Bilimsel araştırmalarla başlayan ilk çabalar, "kamu-yerel-sivil-özel birlikteliğine" dayalı örgütlenme istekleri, bizleri umutları artırıcı sonuçlara götürebilir.

Unutulmaması gereken temel nokta, yerleşmeye neden olan özgün doğasının, her noktada farklı bir özelliğini yansıtan kültürel varlıklarının, yanlış kararlar, iyi düşünülmemiş uygulamalarla dönüşü olmayan noktalara getirilmemesidir. Hiç kuşkusuz, artık zaman yitirmeden, tek bir taşın yerinden düşmemesi için ortak eylem planının devreye sokulması sağlanmalıdır.

Tüm bu düşünceler, koşullanmış kimliklere düş gibi gelebilir. Bu "gerçeğin görüldüğü" bir düşür. Palular, bu düşü gerçek kılacak yolu şimdiden aralamış görünüyorlar...

* ÇEKÜL Vakfı Başkanı

Şebeteria'dan Palu'ya

Balauos, Bala, Balu, Pala, Paluni, Palahovid, Palao, Şebeteria, Romanapolis, Asmosata, Arsamosata, Arsamsat, Arşemşat, Şimşat, Aşmuşat, Sumaysat, Samsat ve Palu...

Palu'nun ilk yerleşim merkezi olan Yarımca köyünün karşısındaki Haraba / Kharaba (Örencik) köyü yakınında Şimşat Kalesi denilen kalıntılar arasında bulunan tarihsel bir kent; Bizans çağında Arsamosata diye anılmıştır. Arsamosata adı, Ermeni ağzında Aşmuşat'a dönmüştür. Süryaniler kente Arşemşat, Araplar ise Şimşat, Sumaysat, Sümeysat diyorlardı. Kent, Palu'nun güneybatı yakınında Murat Irmağı'nın güney kıyısında idi. Arsamosata vb. adların öz biçiminin ne olduğu, hangi dilden geldiği, türediği, öğeleri, anlamı tesbit edilememiştir. Ancak bu adlar, kıyısında bulunduğu Murat suyunun o çağdaki adı Arsanianın da içinde yer aldığı Arsa (akan) kök sözcüğünden türetilmiş olabilir.

Palu kelimesinin aslı Balu olup, Rum ağzında Balouos'dur. Balabiteneye ise Elazığ ile Çapakçur/Bingöl arasında kalan Palu yöresinin adıdır. Balabiteneye adının bir anlamı tespit edilmiş olmayıp, yörenin Kappadokia dilinden gelme adı Helenleştirilerek oluşan bir melez ad olabilir. "Balaba yöresinin yurdu" anlamıyla ortaya çıkmış ve bunun Balabitis (Balaba Yöresi) bölümü de Ermeni ağzında Balakhovit'e dönmüştür.¹ Ayrıca Palu bölgesine Palahovid adı da verilmiştir.

Günaltay ise, Palu'nun Nairi ülkesinin önemli bir yerleşim yeri olduğunu ve adının Akat Metinlerinde Palao olarak geçtiğini ileri sürerken² Bizans kaynakları, Arzene bölgesinde Balouos veya Balu'dan söz etmektedir. Palu kelimesinin aslı Balu olup, Rum ağzında Balouos'du. Balabiteneye ise Elazığ ile Çapakçur/Bingöl arasında olan Palu yöresinin adıdır ki; bu bölgeye yakın zamana kadar Palu bölgesi denilmekte idi.³

Palu, en az Hititler çağından beri önemli bir merkezdir. Cyril Toumanoff'a göre Ergani Sancağı içinde yer aldığı Osmanlılar dönemindeki sınırları itibariyle modern Palu kazası antik Paluni Prensiği'ne tekabül eder. Hitit kayıtlarında adları geçen Pala (Bala) halkının, yani Palalar (Balalar)'ın devamıdır.⁴

1031/1032 yılları arasında I. Romanos, Palu'yu yeniden inşa ettirerek Romanopolis adını vermiştir.⁵

Sonuç olarak Palu ismi, farklı medeniyetler zamanında farklı isimlerle anılsa da Palu ismi M.Ö. 2000 yıllarından beri kullanılmaktadır.

İlk çağlardan günümüze dek Murat Köyü'nde yaşamak bir tutkuya dönüşmüştür. Elazığ Ovası, Altınova, Kuzova, Çemişgezek, Ağın, Pulur, Palu ve Harput gibi nice yerleşim birimleri, Taş Devri insanının sığınaklarından Demir Çağı'nın görkemli kalelerine dek varan barınaklarıyla yöredeki yoğun yerleşimin geçmişten günümüze tanıklığını yapmıştır.

Yöre, çağlar boyu dinmeyen bir yurt edinme hırsının çalkantılarıyla dopdolu bir tarihi barındırır. Bu, Doğu'nun yaşam kaynağı Fırat ve Murat ırmaklarıyla bunları besleyen kolların koyaklarına egemen olma isteğinin tarihidir.

Erken Demir Çağ'da da Asur ve Urartu politikasının özünde de Murat ve Fırat'a "benim" diyebilme tutkusu yatar.⁶

Diyarbakır'ın kuzeyinde Sophene bölgesi vardı. Buralara Urartular Şupani veya Supa diyorlardı. Harput bölgesi adından gelen Sophene deyimi, zaman zaman Murat sağındaki Tunceli güneyi ve Dicle başında Eğil çevresini de kapsayan bir idari/etnik anlam taşıyordu. Daha eski adı İşuwa idi. Alzi, Çüngüş, Ergani-Maden bölgesinin kuzey ve kuzeybatısını, Palu, Malatya civarını kapsayan bir bölgeyi ifade ediyordu. Hititler buraya Alşe adını vermişlerdi.⁷

Ortaçağ döneminde yöre, başlıca iki önemli yola hakim durumdaydı. Bunlardan birisi Malatya ovasından geçip, Fırat'ı Kömürhan civarından aşarak Hanzit üzerinden Murat nehri boyunca nehrin kaynaklarına doğru uzanan yoldu. Bu yolun en önemli özelliği Harput (Hisn-ı Ziyad) ile Şimşat (Arsamosata) gibi orta çağın iki önemli iskan merkezini birbirine bağlamasıydı.⁸

Ortaçağ döneminde yöre, başlıca iki önemli yola hakim durumdaydı. Bunlardan birisi Malatya ovasından geçip, Fırat'ı Kömürhan civarından aşarak Hanzit üzerinden Murat nehri boyunca nehrin kaynaklarına doğru uzanan yoldu. Bu yolun en önemli özelliği Harput (Hisn-ı Ziyad) ile Şimşat (Arsamosata) gibi orta çağın iki önemli iskan merkezini birbirine bağlamasıydı.⁸

Kaleden Palu'nun Genel Görünüşü

Palu, bölgenin bilinen tarihinden Urartular dönemine kadar Sümerler, Şubaralar, Hurriler, Hititler, Asurlular gibi çeşitli medeniyetlerin hakimiyetinde kalmıştır. Urartu kralı Menua tarafından fethedilen bölge içindeki Palu, Menua'nın başkenti ve gözdesi olmuştur.

Palu, Urartulardan sonra yine bölge tarihi itibarıyla İskitler, Medler, Persler, Partlar, Romalılar, Sasaniler, Bizanslılar, Müslüman Araplar, Emviler, Abbasiler, Hamdaniler, Büveyhoğulları ve Mervaniler'in hakimiyetinde kalmıştır.

Selçuklu akınlarından sonra Çubukoğulları beylik temelini Palu'da atmış ve Palu, beylik merkezi olmuştur. Yine Belek Gazi Palu'yu

kendine beylik merkezi olarak seçmiştir. Akkoyunlu Osman Bey Palu'ya yerleşerek Akkoyunluların Palu kolunu kurmuştur.

Bir dönem Harezmliler, Dulkadiroğulları, Akkoyunlular ve Safeviler hakimiyetinde kalan Palu, Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı hakimiyetine "Palu Hükümeti" statüsünde imtiyazlı olarak girmiştir. Palu bu imtiyazlı statüsünü Tanzimat dönemine kadar devam ettirmiştir.⁹

*Araştırmacı-Yazar, Palu Kültür ve Dayanışma Derneği Yönetim Kurulu Üyesi

1. Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, s. 111-112, 149-150.

2. Şemsettin Günaltay, *Yakın Tarih II, Anadolu*, s. 323.

3. Honigmann, Ernest; *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s. 53.

4. C. Toumanoff, *Studies In Christian Caucasian History*, Georgetown University Press, 1963, s. 171-172, 212

5. Urfalı Meteos, *Vakayinamesi*, (952-1136) ve *Papaz Grigoru'nun Zeyli* (1136-1162), s.56-57.

6. Nevzat Çelik, *Şebeteria, Batı Urartu'da Bir Kent ve Kaya Anıtları, Yüksek Lisans Tezi*.

7. Şevket Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi*, c.I, s. 24.

8. Doç. Dr. Muhammed Beşir Aşan, *Dünü ve Bugünü ile Harput, Osmanlı Öncesi Harput ve Yöresinde Türk İskanının Tarihi Gelişimi*, c.I, s. 50.

9. Süleyman Yapıcı, *Palu Kültür-Tarih İdari ve Sosyal Yapı*, s. 10-11

Osmanlı Döneminde Diyarbakır Eyaletinin İdari Taksimatı

Osmanlı devletinin idari taksimatı incelendiğinde bunun kendisinden önce, kurulan devletlerden izler taşıdığı görülecektir. Eyalet-Sancak şeklinde karşımıza çıkan klasik Osmanlı idari yapısında, ilk sırayı alan eyaletlerin oluşturulmasında en başta güdülen amaç ise bunların iktisadi yönden kendi keline yeterli olmasıdır. Her eyalet devlet için üzerine düşen görevleri yapmak zorundadır. Böyle olunca idari taksimatın bilinmesi, iktisadi ve askeri durumun aydınlanmasını sağladığı gibi, devletin idari taksimatta nasıl bir ölçü kullandığını da göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Diyarbakır eyaleti, Osmanlı idari taksimatı içerisinde, kurulduğu tarih olan 1515'ten itibaren büyük bir önem taşımıştır. Eski çağlardan itibaren önemli bir askeri, siyasi ve kültürel merkez olan Diyarbakır, bu önemini Osmanlı döneminde de muhafaza etmiştir.

XVI. ve XVII. yüzyıllar içerisinde Diyarbakır eyaletinin idari taksimatı ile ilgili bilgiler, bu dönemler hakkında bilgi veren kaynaklardan alınmış ve mukayeseli olarak aşağıdaki tablo I'de verilmiştir.

TABLE I/A
XVI. ve XVII Yüzyıllarda Diyarbakır Eyaletinin İdari Taksimatı

I 1515 ¹	II 1520 ²	III 1568-74 ³
Vilâyet-i Diyarbakır	Vilâyet-i Diyarbakır	Vilâyet-i Diyarbakır
1.Amid (Livâ)	1. Kemah (Livâ)	1.Amid (Livâ)
2.Kemah "	2. Harput "	2.Ruha "
3. Harput "	3. KaraHamid "	3.Harput "
4. Ruha "	4. Ruha "	4. Ergani "
5. Arabgir "	5. Arapgir "	5. Kabur "
6. Ergani "	6. Ergani "	6. Deyr-i Rahba "
7.İspir "	7. İspir "	7. Siverek "
8. Bayburd "	8. Kığı "	8. Atak "
9.Kığı "	9. Bayburd "	9. Nusaybin "
	Cemaat-i Kürdan	
10. Çemişgezek "	10. Çemişgezek "	10. Tercil "
11. Hizo "	11. Hazo "	11.Çermik "
12. Atak "	12.Atak "	12. Rakka "
13. Süleymaniye "	13. Palu "	13. Sincar "
14. Palu "	14. Süleymaniyan "	14. Hısnkeyf "
15. Berriyecik "	15. Berriyecik "	15. Eğil "
16. Eğil "	16. Eğil "	16. Çapakçur "
17. Çermik "	17. Çermik "	17. Eski Musul "
18. Hısn-ı keyfa "	18. Hısnkeyf "	18. Cammase "
19. Çapakçur "	19. Cere "	19. Siird "
20. Cere "	20. Çapakçur "	20. Kabile-i Beni Rabia "
21. Fusûl "	21. Fusûl "	21 Ağcakale "
22. Bidüs "	22. Hilvan "	22. Mihrani "
23. Sason "	23. Bidlis "	23. Kulb "
24. Cezire "	24. Sason "	24. Cemaat-i Pezyan ve Puzyan ve Zilan "
		25. Gence "
25. Hizan "	25. Cezire "	26. Görgil "
26. Siverek "	26. Hizan "	27. Hayzo "
27. Berdinç "	27. Siverek "	28. Hancuk v
28. Haytan "	28. Berdinç "	
29. Zeriki "	29. Haytan "	
30. Musul "	30. Zeriki "	
31. Çüngüş "	31. Musul "	
32. Posadi "	32. Çüngüş "	
33. Hâcük "	33. Pasadi "	
34. Sincar "	34. Hâcük "	
35. Aşiret ve Ulus "	35. Sincar "	
36. Genç "	36. Genç "	
	37. Aşiret ve Ulus "	

TABLO I/B
XVI. ve XVII. Yüzyılda Diyarbakır Eyaletinin İdari Taksimatı

Eyalet-i Diyarbakır IV 1578-1588 ⁴	Eyalet-i Diyarbakır V 1609 ⁵	Eyalet-i Diyarbakır VI 1626-1637 ⁶	Eyalet-i Diyarbakır VII 1653 ⁷
1. Amid	1. Amid	1. Hazo (H)	1. Amid
2. Ruha	2. Harput	2. Cizre (H)	2. Harput
3. Ergani	3. Ergani	3. Eğil (H)	3. Ergani
4. Deyr ü Rahbe	4. Siverek	4. Tertil (H)	4. Siverek
5. Körkil	5. Nusaybin	5. Palu (H)	5. Nusaybin
6. Siverek	6. Hasankeyf	6. Genç (H)	6. Hasankeyf
7. Ferak (?)	7. Çemişgezek	7. Çermik(Y)	7. Çemişgezek
8.Nusaybin	8. Siird	8. Sağman (Y)	8. Siird
9. Harput	9. Mefâkirin	9. Hasankeyf	9. Çapakçur
10.Kabur	10. Akçakale	10. Pertek (Y)	10. Sincar
11. Mazgird (Y)	11. Sincâr ve Habur	11. Mazgird(Y)	11.Tercil
12. Tercil	12. Sağman (Y)	12. Çemişgezek	12. Kulb
13. Pertek ve Çemişgezek (Y)	13. Kulb (Y)	13. Harput	13. Çermik
14. Sincar	14. Mihrani (Y)	14. Siverek	14. Pertek
15. Rakka	15. Tercil (Y)	15. Kulb (Y)	15. Mazgird
16. Atak	16. Atak (Y)	16. Ergani	16. Atak
17. Çapakçur	17. Pertek (Y)	17. Mihrani (Y)	17. Pesban-Yurban
18. Hısnıkeyfâ	18. Çapakçur (Y)	18. Çapakçur (Y)	18. Sağman
19. Aşiret-i Pespân	19. Çermik (Y)	19. Siird (Y)	19. Miyafârikin
20. Cezire	20. Cezire (H)	20. Görgil (Y)	20. Mihrani
21. İmadiye	21. Eğil (H)	21.Ahâkis(?) (Y)	21.Akçakale
22. Masyun	22. Kih (H)	22. Miyafârikin (Y)	22. Hancuk
23. Hacukuk	23. Palu (H)	23. Bohtan ve Zilan ve Bepân	
24. Sason	24. Hazo (H)	24. Nusaybin	
25. Palu		25. Akçakale	
26. Genç		26. Sincar	
27. Eğin		27. Atak (Y)	
28. Zırki		28. Hamgerdan (Y)	
29. Mihrani		29. Zaho (Y)	
30. Hüsnu (?)			
31. Kabile-iBeni Rabia			
32. Mazgird (Y)			
33. Sağman (Y)			
34. Gammase			
35. Siird			
36. Eski Musul			
37. Kulb			
38. Aşair-i Beni Taymaa Falk			
39. Akçakale			
40. Bozulus			
41. Kale-iHeytun			

(Y): Yurtluk-Ocaklık

(H): Hükümet

XVI. ve XVII. yüzyıllara ait Diyarbakır eyaleti idari taksimatı incelenecek olursa, ilk dönemlerde Safevi devletinin etkisiyle bütün Doğu Anadolu'nun, Diyarbakır eyaleti içerisinde teşkilatlandırıldığı görülecektir. Daha sonraki dönemlerde Erzurum, Van ve Rakka eyaletlerinin teşkil edilmesi ile Diyarbakır eyaletine bağlı olan sancaklardan bir kısmı bu eyaletlere bağlanmıştır.

Osmanlı idari taksimatı içerisinde, Doğu Anadolu'da bulunan eyaletlerin, sancak sayılarının fazlalığı dikkat çeken bir diğer husustur. Fakat Diyarbakır eyaletinde de görülen bu durum, bu sancakların bazılarının klasik sancak yapısı ile farklılık göstermesinden kaynaklanmaktadır. Zira Osmanlı idaresinin, imparatorluğa dahil ülkelerde coğrafi, sosyal, ekonomik ve etnik yapıya göre değişen farklı yönetim modelleri uyguladığı bilinmektedir. İmparatorluk her ne kadar merkezîyetçi bir karaktere sahipse de, fethedilen ülkeler halkının Osmanlı idaresine ısındırılması ve diğer bazı faydalar bakımından eski idareler zamanında geçerli olan bir kısım hukuk mevzuatı ile örf ve âdetle-

rin bir süre daha devam ettirildiği ve bunlardan Osmanlı kanunlarına ters düşenlerin bile ancak yavaş yavaş ortadan kaldırıldığı malumdur.⁸ Bu meyânda Diyarbakır eyaleti içerisinde bazı sancakların idari statülerinde görülen farklılık, hemen dikkat çekmektedir. Genel olarak Yurtluk -Ocaklık ve Hükümet olarak zikredilen ve Diyarbakır eyaleti içerisinde de yer alan bu sancakların sayıları zamanla azalmıştır.⁹ Aşiret beylerine verilen sancaklar Liva olarak adlandırılmakla beraber, bunlar gerçek Osmanlı livâsı olmayıp, birer Zeamet olarak nitelendirilebilir. XVIII. yüzyıl içerisinde "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet" tabir edilen sancakların bu yüzyılda da Diyarbakır eyaleti'nin idari yapısı içerisinde yer aldığı gözlenirken, bu tür sancakların sayılarının azalması, bu uygulamanın zayıfladığının emareleri olarak kabul edilmelidir. Bu uygulamanın açıkça görülebilmesi için XVIII. yüzyıldaki idari taksimatın da bilinmesi icab etmektedir.

Diyarbakır eyaletinin XVIII. Yüzyıldaki idari taksimatı aşağıda görüldüğü şekildedir.

TARLO II XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır Eyaletinin İdari Taksimatı

I 1733 ¹⁰	II 1739 ¹¹	III 1747 ¹²
1.Amid (Paşa Sancağı)	1.Amid (Paşa Sancağı)	1.Amid (Paşa Sancağı)
2.Çarsancak	2.Siverek	2.Hani (Y)
3.Harput	3.Mardin	3.Çapakçur
4.Palu (H)	4.Çermik	4.Birecik (Berriyecik)
5.Ergani	5.Hısnkeyf	5.Savur (H)
6.Çüngüş	6.Tercü (H)	6.Kulb
7.Çermik	7.Mihrani	7.Mihrani
8.Siverek	8.Hani (Y)	8.Siird
9.Telbisme	9.Atak (Y)	9.Çermik
10.Savur (H)	10.Savur (H)	10.Siverek
11.Beşiri	11.Siird	11.Ergani
12.Salat	12.Çıska	12.Maden
13.Birazi	13.Salat	13.Çüngüş
14.Atak (Y)	14.Birazi	14.Ātak (Y)
15.Tercil (H)	15.Telbisme	15.Hısnkeyf
16.Miyâfârikin (H)	16.Miyâfârikin (H)	16.Musul-ı Atik ve Cedid
17.Bakos Boşat	17.Egil (H)	17.Sincar
18.Mihrani	18.Çapakçur	18.Miyâfârikin (H)
19.Çıska	19.Bakos Boşat	19.Tercil (H)
	20.Kaza-yı Karakeçülü	20.Çıska
		21.Şalat
		22.Telbisme
		23.Mardin
		24.Eğil (H)
		25.Bakos
		26.Birazi

1305 (1884) Zeve (Eski Palu) de Kışla-yı Hümayun

XVIII. yüzyılın ilk yarısında Diyarbakır eyaletinin idari taksimatına bakıldığında sancak sayısının devamlı olarak değiştiği, bazı sancakların Diyarbakır eyaletinden ayrıldığı, bazıların ise ilave edildiği – Telbisme, Çıskı, Salat, Birazi - görülmektedir. Bunun yanı sıra idari yapıda "Kaza-yı Karakeçülü" gibi yeni idari birimlerin oluşturulduğu dikkat çekmektedir. Bu da Osmanlı idari yapısı içerisinde Türkmen aşiret hayatının bir sonucu olarak ortaya çıkan ve gerçek manada bir "Kaza" dan ziyade, "Obalar Birliği" manasına gelen ve mali zararlerin ortaya çıkardığı bir uygulama olup,¹³ Diyarbakır eyaletinin idari yapısında yer alması dikkat çekicidir.

Ayrıca yukarıda belirtildiği üzere, XVIII. yüzyılda Diyarbakır eyaleti içerisinde yer alan "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet" tabir edilen sancakların sayılarında görülen azalma, yüzyılın idari taksimatının dikkate değer bir başka yanını meydana getirmektedir.

Böylece Diyarbakır eyaletinin oluşturulduğu 1515 tarihinden XVIII. yüzyılın ilk yarısına gelinceye kadarki dönem içerisinde idari taksimat ana hatları ile incelenmiştir. 1780-1850 tarihlerinin arasındaki durum ise daha ayrıntılı verilecektir.

Devam edecek...

* Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, ELAZIĞ

Nejat Goyüncü, "Diyarbakır Beylerbeyliğinin ilk İdari Taksimatı", s. 23-34.

Ömer Lütfü Barkan, "H. 933-934 (M. 1527-1528)- Mali yılına ait bir bütçe örneği", s. 521-529, ekler; II, s. 303-307

I. Metin Kunt, Sancaktan Eyalet, s. 142-143-144.

Mehmet Ali Ünal, "XVI. ve XVII. yüzyıllarda Diyarbakır Eyaletine tabi Sancakların İdari Statü-eri", Ziya Gökalp Dergisi, Sayı: 44, s. 31-40.

Ayn-ı Ali Efendi, Kavânin-i Al-i Osmân Der-Hülâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân, İstanbul, 1280, s. 29-30-31.

Şerafettin Turan, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdari Taksimatı (H. 1040/M. 1631-32 Tarihli bir İdari Taksimat Defteri)", s. 218-219.

İlhan Şahin, "Tımar Sistemi Hakkında Bir Risale", TD, Sayı: 30 s. 915-916.

Ö. Lütfü Barkan, "Osmanlı Devrinde Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Bey'e Ait Kanunlar", Türkiye'de Toprak Meselesi, İstanbul, 1980, s. 548.

Yurtluk-Ocaklık Sancakları: Fetih sırasında hizmet veya itaatlerinden dolayı eski sahiplerine tevcih edilmiş ve sancak beyliğinin belli bir sülâlenin mülkiyetinde olduğu sancaklardır. Sancakbeyi herhangi bir

iharet veya itaatsizlik dışında ölüncüye kadar beylik yapmaktadır. Bu sancaklarda tahrir yapılmakta, tımar ve zeamet de bulunmaktadır. Diyarbakır eyaleti içerisinde bu tür sancaklara Sağman, Kulb, Mihrani, Tercil, Atak, Pertek, Çapakçur, Çermik ve Miyâfârikin örnek olarak verilebilir. Hükümet Sancakları: Bunlar da sahiplerine fetih sırasında hizmet ve itaatlerinden dolayı mülkiyet üzere tasarruf etmeleri için tevcih edilmiştir. Yurtluk-Ocaklık sancaklardan tek farkı "Hükümet" sancaklarında tahrir yapılmayıştır. Bu yüzden tımar ve zeamet yoktur. Sefere çağırıldığında kendisine bağlı aşiret kuvvetlerini alarak beylerbeyinin sancağı altına girer. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ali Ünal, a.g.m., s.32-33; Nejat Göyüncü, "Yurtluk-Ocaklık devimleri hakkında", Prof.Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul 1991, s.269-277; a.yazar, "XVI. Yüzyılda Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yönetim ve nüfus", Parlamenter, yıl 2, sayı 19 (1993), s.23-26.

Diyarbakır Şer. Sic, No: 310, s. 62-63.

Diyarbakır Şer. Sic, No: 360, s. 14.

Diyarbakır Şer. Sic, No: 313, s. 174.; BA., Maliyeden Müdevver, No: 2893, s. 133.

Mustafa Akdağ, bu konuda "...hiçbir kasaba veya şehir olmaksızın, sırf köyler grubu halinde teşkil edilmiş kazalar da az olmakla beraber mevcut idi..." "...Bir merkez kasabası bulunmayan bu türlü kadıllıklar, eski yerli idari bölümden kalma olmayıp, büyük ihtimalle, Türk göçebe hayatının bir icabı idi..." demektir. bkz. M. Akdağ, Türkiye'nin İktisâî ve İçtimai Tarihi, C. II s. 83.

Seyyahların Gözüyle Palu

Yukarı Fırat Havzası içinde yer alan Palu yerleşimi, bilinen ilk adıyla “Şebeteria olduğundan bu yana kesintisiz iskan görürken; gerek farklı uygarlıkların etkisi altında ve gerekse farklı idari yapılanmalar altında varlığını sürdürse de, coğrafi ve kültürel ilişkileri genellikle Elazığ ile birlikte gelişmiştir. Bu nedenledir ki, XI. yüzyıl sonunda bölgeye gelen Çubuk Bey, Harput ile birlikte Palu’yu da ele geçirerek, “Çubukoğulları Beyliği” sınırları içine katmış, ve yine bu nedenledir ki, Artukoğlu Belek Gazi Harput ile birlikte Palu’da da yaşamış, Selçuklu Sultanı Tuğrul Arslan’ın annesi Ayşe Hatun ile Palu Kalesi’nde evlenmiştir.¹ Harput-Palu ilişkisinin bir diğer boyutu da, Kudüs Kralı, Birecik Senyörü ve Urfa Kontu ile birlikte yakalanan şövalyelerin bir bölümü Harput Kalesi zindanlarına hapsedilirken, bir bölümün de Palu Kalesi zindanlarına hapsedilmesidir.²

İlerleyen yıllar içinde, aynı coğrafya içinde gelişen bu iki kentin kaderi ne yazık ki değişir. Harput, Artukluların başkenti ve bölgenin vazgeçilmez merkezi olurken, Palu gittikçe yalnızlaşarak küçülür. Savunma kaygısından uzaklaştıkça, ticaret yollarından da uzaklaşır. Bu bağlamda bölgeye gelen seyyahların he-

men hemen tamamı Harput’a uğrasa da, Palu’ya uğrayan ve Palu’yu tanımlayan seyyah sayısı çok fazla olmaz. Aynı şekilde, Palu coğrafyasının kuzeyinde yer alan Dersim’e uğrayan seyyahların büyük bölümü, Palu’ya uğramayı düşünmezler bile.

Bu nedenledir ki, Palu’nun geçmiş yüzyıllardaki kentsel ya da toplumsal yapısını tanımlayan az sayıda seyyah anlatımları, çok ciddi kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kaynaklar arasında İlk ciddi bilgileri sunan ise XVII. Yüzyılın önemli kaynaklarından Polonyalı Simeon ile Evliya Çelebi’dir.

SEMİZ KEKLİKLER DİYARI

XVII. yüzyılın başlarında Anadolu ile birlikte bölgeye gelen Polonyalı Simeon, Anadolu gezisi sırasında Malatya üzerinden geçtiği Elazığ bölgesinde, ilk uğrak yeri olan Harput’tan hemen sonra çevre köylerle ilgili gözlemlerde bulunmuş ve hemen devamında Palu’ya uğrayarak, buradan Çapakçur’a geçmiştir.

Polonyalı Simeon’un, “(...) Kürtçe ve Ermenice bilen bir Süryaniyi rehber olarak tuttum ve Harput’tan yola çıktım. Bir defasında bir

adamın sırtında, iki def'a da sal ile Fırat'ı³ üç kere geçtim. Su o kadar leziz ve sağlam idi ki bütün bir kuzu yenilse bu su ile hazm edilebilir. Birbuçuk günlük yolculuktan sonra, birçok (...) Palu kasabasına geldik. Palu dar bir kara parçasından mâadâ, Fırat'la çevrilmiş olduğundan bir ada vaziyetindedir. Osmancık gibi yüksek ve sivri metin bir kal'esi vardı. Kal'enin içinde bulunan ve Vardepert Surp Mesrop'a atf edilen mâbede girerek dua ettik. Mâbedin karşısında Yahudilerin mukaddes sandukaları şeklinde ve kitabeli bir dikili taş vardı. Yazıyı okuyamadık, fakat bunun Allah tarafından Ermenilere ihsan edilen hurûfat olduğunu söylediler. Şehirde Ermenilere aid sekiz aded kârgir güzel kilise, (...) bir mescid vardı. Pek çok bağları bulunup şarabı çok bol ve sayısız semiz keklıkların üç dört tanesi bir paraya satılan Palu'da, bir hafta kaldık. Beraberimde bulunan Süryani, yerine avdet ettiği için seyâhatimin devamı için rehberlik edecek başka bir adam tuttum. Palu'dan hareketle dağları, vâdileri ve ormanları geçerek bir günde Çapakçur'a geldik. (...)” şeklinde yaptığı tanımlamalarda,⁴ Harput'u tanımlamasında yaptığı gibi, büyük bir taraflılıkla hareket etmektedir.

Palu Kalesi

Seyyah, her ne kadar Fırat olarak andığı Murat Nehri'nin suyunun güzelliği ile Palu keklığının güzelliğinden söz etse de, Palu'da yer alan kiliselerden söz ederken kullandığı “güzel kilise” kelimesine karşılık, hangi mescidden söz ettiği anlaşılmamaktadır.

Bu noktada seyyahın görüşlerine katılmakla birlikte, kale içinde sözünü ettiği sanduka şekilli yazılı taş, literatüre “Palu Yazıtı” olarak

giren Urartu Kralı Menua'ya ait yazıttır.⁶ Urartu uygarlığı'nın bilinmediği dönemde, yerel halkın giydirmesi olan bilgileri sunan Simeon, yazıların Ermenilere sunulmuş bir hediye olduğunu belirtirken yanılmaktadır. Ancak, Surp Mezrop'un yaşadığına inanılan mabed olarak sunulan mekân, gerçekte Urartu Dönemi kaya mezarlarından⁷ biri olsa da, III Nolu mezarın içinde yer alan nişlerdeki kandil isleri, haç kazımlar ve Ermeni alfabesi ile yazılmış kimi yazılar, bu konuyu doğrular niteliktedir ki, aynı konudan farklı kaynaklarda da söz edilmektedir.

GÖĞE BAŞ UZATAN KAYADAN KALE

Polonyalı Simeon'dan yaklaşık elli yıl kadar sonra 1655'lerde bölgeye gelen Evliya Çelebi, Arapkir üzerinden Harput'a gelerek, buradan Harput Gölü olarak tanımladığı Hazar Gölü'ne ve devamında Pertek'e geçer. Pertek'ten hemen sonra Sağman ve Çemişkezek üzerinden daha kuzeye Munzur Gözeleri'ne giderek; olasılıkla Munzur Vadisi'ni takip ederek daha güneyde Palu'ya gelir.

Evliya Çelebi'nin “(...) Buradan hareketle (Palu) kalesine geldik. Palu kalesi vasıfları: Burasının beyi 921 tarihin-

de Selim Hanın veziri Bıyıklı-Mehmed Paşaya itaat edip yine mülkü kendisine mülkiyet üzere ihsan olunmuştur. Hala Diyarbekir eyâletinde hükümettir. Evlât evlâda mutasarıf olurlar. Emirlerde bunlara da ‘Cem-Cenab’ diye lakap yazılıdır. Eyâlet mahsulü kendilerine hassı hümayun ayrılmıştır. İdaresi altında timar, zeâmet, alaybeyisi, çeri-başısı yoktur. Gaza sırasında hâkimi ikibin askerle suvari olup askeri silahlı, başı kılı, alaca serbendli, şal şabekli,

pansadi?, sadsı, hezari, sençli, pöcöklü, alaca sakallı acaip çehreli bahadır erler olup sefere giderler. İstanbul tarafından yüzeli akçalık kadısı vardır. Sair hâkimleri olmayıp sade muhtesibi ve şehir voyvodası vardır. Palu kalesi şekilleri: Murad nehri kenarında doğrusu kahkaha kalesi gibi göğe baş uzatmış kayadan bir kaledir. Bir taraftan havalesi olmamakla hiçbir veçhile zafer mümkün değildir. Hatta Timur görüp asla üstüne düşmeyerek geçmiştir. Kale içinde İbrahim beyden gayrı asker ile sakin olur bir insan yoktur ve olması da mümkün değildir. Her an kaleye çıkmakta güçlük çekilir. Kale içinde bir câmi ve cebhane ve mahzenler ve su sarnıçları vardır. Bütün burc ve baruları gayet metanet üzeredir. Demirten mâmül sağlam bir kapısı var. Palu'nun varoşu: Murad sahilinde bin adet toprak örtülü hanelerden müteşekkildir. Palu'nun batısında Ergani ve Eğin birer konaktır. Kuzeyinde Harput bir menzildir. Kible-sinde Diyarbekir iki menzildir. (...)" şeklindeki Palu anlatımı,⁸ Polonyalı Simeon'dan farklı bilgileri içerir.

Evliya Çelebi her ne kadar kentte yer alan kiliselerden söz etmezse de, kale dışındaki han, hamam ve cami gibi Türk eserlerinden de söz etmez. Sözünü ettiği tek dini yapı, kale içinde olduğunu söylediği cami olsa da, günün-

müzde bu camiden iz kalmadığı gibi, yeri de bilinmez. Kale içinde olduğu belirtilip günümüze ulaşan tek yapı, su sarnıçları olup, kale içinde tarafımızca tespiti yapılan iki adet sarnıç yapısı bulunmuş olup, Bizans Dönemi'ne tarihlenmiştir. Çelebi'nin sözünü ettiği yapıların günümüze ulaşmamasına karşın, kale içinde olasılıkla saray/köşk olabilecek bir diğer yapıdan ise hiç söz edilmemektedir. Aynı şekilde Urartu Dönemi eserlerinden de bahsedilmemektedir.

Simeon'da olduğu gibi, Türk Dönemi eserlerinden Evliya Çelebi'de de söz edilmemesi; günümüzde Zeve, Çarşıbaşı ve Aşağı Mahalle'de görülen eserlerin, XVII. Yüzyıl ikinci yarısından sonra yapılmış olduklarını da göstermesi açısından ilginç bir bilgidir. Ancak, bu tarihten önce yapılmış kamusal ihtiyaçları karşılayan yapı topluluklarının olmaması gibi bir düşünce, tarihsel sürece çok uygun düşmemektedir. Osmanlı'nın bölgedeki egemenliği XVI. yüzyılın başlarında olup, bu tarihten sonra Pertek, Çemişkezek, Sağman, Keban, Harput gibi merkezlerde yapılan yapılardan, Palu'nun etkilenmediği düşünülemez. Osmanlı'dan çok daha önce Artuklu ve devamındaki süreçte de Palu'nun boş bırakıldığı düşünülemez.

Devam edecek...

*E.Danık, *Arkoğlu Ankara Cumhuriyet Müzesi Müdürü. Abu'l-Farac Tarihi'nde bu olay* "(...) Malatya Sultanı Kılıç Arslan'ın karısı, Bula kalesinin hakimi Balak'ın yanına gitti ve ona şu sözleri söyledi: 'Sultan nice defalar sizi methederek dedi ki, bütün Türk emirleri içinde Balak derecesinde akıllı ve kudretli bir kimse yoktur. Ben de beni de, çocuklarımı da adınızla korumanızı istiyorum'. Balak da onu himayesine aldı. Balak'ın kuvveti gittikçe arttı ve sultanın karısı ile evlendi. (...)" şeklinde aktarılır. Bkz. Gregory Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. II, Çev. Ernest A. Wallis Budge-Ömer Rıza Doğrul, Ankara, 1999, s. 351.

Bu olay, dönemin önemli kaynaklarından Urfalı Mateos'un *Vekayinamesi'nde* "(...) Onlar, iki Frank kontunu, yani Josselin ve Galeran, zincire vurulmuş oldukları halde Harput'a götürüldüler ve orada hapse atıldılar. Yirmibeş Frank da Palu'ya götürüldü. Bütün hristiyanlar, bu felaketten dolayı matem tuttular ve büyük korku içine düştüler.(...)" şeklinde aktarılır. Bkz. Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-namesi (952-1136)* ve Papaz Grigor'un *Zeyli (1136-1162)*, Çev. Hrant D. Andreasyan, Ankara, 1987, s. 272

Burada Fırat olarak Murat Nehri'nden söz edilmektedir.

Bkz. Hrand D. Andreasyan, *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi 1608-1619*, İstanbul, 1964, s. 92.

Halen Eski Palu merkezde dört adet kilise tespit edilebilmiştir.

Söz konusu kitabe ve metni için bkz. Kemalettin Köroğlu, Ali M. Dinçol, "PaluYazıtıÜzerine Bir Not", *Anadolu Araştırmaları XI*, İstanbul, 1989, s. 123-126; Kemalettin Köroğlu, *Urartu Krallığı Döneminde Elazığ (Alzi) ve Çevresi*, İstanbul, 1996, s. 48, 49.

Palu kaya mezarları için bkz. M. F. Charlesworth, "Three Urartian Tombs at Palu in Turkey", *Mitteilungen aus Iran XIII*, (?), 1986, s. 91-97; Nezih Başgelen, "Palu Kaya Mezarları Üzerine Notlar", *Arkeoloji ve Sanat 34/35*, İstanbul, 1986; s. 25; Veli Sevin, "Three Urartian Rock-Cut Tombs from Palu", *Tel Aviv 21/1*, Tel Aviv, 1994, s. 58-67; Kemalettin Köroğlu, a.g.e., s. 36-39.

Bkz. Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.5, Çev. Zuhuri Danışman, İstanbul, 1970, s. 110, 111.

Kaside Der Na't-ı Hazret-i Nebevi (Su Kasidesi)

Asr-ı Saadet'ten günümüze kadar geçen süre içinde müslüman şairler tarafından Hazreti Peygamber (s.a.v.) vasfında şiirler yazılmıştır. Na't adı verilen bu manzumelerle Fahr-ı Kâinat Efendimiz övülmüştür. Saadet asrı şairlerinden Hassan bin Sâbit ile "Bânet Suâd" yahut "Kaside-i Bürde" adıyla meşhur şiirin sahibi Kâab ibni Züheyr bizzat Allah Resûlü'nün (s.a.v.) iltifatlarına mazhar olmuşlardır. İslâmî Türk edebiyatı da Peygamber sevgisi ile yanıp tutuşan gönüllerin aynası olmuştur. Bütün zamanların Türk edebiyatının en büyük şairlerinden Fuzûlî'nin "Su Kasidesi", türünün, en başarılı olanlarından biridir. Fuzûlî-i Bağdadî'nin bu şahasesini, açıklaması ve tahliliyle birlikte okuyacaksınız.

KASİDE DER NAT-I HAZRET-I NEBEVİ (Su Kasidesi)

1 Saçma ey göz eşkden gönlümdeki odlara su

Kim bu denlü dutuşan odlara kılmaz çâre su

(Ey göz! Gönlümdeki (bağrımdaki) ateşlere göz yaşımdan su saçma, bu kadar (çok) tutuşan ateşlere su fayda vermez.)

Bu beyitte Fuzulî gönlünde aşk, ve ızırabı ateşlere, gözyaşını ise, suya benzetmiştir. Su ile ateş birbirine zıttır. Su ateşi söndürür. Fakat gönül ateşi maddî değil, manevidir. Bundan dolayı gözyaşları insanın içindeki ateşi söndürmez. Bu beyit bize Fuzulî'nin muztarip, duygulu bir insan olduğuna gösteriyor.

2 Âb-gündür günbed-i devâr rengi bilmezem

Yâ muhîl olmuş gözümden günbed-i devâra su

(Dönen (şu) günbedin rengi mi mavidir, yoksa gözümden akan sular mı onu çepçevre kuşatmıştır, bilmiyorum.)

Bu beyitte geçen "âb-gün" kelimesi hem suya benzer, hem mavi renk mânâsına gelir. Fuzulî gözyaşlarının gök kubbeyi çepçevre kuşattığını söylemekle mübalağa sanatı yapıyor, gökyüzünün renginin mavi mi, yoksa gözyâşlarından dolayı mı böyle görüldüğünü bilmediğini söylemekle "tecahül-i arifane" de bulunuyor. Gökyüzü için "günbed-i devâr" (döner kubbe) tamlamasını kullanmakla da şair, gökyüzü ile göz arasında bir münasebet ku-ruyor.

3 Zevk-i tığundan aceb yoh olsa gönlüm çâk çâk

Kim mürûr ilen bırağur rahneler dîvâra su

(Senin kılıca benzeyen keskin bakışlarının zevkin-den benim gönlüm parça parça olsa buna şaşıl-

maz. Nitekim akarsu da zamanla duvarda, yarılar-da yarıklar meydana getirir.)

Fuzulî'nin bu beyitte "zevk-i tığ / kılıcının zevki" tamlamasını kullanması psikolojik bakımdan dikkat çekicidir. Fuzulî sevgilisinin verdiği acıdan şikâyet etmez, tam tersine zevk duyar. Burada söz konusu olan kılıç, sevgili- (Hz. Peygamber) nin keskin bakışıdır. Şair, "Senin kılıca benzeyen bakışlarının verdiği acı bana zevk verir." fikrini "zevk-i tığ" tamlaması ile özetlemiştir. Divan şairleri bu nevi kısa, özet veya yoğun sözlerden hoşlanırlar. Onları okuyucunun çözülmesi lâzımdır. Şair, kılıcın gönlünü çâk çâk (parça parça) etmesi ile suların duvarda yarıklar hâsıl olması arasında bir bağlantı kuruyor. Di-van şairleri çok defa kılıç deyince suyu hatırlarlar. Bunun sebebi kılıcın imal edilirken su ile çelikleştirilmesidir. Bir klişe olarak kullanılan "âb-i tığ" (kılıç suyu, kılıcın parlaklık ve keskinliği) tamlaması da onlarda su hayalini uyandırır.

4 Vehm ilen söyler dil-i mecrûh peykânun sözün

İhtiyât ilen içer her kimde olsa yara su

(Yarası olanın suyu ihtiyatla içmesi gibi, benim yaralı gönlüm de senin ok temrenine, ok ucuna benzeyen kirpiklerinden korka korka söz eder.)

Bu beyitte geçen "peykân" sözü okun ucundaki demir mânâsına gelir. Bu da sevgilinin kirpiklerine tekabül eder. Sevgilinin oka benzeyen kirpikleri âşığı yaralar, yaralılar da suyu ihtiyatla içerler.

5 Suya vîrsün bağ-bân gül-zân zahmet çekmesün

Bir gül açılmaz yüzün tek virse min gül-zâra su

(Bahçıvan gül bahçesini sele versin (su ile mahvetsin), boşuna yorulmasın; çünkü bin gül bahçesine su verse de senin yüzün gibi bir gül açılmaz.)

Bu beyitte sevilen varlığın yüzü (Hz. Peygamber) ile gül arasındaki benzeyiş dolayısıyla ikisi arasında bir mukayese yapılmıştır. Fuzulî su redifi vasıtasıyla hayali ge-nişletiyor. Araya bahçıvanı da katıyor. Sevgili, güzellik ve başka vasıfları bakımından gülden üstündür. Şair, su vermek ile de oynuyor. Birinci mısra da "suya vermek" sözü mecazî olarak yok etmek mânâsına kullanılmıştır.

6 Ohşadabilmez gubârını muharrir hattuna

Hâme tek bahmahdan inse gözlerine kara su

(Yazı yazan (hattat) kalem gibi, gözlerine kara su inse de, senin yüzünün hattına benzer bir hat yazamaz.)

Bu beyitte "gubar, muharrir, hat, hâme ve kara" kelimeleri arasında tenasüb sanatı vardır. Bu kelimeler birbirleriyle ilgilidir. Hat, yazı sanatıdır, Gubar, hat sanatında bir yazı çeşididir. Şair, kalem, kara ve muharrir kelimelerini hat sanatı ile münasebeti bakımından zikrediyor. Divan şairleri

sev-gilinin yüzündeki ince tüyleri hatta (yazıyı) benzetirler. Sevgilinin yüzü-nün hatları, hattatın yazdığı yazılardan çok daha güzeldir. Hattat, gözlerine kalem gibi kara su ininceye dek, yani kör oluncaya kadar yazı yazsa, senin yüzünün hattına benzer bir yazı yazamaz. Şair "okşamak" kelimesini hem benzetmek, hem yüz dolayısıyla sevmek mânâsında kullanmıştır. Kalem (hame) gibi gözüne kara su inmek sözü, mecazî olarak kör olmak mânâsına gelir.

7 Ârızun yâdıyla nem-nâk olsa müjgânım n'ola

Zayi olmaz gül temennâsıyla virmek hâra su

(Senin yanağının anılması sebebiyle kirpiklerim ıslansa ne olur, buna şaşılır mı? Zira gül elde etmek dileği ile dikene verilen su boşa gitmez.)

Fuzulî bu beytinde gözyaşını tatlı bir alayla yumuşatıyor. Beyit, birbiriyle ilgili şu benzetmelere dayanıyor: Yanak-gül, kirpikler-diken, gözyaşı-su. Bu beyitte eskilerin "leff ü neşir" (sarma ve açma) dedikleri bir sanat vardır. Bu sanat, aralarında mü-nasebet bulunan iki veya üç şey zikrederek karşılıklarını (benzerlerini) söy-lemek suretiyle yapılır.

8 Gam günü itme dil-i bîmârdan tıgun dirğ

Hayrdur virmek karanu gicede bîmâra su

(Gamlı günümde hasta gönlümden kılıç gibi keskin olan bakışını esirgeme; zira karanlık gecede hastaya su vermek hayırlı bir iştir.)

Fuzulî, burada da ok (kılıç) -su-yaralanma mazmununa dayanıyor. Ka-ranlık gece ile sevgilinin kara gözleri arasında da münasebet vardır.

9 İste peykânın gönül hecrinde şevkum sâkin it

Susuzam bir kez bu sahrâda menüm-çün ara su

(Gönül! O'ndan (Hz. Peygamber) ayrı olduğun zaman, onun peykânını (oka benzeyen kirpiklerini) isteyerek, hasretini teskin etmeğe çalış. Susuzum, git bu çöl-de benim için su ara.)

Kılıca olduğu gibi peykâna (ok ucuna) da su verilir. Şairin "git bir çölde benim için su ara" demesi demirin kuruluk bakımından çöle benze-mesinden, demirde ve çölde gizli olarak su bulunmasından dolaydır. Şairin, asıl özlediği sevgilisinin bakışlarıdır.

10 Men lebün müştâkıyam zühhâd kevser tâlibi

Nitekim meste mey içmek hoş gelür hûş-yâra su

(Ben dudağına karşı büyük bir arzu duyuyorum. Kuru sofular ise, kevser istiyorlar; böylece sarhoşa şarap, ayık insana da su hoş gelir.)

Bu beyitte dudak kırmızılığı dolayısıyla içkiye benzetilmiştir, ve sar-hoşa (aşığa) uygun görülmüştür. Kevser Cennet'te bir havuzun adıdır. Di-vaan şairleri aşk ile kendinden geçenlerle kuru sofuları karşılaştırmaktan ve aralarındaki tezdâdî belirtmek-

ten hoşlanırlar. Aynı beyitte birbirine paralel olan dudak-şarap, âşık-sarhoş, kevser-su, zahid-ayık insan benzetmeleriyle Fuzulî bir leff ü neşir sanatı yapmıştır.

11 Ravza-i kûyuna her dem durmayup eyler gûzâr

Âşık olmuş galibâ ol serv-i hoş-reftâra su

(Su, her zaman senin Cennet misâli mahallenin bahçesine doğru akar. Galiba o hoş yürüyüşlü, hoş salınışlı; serviye andıran "sevgili"ye âşık olmuş.)

Fuzulî'nin küçük bir tablo teşkil eden bu beyti de birtakım gizli benzet-melere dayanır. "Serv-i hoş-reftar"dan maksat uzun boylu, güzel yürüyüşlü sevgilisidir. Sevgilinin bahçesine doğru akan su âşıktır. Divan şairleri sev-gilinin boyu için "revan" (akıcı) sıfatını da kullanırlar. Servi kelimesi şairde su çağrışımı uyandırmıştır.

12 Su yolın ol kûydan toprağ olup dutsam gerek

Çün rakibümdür dahî ol kûya koyman vara su

(Topraktan bir set olup su yolunu o mahalleden kesmeliyim, çünkü su benim rakibimdir, onu o yere bırakmam.)

Şair burada yine servi dolayısıyla rakibini suya benzetiyor. Toprak ol-mak kelimesi mecazî olarak ölmek mânâsına gelir. Fuzulî, bu kelimeyi hem hakikî, hem mecazî mânâda kullanıyor.

13 Dest-bûsı ârzûsıyla ger ölsemd dostlar

Kûze eylen toprağum sunun anunla yâra su

(Dostlarım! şayet onun elini öpme arzusuyla ölürsem, öldükten sonra toprağımı testi yapın ve onunla sevgiliye su ikram edin.)

Fuzulî ince bir hayâle dayanan bu beytinde (s) aliterasyonu ile (u) asonansının doğurduğu âhenkten de istifade ediyor.

14 Serv ser-keşlûk kılur kumrî niyâzından meger

Dâmenin duta ayağına düşe yalvara su

(Servi kumrunun yalvarmasından dolayı dikbaşlılık ediyor. Onu ancak suyun eteğini tutup ayağına düşmesi (yalvarıp aracı olması bu dikbaşlılığından) kurtarabilir.)

Servi ile kumru çok defa bir arada buldukları için birbirlerine âşık sayılırlar. Servi, güzel boylu sevgiliye, kumru yalvaran âşığa benzer. Şair, servinin uzun oluşu ile dikbaşlılık arasında bir münasebet bulunuyor. Servi ağaçlarının dibinden akan su da bir arabulucuya benzetiliyor. Şair bu beyitte servi, kumru ve suya insana has vasıflar vermek suretiyle "teşhis" ediyor ve âdeta tabiatı masallaştırıyor.

Bu beytin arka planında şöyle bir düşünce de vardır: "Servi", vahdeti (Cenâb-ı Hakî); "su", Hz. Peygamber'i; "kumru" ise beşeri (kulu) temsil eder.

**15 İçmek ister bülbülün kanın meger bir reng ile
Gül budağınınun mizâcına gire kurtara su**

(Gül fidanı bir hile ile (meşhur gül ve bülbül efsanesindeki gibi yine) bülbülün kanını içmek istiyor; bunu engelleyebilmek için suyun gül dallarının damarlarına girerek gül ağacının mizacını değiştirmesi gerekir.)

Renk kelimesi, renkten başka şekil, sûret ve hile mânâlarına da gelir. Şairin burada onu kullanması gül ve bülbülün kanı dolayısıyladır. Gül, kendisine kırmızı renk sağlamak amacıyla bülbülün kanına girmek isti-yor. Divan şiirinde gül ile bülbül arasında bir aşk münasebeti olduğundan bahsedilir. Şair bu beytinde de gül, bülbül ve suya insanî vasıflar izafe edi-yor.

**16 Tıynet-i pâkini rûşen kılmış ehl-i âleme
İktidâ kılmış târîk-i Ahmed-i Muhtâr'a su**

(Su, Hz. Peygamber'in (s.a.v) yoluna uymuş (ve bu hâli ile) dünya halkına temiz yaratılışını açıkça göstermiştir.)

Şair bu beytinde su ile Hazret-i Peygamber'e uyan, onun yolunda giden mü'minler arasında bir münasebet buluyor. İslâmî-yet, temizlik dolayısıyla suya büyük önem verir. Su maddî ve manevî temizliğin sembolüdür. Su-yun vasıflarından biri berrak oluşudur. İyi mümin de öyledir, önün gön-lü de su gibi aydınlık, herkese açıktır.

**17 Seyyid-i nev-i beşer deryâ-ı dürr-i istifâ
Kim sepüpdür mucizâtı âteş-i eşrâra su**

(Seyyid-i nev-i beşer (insan nev'inin efendisi, Hazret-i Peygamber) seçkinlik incisinin denizidir. (O'nun mucizeleri kötülerin ateşi üzerine su ser-per.)

Burada su redifi dolayısıyla Hz. Peygamber (s.a.v) bir seçkin inciler denizine benzetilmiştir. Onun din (İslâm) ummanı seçkin inciler yetiştirir. O, kötülük ateşlerini söndüren bir sudur. Su ile ateş arasında tezat vardır. Burada ateş kötülüğün, su iyiliğin sembolü olarak kullanılmıştır. Bu beyitte (seyyid, istifa, sepme), (beşer, ateş-i esrar) kelimelerinde yer alan ses tekrarları (aliterasyon) yoluyla ahenk sağlanmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v) doğduğu zaman ateşpe-restlerin ateşleri sönmüştür. Be-yitte bu mucizeye de telmih vardır.

**18 Kılmağ için tâze gül-zârı nübüvvet revnâkın
Mu'cizinden eylemiş izhâr seng-i hâra su**

(Katı taş (mermer), Peygamberlik gül bahçesinin parlaklığını tazelemek için (ve onun) mucizesinden dolayı su meydana çıkarmıştır.)

Peygamberlik gül bahçesine su verince gül tazeleniyor. Gül Peygamberimize izafe edilen bir çiçektir. Peygamberlik müessesesi onunla taze kalmıştır. Son peygamber olan Peygamberimizin mucizelerinden biri kara taştan sut akıtmaktır. Bu mu'cize, peygamberliğinin kabulü ve yeni bir gül açılması, peygamberlik bahçesinin parlaklığının tazelenmesidir.

**19 Mu'cizi bir bahr-ı bî-pâyân imiş âlemde kim
Yetmiş andan min min âteş-hâne-i küffara su**

(O'un (Hz. Peygamber) mu'cizeleri âlemde öyle nihayetsiz bir hidayet denizidir ki, bin-lerce kâfir tapınağına (Mecusî tapınağına) o denizden hidayet ermiştir.)

Hz. Peygamber (s.a.v.) doğduğu zaman vukua gelen harikulade hadiselerden biri de sönmeyen ateşlerin sönmesi (Mecusî ateşlerinin sönmüş olması) dir. Bu hadiseye telmih eden Fuzulî'ye göre peygamberimizin mucizesi öyle son-suz bir deniz imiş ki, binlerce kâfir ateşgedesindeki ateşi söndürmeğe yet-miştir.

"Yetmiş" kelimesi hem "erişmiş" hem de "kifayet etmiş" mânâlarına gelir. Burada kifayet etmiş mânâsında tevriyelî kullanılmıştır.

Ayrıca su-ateş arasında tezat vardır.

**20 Hayret ilen barmağın dişler kim itse istimâ
Barmağından virdüğün şiddet günü Ensâr'a su**

(Mihnet (şiddet) günü Ensâr'a parmağından su verdiğini (bir mucize olarak parmağından su akıttığını) kim işitse hayret ile (şaşakalarak) parmağını ısırır.)

Sahabe, Tebuk seferinde (şiddet günü) susuz kaldıkları zaman Peygamberimizin parmakları arasından oluk oluk su akmış. Bunu duyan hayretinden parma-ğını ısırır. Bu hadise de kullara hayret veren bir mucizedir.

**21 Dostı ger zehr-i mâr içse olur âb-ı hayât
Hasmı su içse döner elbette zehr-i mâra su**

(Dostu yılan zehri içse (bu zehir onun dostu için) âb-ı hayat olur. Aksine düşmanı da su içse (o su, düşmanına) elbette yılan zehrine döner.)

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dostlarından maksat, hayatında iken, ona uyan sahabeler-le, onun yolunda giden Müslümanlardır. Aynı imana sahip oluş, onlara da manevî bir güç verir ve onlar bu manevî güç ile, kötülükleri iyiliğe dön-dürebilirler. Buna karşılık, düşmanları için iyi şeyler böyle kötü bir mahiyet alır. Şair bu fikri, yılan zehrinin ebedî hayat suyuna veya tersine ebedî ha-yat suyunun zehre dönüşmesi sembolü olarak ifade ediyor. Burada tezat sanatı vardır.

**22 Eylemiş her katreden min bahr-ı rahmet mevc-hîz
El sunup urgaç vuzû için gül-i ruhsâra su**

(Abdest (almak) için el uzatıp gül (gibi olan) yanaklarına su vurunca (sıçrayan) her bir su damlasından binlerce rahmet denizi dalgalanmıştır.)

Şair burada "gül-i ruhsar" tamlaması ile Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanağını güle benzetmiştir. Abdest alınırken yüz yıkanır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yüzüne değen su, onun manevî gücü ile çoğalıyor, bir damladan bin rahmet denizi doğuyor. Damla ile deniz arasında tezat vardır. Bu tezat ve benzetme tasav-vufta birlik (vahdet) ile çokluk (kesret)u belirtmek için kullanılır. Çok, birden doğar. Başlangıçta ilk Müslüman olan Hz.

Peygamber (s.a.v.) tek idi. .Daha sonra Müslümanların sayısı yüzlerce milyonu aştı. Cenâb-ı Hakk'ın insanlara acıması mânâsına gelen rahmet, Türkçe'de mecazî olarak yağmur mânâsına da gelir. Yağmur milyonlarca damladan oluşur.

23 Hâk-i pâyine yetem dir ömrlerdür muttasıl

Başını daşdan daşa urup gezer âvâre su

(Su ayağının toprağına ulaşayım diye başını taştan taşta vurarak ömürler boyu, durmaksızın başıboş gezer.)

Her yıl, yüz binlerce Müslüman, dünyanın dört bir yanından Hacc'a gi-derler. Hz. Peygamber'in mezarını ziyaret ederler. Şair, sulara da böyle kutsal bir duygu yüklüyor. Suların başını taştan taşta vurma, hem hakikî, hem mecazî mânâda kullanılmıştır. Hayat ile su arasında münasebet olduğu için şair ömür kelimesini kullanmıştır. Muttasıl kelimesi Arapça "vasî" (ulaşan, kavuşan) kökünden gelir. Bu beyitte teşhis sanatı vardır.

24 Zerre zerre hâk-i dergâhına ister sala nûr

Dönmez ol dergâhdan ger olsa pâre pâre su

(Su, onun eşiğinin toprağına zerrecikler halinde ışık salmak (orayı aydınlatmak) ister. Eğer parça parça da olsa o eşikten dönmez.)

Toprak, su ve ışık zerre zerre, parça parça olurlar. Su ışığı yansıtır. Şair, su ve ışığın bu özelliklerine manevî bir mânâ da veriyor. Burada su ve ışığın zerre zerre veya pare pare olması sevginin gücünü ifade eder.

25 Zikr-i na'tün virdini dermân bilür ehl-i hatâ

Eyle kim def-i humâr için içer mey-hâra su

(Senin na'tını zaman zaman tekrarlamayı hata ehl-i derman bilir. Tıpkı sarhoşun ayılması için yüzüne su serpmesi gibi.)

Hata kelimesi yanlış ve günah mânâsına gelir. "Ehl-i hata"dan maksat yanlış yola sapanlar, günahkârlardır. Onlar günahlarından kurtulmak için, sarhoşun ayılmak maksadıyla yüzüne su serpmesi gibi senin na'tını tekrarlarlar. Na't, bir şeyi medhederek anlama mânâsına gelir. Hazret-i Peygamber'i övmek için yazılan şiirlere de na't denilir. Belli zamanlarda okunan Kur'an cüzlerine ve dualara "vird" denilir.

26 Yâ Habîbullah yâ Hayre'l beşer müştakunam

Eyle kim leb-teşneler yanup diler hemvâra su

(Ey Allah'ın sevgilisi! Ey insanların en hayırlısı! Susamışların (susuzluktan dudağı kurumuşların) yanıp dâimâ su diledikleri gibi (ben de) seni özlüyorum.)

27 Sensen ol bahr-ı kerâmet kim şeb-i Mi'râc'da

Şebnem-i feyzün yetürmüş sâbit ü seyyâra su

(Sen o kerâmet denizisin ki mi'râc gecesinde feyzinin çiyeleri sabit yıldızlara ve gezegenlere ulaştırmış.)

Burada Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Mirac'ına tel-

mih vardır. Şebnem keli-mesinin şeb'i (gece) ile Şeb-i Miracın "şeb"i aynı mânâyâ gelir. Şairin iki kelime arasında münasebet kurmasının sebebi budur. Feyz: suyun taşması, bereket demektir. Şebnem ile bahar arasında tezat vardır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in manevî gücü o kadar kuvvetlidir ki, yeryüzünden götürdüğü şebnemi bütün yıldızlara yetecek su sağlar. Burada sudan maksat, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Miraç gecesi bütün kâinata varlığı ile vermiş olduğu feyizdir.

28 Çeşme-i hurşiddin her dem zülâl-i feyz iner

Hâcet olsa merkadün tecdîd iden mimâra su

(Kabirini yenileyen (tamir eden) mimara su lazım olsa, güneş çeşmesinden her an bol bol saf, tatlı ve güzel su iner.)

Burada güneş, dünyaya feyz ve bereket verdiği için çeşmeye, güneşten akan ışık zülâle (saf su) benzetilmiştir.

29 Bîm-i dūzah nâr-ı gam salmış dil-i sūzânuma

Var ümîdüm ebr-i ihsânun sepe ol nâra su

(Cehennem korkusu, yanık gönlüme gam ateşi salmış, (ama) o ateşe, senin ihsan bulutunun su serpeceğinden ümitliyim.)

Mânâ bakımından bütün kelimeleri birbiriyle ilgili olan bu beyitte te-nasüb veya müraat-i nazîr sanatı vardır.

30 Yümn-i na'tünden güher olmuş Fuzûlî sözleri

Ebr-i nîsândan dönen tek lü'lü şeh-vâra su

(Seni övmenin bereketinden dolayı Fuzûlî'nin (alelâde) sözleri, nisan bulutundan düşüp iri inciye dönen su (damlası) gibi birer inci olmuştur.)

Bir efsaneye göre istiridyeler nisan ayında denizin yüzüne çıkar, yağ-mur yağarken kabuğunu açar, bir iki damla alır, yeniden denizin dibine inerlermiş. Bunlar zamanla inci haline gelirmiş. Fuzulî, yukardaki beytinde bu efsaneye telmihte bulunuyor, kendi sözlerini inciye benzetiyor.

31 Hâb-ı gafletden olan bîdâr olanda rûz-ı haşr

Eşk-i hasretten tökende dîde-i bîdâra su

(Kıyâmet gününde gaflet uykusundan uyanan düşkün (yahut aşık) göz, (sana duyduğu) hasretten su (gözyaşı) döktüğü zaman,)

32 Umduğum oldur ki rûz-ı haşr mahrûm olmayam

Çeşm-i vaslun vire men teşne-i dîdâra su

(O mahşer günü, güzel yüzüne susamış olan bana vuslat çeşmenin su vereceğini, beni mahrum bırakmayacağını ummaktayım.)

Divan şairleri umumiyetle fikirlerini bir beyitte sona erdirirler. Fuzulî burada 31. beyitle 32. beyiti birbirine bağlıyor. İki beyitte de mahşer günü bahis konusudur. O gün insanlar Cenâb-ı Hakk'a, hayatlarında yaptıkları iyi ve kötü işlerin hesabını verecekleri için büyük bir telaş ve heyecan içinde olacaktırlar. O gün Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisini sevenlere şefaata edecektir.

Harput Kalesi ve 2005 Yılı Kazıları

Elazığlının Harput aşkı bambaşka... Şiirlerinde, türkülerinde ve gönüllerinde yaşıyor tap taze anılarla. Sanki hiç terk edilmemiş gibi. Uluova'dan başlarını çevirip baktıkları kayalık bu anılara her gün bir yenisini ekliyor adeta. Anguzu Baba, Göllübağ, Fethahmet, Buzluk ve Ejderha Taşı vb. düşmüyor dillerden hiç. Cuma günleri camilerinde yer bulmak ne mümkün. Bu büyük sevgiye karşılık Harput'un bugünkü durumu içler acısı. Yıkık, harap binalar karşılıyor insanı daha ilk adımda. Adeta bir paradoks yaşanıyor her adımda.

Bu tutku dolu Harput sevgisi bir şeyler yapmaya zorluyor insanı. 2005 sonbaharında Elazığ Müzesi'nin çalışan Müdürü sayın Haydar Kalsen'in yönetimi, bu satırların yazarının da bilimsel gözetimi altında başlatılan İç Kale kurtarma kazıları işte böyle bir sevginin, ilginin ürünü; unutulmaya yüz tuttu derken hep yeniden alevlenen sönmeyen bir seveda masalının öyküsü. Bizzat Kültür Bakanı sayın Attila Koç'un direktifiyle başlatılmış olan bu kazı kalenin yok olan Osmanlı kimliğini yeniden kazandırmayı amaçlıyor.

Arkeolojik verilere göre Harput İç Kale'nin (Süt Kalesi) kuruluşu İÖ. 8. yüzyıla, Urartu Krallığı'na değin uzanır Harput'un. İşuva ve Alzi diye anılan sınır bölgesinde, günümüzden 2800 yıl kadar önce, şahinlere yakışır yalçın bir kayalık üzerinde inşa olunmuştu tüm görkemliyle. Urartu'nun Batı'yı ne denli arzuladığının simgesidir bir bakıma. Bir yüz yıl kadar yaşadıkdan sonra İÖ. 7. yüzyılın ikinci yarısı içinde Urartu Krallığı ile birlikte eyalet merkezi olarak yaşadığı parlak dönemi yitirdi; ama ovanın ortasındaki stratejik konumu nedeniyle hiç mi hiç

terk edilip ıssızlaşmadı tarih boyunca. Pek çok uygarlığa ev sahipliği yaptı: Romalılar, Bizans ve çeşitli Türk Beylikleri gelip geçti sırayla. Hele Artuklu Beyliği ve Belek Gazi zamanında görkemli surları ve sarayıyla bir kez daha doruklara çıktı uygarlıkta. 16. yüzyılın başlarından sonra tüm Anadolu gibi Osmanlı egemenliğini tanıdı. Bu nedenle tarih içinde bir kurulup bir yıkılan pek çok uygarlığı barındırır sinesinde katman katman; adeta bir höyük gibidir İç Kale.

İç Kale'nin (Süt Kale), kuzey ucunda Kültür Bakanlığınca yaptırılan sur restorasyonu çalışması sırasında açılmış geniş bir çukurda bu binlerce yıllık yaşamın toprakta bıraktığı izler, en azından 4-5 m kalınlığındaki tabakalar halinde görünüyor bugün bile. Kerpiç duvar kalıntıları, yanmış ahşap hatıl dizileri, horasan harçlı duvar izleri belli, Urartular'dan başlayarak. Bugünkü kale yüzeyi ise 1830'lardan itibaren ovada yeni kurulan Mamuret-ül Aziz (Elazığ) kentine taşınarak ıssızlaşan bir Osmanlı mahallesinin kalıntılarıyla tamamen kaplı.

Kuzeyden güneye doğru giderek alçalan bir alan üzerindeki Osmanlı Çağı kalıntıları birkaç yapı katı halindedir. Gerçekten de 16. yüzyıl Şer'iyye Sicilleri'nde kalede, bir Dizdar'ın komutası altında, sayıları 120'ye kadar yükselen muhafızın görev yaptığından söz edilmektedir. Ünlü gezgin Evliya Çelebi'ni 1655'teki ziyareti sırasında İç Kale, "Kale Mahallesi" adı altında bir mahalleye dönüşmüştü. Evliya Çelebi her zamanki abartılı üslubuyla bu mahallede bin kadar ev ile tek minareli eski bir cami, su sarnıçları, tahıl ambarları ve cephanelikler olduğunu bildirir; Hicri 1301 tarihli Mamuret-ül Aziz

Salnamesi'nde 15-20 kadar hane ile bir cami bulunduğu yazılıdır. Öyle görünüyor ki Osmanlılar döneminde İç Kale yavaş yavaş küçülüp biçim değiştirerek 1830 ile 1850 yıllarından sonra giderek terk edilmiştir. 1516'dan 20. yüzyılın başlarına değin süren 400 yıllık sürede pek çok kez yenilenip biçimlendiği ve bu yüzden düzgün, kronolojik bir tabakalaşma sistemine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Her biri tarihe tanıklık edecek bilgi dolu bu üst üste katmanları arkeolojik yöntemlerle kaldırıp incelemek tabii ki mümkün. Gerek ülkemizde, gerekse dışarıda sık sık uygulandı bu yöntem geçmişte. Ama Harput'un yakın tarihine ait bu denli yoğun ve yaygın izleri yok etmek doğru bir yaklaşım değil. Şimdiye dek hiçbir araştırmacının ilgisini çekmemiş bu kalıntılar yakın geçmişin anılarıyla dolu. Arnavut kaldırımli daracık sokaklarında yaşlı sakaların dolaştığı bu mahalleye ait anıları bilim kurulumuzun sözlü tarih bölümü sorumlusu sevgili Mustafa Balaban gün görmüş Harputlular'dan bir bir topluyor bir yandan.

2005 yılındaki kazılar, öncelikle Doğu Anadolu'nun en önemli kalelerinden biri olan Harput İç Kale ören yerindeki insan eliyle yapılan tahribatı önleyebilmek amacıyla başlatıldı. Yüzeyi hemen hemen tümüyle Osmanlı Dönemi'ne ilişkin mimari yıkıntılarla örtülü olan bu kalıntılar, üstte oluşları nedeniyle giderek yok olmaya yüz tutmuştur. Yüz elli yıl kadar önce ıssızlaşan bu mahalle her yıl binlerce ziyaretçinin akınına uğrayarak bilinçli ya da bilinçsizce yıkım görmektedir. Kalenin her noktasına taşlara kazınarak ya da yağlı boya ile yazılmış sevginâmeler bu bilinçsizliğin göstergesi. Dolayısıyla Harput İç Kalesi'nde öncelikle Osmanlı kültür katlarının incelenmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Yakın geçmişin bu mahallesinde Fırat Üniversitesi'nden Prof. Dr. M. Beşir Aşan ve Prof. Dr. Mustafa Öztürk gibi Osmanlı tarihi uzmanlarıyla el ele verilerek yapılacak disiplinler arası kurtarma kazıları özellikle ülkemiz için büyük önem taşıyan bir "Osmanlı Arkeolojisi" bilim dalının kurulmasına katkıda bulunacaktır. 2005 yılı çalışmaları sırasında öncelikle Harput İç Kale kazılarında böyle bir sınırlamaya gidilmesi kararına varıldı. Bu türde bir bilimsel yaklaşımla yakın geçmişin, tarihsel belgelere fazla yansımamış gündelik

yaşama ilişkin yönlerinin arkeolojik verilerle daha sağlıklı şekilde anlaşılması ve nihayet restorasyon ve çevre düzenlemeleriyle bu sahanın turistik bir merkez haline gelmesi amaçlarımızdan bazılarıdır. Camisinde namaz kılınabilen, kapıları daracık sokaklara açılan evlerinin ziyaret edilebileceği bir Osmanlı mahallesi düşünüyoruz şimdiden. Kıvrıla kıvrıla uzanan daracık sokaklarından Harput musikisi taşan bir mahalle...

Böyle bir Osmanlı mahallesi yeniden yaşama kavuşturulabilir mi? Biz Harput aşkının bunu başarabileceği inancı içindeyiz. Bunun için bir araya geldik, gönül gönüle verdik. 2005 kazıları sırasında kalenin güney ucundaki iki katlı bir evin giriş katı tümüyle açıldı, mutfağında tencereleri, ocağındaki külüyle birlikte. Mahallenin orta yerinde kalmış kayaya oyma büyük Urartu Çağı sarnıcı da temizlenmeye başladı. Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan gerekli izinler sağlandığı takdirde çalışmalar 2006 yazında da sürecektir.

*Harput İç Kale Kazısı Bilimsel Başkanı

Mescid

Palu Alacalı
Mescid

Eski Palu yerleşiminin Zeve Mahallesi kesiminde, Çarşıbaşı'na giden yol üstünde, Dükkanönü Camisi'nin karşısında yer alan Alacalı Mescid, kare planlı bir harim ve ona batıda birleşik, kuzey-güney doğrultusundaki dik-dörtgen planlı son cemaat yerinden oluşur.

Doğu duvarı dışa açıklık vermeyen yapının, doğu iç duvarında eksende ve eksenin her iki yanında eş aralıklarla üç adet duvar nişi yer alırken; batı duvarın kuzey ve güneyine doğru olan alanda, son cemaat yerine açılan iki adet giriş açıklığı bulunur. Güney duvar ekseninde bulunan mihrap nişi ve her iki yanındaki pencere açıklığına karşın; kuzey duvarın ekseninde bir adet pencere, bu pencerenin hemen doğusunda bir adet niş ve batısında çatıya çıkışı sağlayan merdivenlere açılan kapı açıklığı yer alır.

Yapının batısında yer alan son cemaat yeri, harimin kuzey ve güneyinden devam eden duvarlar ile batı eksende yer alan payeye atılan kemerlerle dışa açılırken, bu payeden beden duvarına atılan bir basık kemerle iki mekana ayrılmış durumdadır.

Son cemaat yerini oluşturan her iki birim de, kuzey-güney ekseninde atılmış beşik tonoz ile örtülüyken; harim kısmı, içte beden duvarlarında atılmış kemerlerin desteklediği ve trompla geçilen kubbe, dışta kasnak üzerinde gelişmiş sekizgen piramidal külah ile örtüldür. Harimi örten piramidal külah karşı, son cemaat yerinin üstü düz dam şeklinde düzenlenerek, harim kuzey duvarında geçilerek ulaşılan merdivenler ile bu kısma çıkılır ki, olasılıkla bu bölüm, minaresi olmayan bu mescit için ezan okunan yer işlevi görmüş olmalıdır.

Batı cephe ile birlikte, kasnak ve piramidal külahta kullanılan beyaz ve siyah renkli düzgün kesme taş malzeme, diğer yönlerde görülmez. Olasılıkla yapının cadde üzerinde yer alan bölümünü görsel olarak öne çıkaran bu düzenleme, güney cephedeki pencere düzenlemeleri dışında diğer yönlerde tercih edilmemiştir. Buna karşın, güney cephede de düzgün kesme taş malzeme kullanılırken, kuzey cephede kaba yonu taş malzeme kullanılmıştır. Doğu cephede kullanılan malzeme,

1970'li Yıllarda Alacalı (Kanlı) Mescid

Alacalı (Kanlı) Mescid (Şimdiki Hali)

1970'li Yıllarda Alacalı (Kanlı) Mescid

toprak dolgu nedeni ile görülemez de, olasılıkla diğer kuzey cephe ile aynı malzeme kullanılmış olmalıdır. Kaba yonu taş malzeme, sıva uygulaması nedeni ile iç mekânlarda tercih edilirken, kubbeyi taşıyan kemerler, pencere ve kapı köşeleri ile mihrap nişinde de kesme taş malzeme kullanımı görülür. Kubbeyi tamamen oluşturan tuğla malzeme ise, kubbe dışında geçiş elemanı olan tromplarda, kubbeyi taşıyan kemerler arasındaki sağır kemerlerde ve son cemaat yerinin tonozlarında da görülür.

Yapıyı tarihleyecek kaynak ya da kitabe bulunmasa da, plan özellikleri ve kimi süsleme özellikleri, yapının XVI. yüzyıl ikinci yarısında yapıldığını göstermektedir. Özellikle tek kubbeli mekan anlayışının bölgeye yerleşmesi, çift renkli taş kullanımı gibi özellikler, bu tarihsel süreci yakalamamıza neden olurken; benzer örneklerini Pertek ve Sağman'daki yapılarda gördüğümüz bingi taşları ve benzer plan anlayışı, yine aynı tarihi vermektedir ki, zaten Osmanlı'nın bölgedeki egemenlik sürecinin de başlangıcı XVI. yüzyılın başlarıdır.

Bölgesel olarak sağlam olmayan bir zemin üzerinde bulunan yapının, bu nedenle yaşadığı statik sorunlar, kimi bölümlerde çatlaklar yaratmış, kimi bölümlerde ise zemin çökmesine neden olmuştur. Bu bağlamda gerekli acil önlemler alınmaz ise, bölgedeki diğer yapılarda olduğu gibi bu çatlaklar derinleşerek, yapının yıkılmasına neden olacaktır.

Yapı ile ilgili bir diğer sorun, mevcut durumu ile kullanımına ait sorunlardır. Yapı içinde tabakalaşmış durumdaki gübreler, yapının "ahır" olarak kullanıldığını göstermektedir. Yapının mescid olarak bir ibadet mekanı olduğu düşünüldüğünde, bu kullanım şeklinin çirkinliği açıkça ortadadır.

Yapının statik ve kullanım sorunu dışında, malzemesinde görülen ve özellikle piramidal külahı ile son cemaat yeri cephesinden alınan düzgün kesme taş malzeme, farklı amaçlar için kullanılmıştır. Bu kullanımın tespitini yaptığımız en önemli alanı, mescid'in

hemen karşısında bulunan Dükkanönü Camisi'nin arkasındaki dere yatağı kenarına yapılarak, Dükkanönü Camisi güney duvarında yaşanan statik sorunlara ve toprak kaymasına karşı oluşturulan settir. Alacalı Mescid ile aynı statik sorunları yaşayan Dükkanönü Camisi ile ilgili gerekli çalışmaların da yapılması gerektiği gibi, bu alanda ya da farklı alanlarda görülen orijinal malzemenin toplanarak, olası restorasyon çalışmalarında kullanılması gerekir.

Sonuç; Birçok özelliği ile eski Palu'nun en önemli eserlerinden biri olan Alacalı Mescit ülkemizin ve dünyanın önemli bir tarihsel zenginliğidir. Mimar Sinan'ın eserleri kadar değer taşıyan Palu'daki Alacalı Mescit, Restore edilip ibadete açılmayı bekliyor.

Bu tarihi eser kamu, yerel ve sivil toplum örgütlerinin ilgisine muhtaç...

Bu zenginliği doğru olarak tanımlamak, geleceğe taşımak da Palu'nun kamu-yerel-sivil toplum örgütlerinin birlikteliğine bağlıdır. Bunun için de oluşturulacak özel gündemlerle bir duyarlılık atmosferi oluşturularak Alacalı Mescit, 2006 yılı içinde röleve ve restorasyon

projeleri yapılarak örnek bir şekilde restore edilmelidir. İnaniyoruz ki bu konuda Palulu iş adamları, sanayici ve eşraf, güzel bir birliktelik oluşturarak üzerlerine düşen tarihi görevi yerine getireceklerdir.

Elazığ'ın Orman Durumu

Ormanlar, doğal dengenin sürekliliğinde büyük rol oynayan, aynı zamanda yaşayan biyolojik varlıklar olmaları nedeniyle, tükenmeyen bir dinamizme sahip en önemli doğal kaynaklardır. Ormanlar ;

- Hava kirliliğinin azalması,
 - Oksijen üretiminin devamı,
 - Bünyesinde barındırdığı çok çeşitli canlı türleri ile biyolojik zenginlikleri,
 - Yaban hayatının korunması,
 - Su rejimini düzenleme, sel, taşkın ve çığ gibi doğal afetleri engelleme,
 - Erozyonu önlemek,
 - İklimi yumuşatma,
 - Rekreasyon ihtiyacını karşılama,
 - Doğal hayatın devamı ve ekolojik dengeyi sağlanması,
 - Ürettiği ekonomik mallardan dolayı çok önemli bir kaynak niteliği taşıması,
 - Kendi kendini yenileyen doğal kaynakların en önemlilerinden birisini teşkil etmesi bakımından çok önemlidirler.
- Bununla birlikte,
- Sanayileşme ve hızlı nüfus artışı sonucu aşırı yararlanma (yakacak ve yapacak elde etme),
 - Kaçak kesim ve tarım alanları açma,
 - Yangınlar,
 - Zararlı böcek ve mantar hastalıkları,
 - Asit yağmurları

gibi ana nedenlerle (biyotik ve abiyotik etkiler) büyük oranda tahrip olmakta ve giderek ihtiyacı karşılayamaz duruma gelmektedir .Bunu önlemek ve orman kaynaklarından sürekli yararlanmak için ise devamlılığın sağlanması gerekmektedir.

Türkiye Ormanları ve Dağılışı

Arazi yapısı, iklim ve toprak özellikleri, ülkemiz ormanlarının bugünkü yapısı ve doğal dağılışı üzerinde etkili olan en önemli etkenlerdir. Bununla birlikte,Türkiye orman ekosistemi için elverişli olmayan bir iklim kuşağında yer almaktadır.Gerçekten, hem Akdeniz büyük iklim bölgesi ile bağlantılı iklim özellikleri, hem de yüksek ve engebeli yeryüzü şekilleri nedeniyle, ülkemiz ormansızlaşmaya karşı çok duyarlıdır.

Ülkemizde, çeşitli nedenlerle her geçen gün azalması veya yok olmasına karşılık, orman alanlarının toplam alana oranı dörtte bir (%26) civarında olup, yaklaşık 20.7 milyon ha dir. . Bu ormanların % 53.5'ünü iğne yapraklılar, % 42'sini yapraklı türler, % 4.5'ünü ise karışık ormanlar meydana getirmektedir Türkiye, bu orman alanıyla, ormanca zengin bir ülke değildir. Fakat, birkaç yüz yıl öncesine kadar Türkiye'nin önemli bir bölümünün ormanlarla kaplı olduğu, ya da en azından bugünkü orman varlığına oranla çok daha zengin bir orman örtüsüne sahip olduğu da bilinmektedir.

Günümüzde ülkemizdeki orman alanlarının dağılışına bakıldığında bölgesel bazda oldukça belirgin farklılıkların olduğu görülmektedir. Ülkemiz

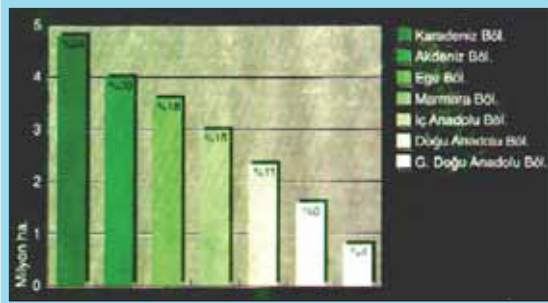
Şekil 1: Türkiye'de Orman Alanlarının Dağılışı

ormanlarının büyük bir bölümü Karadeniz, Akdeniz ve Ege bölgelerinde toplanmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ise, orman bakımından en fakir sahaları oluşturmaktadır (Şekil 1 ve 2).

Diğer taraftan, günümüzde, orman rejimine giren bu alanın yaklaşık yarısı (%56'sı) bozuk ormanlardan oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle, ormanlarımızın tamamı verimli orman niteliğinde olmayıp, örneğin ürün verebilen orman alanı 8.9 milyon hektar (%44)'dür. İyi koru 6.2 milyon hektar (%31), iyi baltalık 2.7 milyon hektar (%13)'dür (Orman Bakanlığı verileri).

Yukarıda belirtilen olumsuzluklara da bağlı olarak ülkemizde, gerek odun üretimi amacıyla gerekse iklimsel, sosyal, kültürel ve estetik amaçlarla ağaçlandırma çalışmaları son yıllarda hızlanmıştır. Orman içi ve orman dışı alanlarda yapılan ağaçlandırma çalışmaları 1963 yılında başlayan planlı dönemle birlikte hız kazanmıştır. Türkiye'de ağaçlandırma ve erozyon kontrolü çalışmaları Orman Bakanlığı Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Genel Müdürlüğü'nce (AGM) yürütülmektedir. 2001 sonuna kadar, orman içi ve dışı ağaçlandırmalar, yeşil kuşak ağaçlandırmaları ve çeşitli kurum ve kuruluşların katkısıyla gerçekleştirilen hatıra ormanı ağaçlandırmaları sonucunda, toplam 2 900 865 ha ağaçlandırma yapılmıştır.

Sonuç olarak beşeri faktörlerle birlikte, Türkiye'nin iklim, yükselti, yeryüzü şekilleri, kara ve deniz dağılışı, vb. fiziki coğrafya etmenlerinden kaynaklanan özellikleri, ormanlarının yapısı, çeşitliliği ve dağılışını kontrol etmiştir ve etmektedir.

Şekil 2: Türkiye'de Ormanların Bölgelere Göre Oransal Dağılışı

Elazığ'ın Orman Durumu ve Elazığ'daki Orman Alanlarının Dağılışı

Elazığ'ın orman durumuyla ilgili özelliklere geçmeden önce konumu ve başlıca coğrafi özellikleriyle ilgili bilgilere göz atmakta yarar vardır (Tablo 1);

Tablo 1 : Elazığ'ın Konumu ve Başlıca Coğrafi Özellikleri

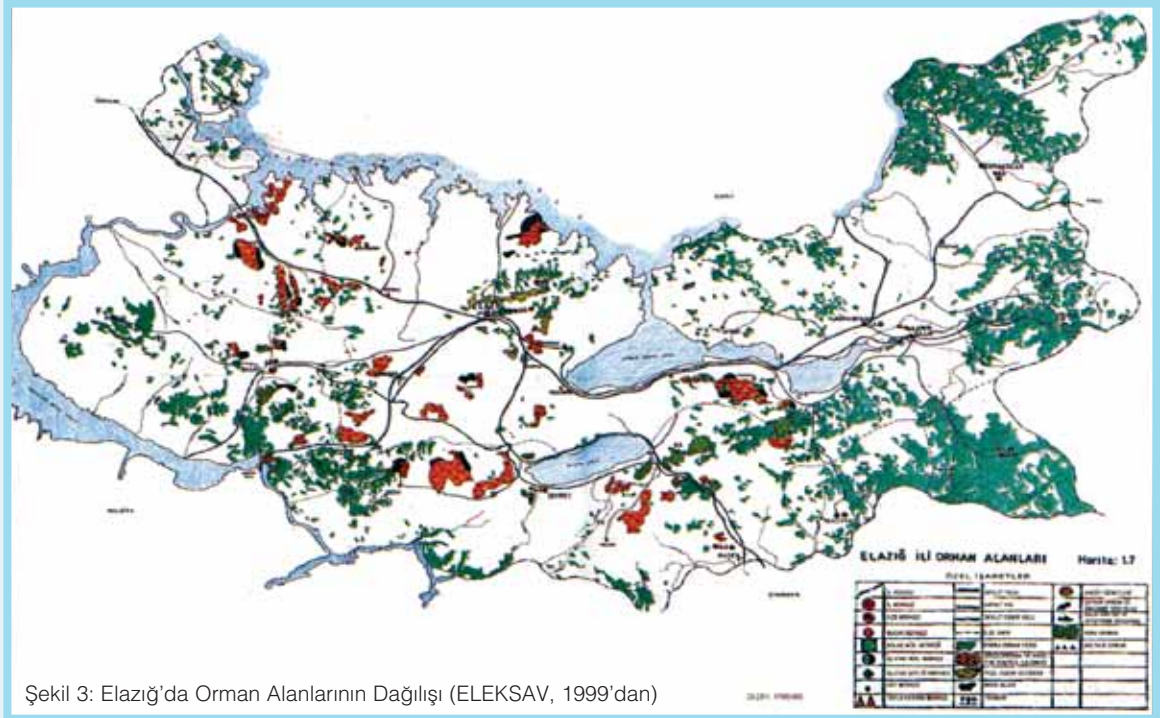
Bulunduğu Bölge, Bölüm :	Bulunduğu Bölge, Bölüm :
Doğu Anadolu Bölgesi,	Doğu Anadolu Bölgesi,
Yukarı Fırat Bölümü: 40° 21' - 38° 30' doğu	Yukarı Fırat Bölümü: 40° 21' - 38° 30' doğu
boylamları 38° 30' - 39° 11' kuzey enlemleri	boylamları 38° 30' - 39° 11' kuzey enlemleri
Toplam Alanı : 9151 km ²	Toplam Alanı : 9151 km ²
(Türkiye topraklarının %012'si)	(Türkiye topraklarının %012'si)
D-B doğrultudaki uzunluk: 150 km.	D-B doğrultudaki uzunluk: 150 km.
K-G yöndeki genişlik : 65 km.	K-G yöndeki genişlik : 65 km.
En yüksek noktası : 2620 m. (Palu- Akdağ)	En yüksek noktası : 2620 m. (Palu- Akdağ)
En alçak kesimi : 700 m. (Karakaya Baraj Gölü sahilleri)	En alçak kesimi : 700 m. (Karakaya Baraj Gölü sahilleri)
Ortalama Yükselti : 1300-1400 m.	Ortalama Yükselti : 1300-1400 m.
Yeryüzü şekilleri : %84'ü dağ-plato, %14'ü ova	Yeryüzü şekilleri : %84'ü dağ-plato, %14'ü ova
İklim : Karasallıkla genel karakteri bozulmuş	İklim : Karasallıkla genel karakteri bozulmuş
Akdeniz İklimi	Akdeniz İklimi
Ortalama Sıcaklık : 12.9°C	Ortalama Sıcaklık : 12.9°C
Yıllık Ortalama Yağış : 434 mm.	Yıllık Ortalama Yağış : 434 mm.
Yağış Rejimi : Gecikmiş Akdeniz Yağış Rejimi	Yağış Rejimi : Gecikmiş Akdeniz Yağış Rejimi

Ekolojik koşullar göz önünde bulundurulduğunda Elazığ il alanının 950-1950 m.ler arasındaki yaklaşık % 90'luk bölümü doğal orman alanı içerisinde kalmaktadır. Gerek yörede çalışmış veya yörenin vejetasyonu üzerine değerlendirmelerde bulunmuş çeşitli araştırmacılar (Erinç, Walter, Sevim, Zednik, Evcimen, Pamay, Salkaya, Bozakman, Tonbul, vd.) gerekse çevrede görülen orman kalıntıları bu görüşü doğrulamaktadır. Diğer taraftan, yörenin yağış değerleri (doğal step alanı içerisinde kalan Konya'nın 324, Kayseri'nin 366, Kırşehir'in 378 mm. olan yağış değerlerine karşılık Elazığ'ın bu değerinin 434 mm. olması) ve uygulanan çeşitli formüller de yörenin orman vejetasyonu içerisinde kaldığını ortaya koymakta ve buradaki ormanın özelliğini belirlemektedir. Örneğin Erinç formülü uygulandığında yöre, 23.5 olan indis değeri ile park görünümüne kuru orman kategorisi içerisinde kalmaktadır.

Bununla birlikte, yerleşim tarihinin 7-8 000 yıl geriye gittiği yörede, asırlarca süren ve çeşitli nedenlere bağlı olarak (savaşlar, maden işletilmesi, tarım alanları açma vd.) gelişen tahripler sonucunda orman alanları oldukça daralmış ve bozulmuş, böylece sahaya genel olarak step görünümü hakim olmuştur. Bu tahripler orman alt sınırının yok edilmesine, üst sınırın ise alçalmasına yol açmıştır.

İl sınırları içindeki orman alanlarını, yörenin yarı kurak iklim şartlarına ve soğuk kışlara uyumuş veya dayanıklı, kapallığı zayıf, seyrek ve park görünümüne kuru ormanlar oluşturmaktadır. Bu orman formasyonunu meydana getiren ağaçlar, hemen her tarafa yayılmış meşeler (%

ve Lübnan meşesi en yaygın olarak görülenlerdir. Yapılan araştırmalar, yöre ormanları içerisinde bu türler dışında, Türkiye'de az rastlanan bazı meşe türlerinin (Q. Persica, Q. Vesca, Q. Libani vd.) de bulunduğunu ortaya koymaktadır. Meşe ormanları içerisinde serpilmiş bir durumda gö-

95 oranında), bunlar arasına az oranda (% 4) karışmış ardıçlar ile yabani kiraz, armut, badem gibi yabani meyve türleri ve bazı Akdeniz elementleri (melengiç ve sumak) dır. Bu nedenle, yöredeki ormanları, meşe ormanları olarak tanımlamak mümkündür.

Kuru ormanlardan oluşan yöredeki meşe ormanları tür yönünden oldukça zengindir. Bunlar içinde mazı meşesi, tüylü meşe, saçlı meşe

rülen ibreliler grubuna dahil ardıç türlerini ise daha çok katran ardıç ve adi ardıç meydana getirmektedir.

Sahadaki kuru ormanlar, gevşek bir kapallığa sahip bulunmakta, kaya ve çıplak topraklar büyük lekeler halinde görülmekte, orman altı florası oldukça fakir bir özellik göstermekte, ormanlardaki ağaçların büyümesi oldukça yavaştır. Bu ormanlara az da olsa Akdeniz Flora Elementleri karışmış bulunmaktadır.

Foto 1: Keban Civarındaki Piran Dağı'nın kuzey yamaçlarında tahripten arda kalmış meşe ormanları

Tablo 1.12 Elazığ İlinde Arazi Kullanım Şekilleri

Kullanım Şekli	Toplam Alan (Hektar)	Oran (% de)
Tarım Arazisi	264180	28
Orman Arazisi	123043	12
Çayır ve Meralar	463899	50
Toplam Arazi	851122	90
Su Yüzeyi (Baraj-Göl)	64188	10
Genel Toplam	915300	100

Şekil 1.14 Elazığ İlinde Arazi Kullanım Şekillerinin Oransal Dağılımı

Şekil 4: Elazığ İlinde Arazi Kullanım Şekillerinin Oransal Dağılımı (Eleksav, 1999'dan)

Günümüzde Elazığ il sınırları içinde tahrip ten arda kalmış meşe ormanlarına en fazla Palu çevresi, Arıcak ve Alacakaya ilçeleri civarı, Karakoçan ilçesi kuzeyi, kısaca ilin genellikle kuzeydoğu, doğu ve güneydoğu köşelerinde rastlanılmaktadır. Bu alanlardaki ormanların çok fazla tahrip edilmeden kalmış olmaları, buraların oldukça engebeli bir topografyaya sahip bulunması ve ana yollardan uzak olmaları ile açıklanabilir. İl dahilindeki diğer orman alanları, Baskil ilçesi güneyindeki Bulutlu ve Pincirik çevresinde yer alan Karga Dağının kuzeye bakan yamaçları ile, Hazar Gölü Çevresi ve Kömürhan Boğazı civarlarıdır (Şekil 3 ve Foto 1).

İl genelindeki orman varlığı, içerisinde yer aldığı Doğu Anadolu Bölgesi'nin genelinde olduğu gibi, oldukça fakir bir durum göstermektedir. Gerçekten, % 30'lardaki dünya ortalaması ve % 25'ler civarında kabul edilen Türkiye orman alanları ile karşılaştırıldığında, Elazığ'ın yaklaşık % 12 olan bu değerinin oldukça düşük bir oran gösterdiği görülür (Tablo 2, Şekil 4). Orman Bölge Müdürlüğü verilerine göre, il sınırları içindeki toplam 123 043 hektarlık orman varlığının, Türkiye ormanları içindeki payı ancak % 06'lar civarındadır. KHGM raporlarına göre ise, fundalık alanlarla birlikte ilin toplam orman alanı 130 403 hektar (% 14) dır.

Yöre büyük bir bölümüyle doğal orman formasyonu içerisinde kalmasına karşılık, sahanın günümüzde görülen bu derece düşük orman varlığını, insan etkisine dayanan tahrip faktörlerinin yanı sıra, yağış ve indis değerlerinin step sınırına çok yakın olmasında aramak gerekir. Bu fiziki faktörler sahada uygulanacak ağaçlandırma çalışmaları için de son derece risk taşımaktadır.

Tablo 1.14 Elazığ İlinde Mevcut Orman Durumu

Yenilik Durumu	Kuru Orman	Baltalık Ormanlar	Toplam Ormanlar	Top. Alanı Göç % Mİİ
Yenilik	4 004	45 925	49 929	3,3
Yenilik	498	70 389	70 887	3,4
Toplam	4 502	116 314	120 816	12,7

Toplam Orman Alanı	120 816 ha	%12,7
Açık alan	827 175 ha	%87,3
İnsan etkisi alanı	34 975 ha	
Servis	30 208 m ² (8 323 272 ster odun)	
Azami alan yitirilmesine göre:		
potansiyel ağaçlandırmaya alan miktarı	237 833 ha	

Tablo 3: Elazığ İlinin Mevcut Orman Durumu (ELEKSAV, 1999'dan)

Yukarıdaki tabloya (Tablo 3) göre, yarıdan fazlası bozuk olmakla birlikte, baltalık orman ormanlar, toplam orman alanı içinde % 96.2 ile oldukça yüksek bir değer göstermekte, kuru ormanları fazla bir alan (% 3.7) kaplamamaktadır. İl ormanları önemli ölçüde bozulmuş olduğundan, yeterli ölçüde yapacak ve yakacak üretimi yapılamamaktadır.

Elazığ ormanlarının dağılışı üzerinde fiziki faktörlerden çok beşeri faktörler etkili olmuştur. Elverişli coğrafi konumu, verimli ovalara sahip olması, zengin su ve maden potansiyeline sahip olması, önemli ticaret yolları üzerinde bulunması tarihin ilk devirlerinden itibaren yerleşmeye sahne olmasına yol açmıştır. Yakın tarihlere kadar Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde keleklerle Mezopotamya'ya yakacak odun sevkiyatının yapılmış olması da bu beşeri faktörlere eklenebilir.

Elazığ yöresinde çeşitli beşeri faktörlere bağlı olarak ortaya çıkan geniş ölçülü tahrip olaylarından sonra, ormanların yeniden yetişme ortamı bulamamaları üzerinde, yörenin iklim ve toprak koşulları bakımından kritik bir özellik göstermesi etkili olmuştur ve olmaktadır. Yörenin sıcaklık koşulları, sahanın klimaks ağacı olan meşe için optimal değerler göstermektedir. Zednik (1963)'e göre mevcut sıcaklık ve kuraklık değerleri nedeniyle, başka bir ifadeyle kışların biraz daha soğuk, yazların daha sıcak geçmesi ve kuraklığın uzunluğu, önce karaçam daha sonra sarıçam sahadan çekilmektedir.

Elazığ'da özellikle beşeri faktörlere bağlı olarak ortaya çıkmış ormansızlaşmanın en önemli güncel sorunları veya sonuçları başında erozyon ve siltasyon gelmektedir. Örneğin, Fırat Nehri Keban Baraj Gölüne yılda 31.5 milyon ton sediment taşımakta olup, son yapılan ölçümlere göre gölün yarısı dolmuş, dolayısıyla baraj ömrünün önemli bir bölümünü tamamlamış görünmektedir (Foto 2).

Foto 2 : Keban Barajının dolmakta olduğunu gösteren Gülüşkür Köprüsü civarından çekilmiş bir fotoğraf (Fotoğraf 2001 yılında çekilmiştir).

Elazığ İlinde Orman Çalışmaları ve Yapılması Gereken İşler

Elazığ'da ilk ağaçlandırma çalışmaları 1960 yılında başlamıştır. Elazığ AGM Başmühendisliği verilerine göre,

2002 yılı sonu itibariyle gerçekleştirilen orman çalışmaları şöyledir :

Foto 3 : Master Dağı kuzey yamaçlarındaki ağaçlandırılmış alanlarından bir görünüş.

Ağaçlandırma	: 16.758	Ha.
Erozyon Kontrolü	: 30.010	Ha.
Mera Islahı	: 7.111	Ha.
Galeri Kavakçılığı	: 28	Ha

Foto 4 : Elazığ'daki ağaçlandırma çalışmalarından bir görünüş (Elazığ, AGM Başmühendisliği Arşivi) .

Yapılması Gereken İşler ise Şöyle Belirtilir ;

- Doğal ortamdaki canlı (toprak, flora-fauna) ve cansız (iklim, topografya, ana materyal) faktörler arasındaki ilişkileri iyi değerlendirerek ağaçlandırma ve asli vejetasyonu koruma çalışmaları yapılmalıdır.

- Ağaçlandırma yapılacak alandaki doğal vejetasyonun özelliğine bakılmalı, relik türlerden kaçınılmalı, ağaçlandırmada tür seçimi ve tohum transferi konularında dikkatli davranılmalıdır.

- Aşırı derecede toprak aşınmasına maruz kalmış ve ana kayanın bütünüyle yüzeye çıktığı alanlarda doğal denge sağlanıncaya kadar otlatma bile yapılmamalı, saha kendi haline bırakılmalıdır (Master Dağı, Meryem Dağı, Piran Dağları gibi sahalar).

* S. TONBUL Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Öğretim Üyesi

KAYNAKÇA :

ATALAY, İ.. 1994, Türkiye Vejetasyon Coğrafyası , Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.

ELEKSAV,1999,ELAZIĞ PROJESİ (2000'li Yıllara Hazırlık Çalışmaları),Mevcut Durum, Elazığ Valiliği, Elazığ.

GÖKMEN, H. 1962, Türkiye'de Orman Ağaç ve Ağaççıklarının Yayılışı Haritası (Ölçek : 1/ 2 500 000) , Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

İNANDIK, H. 1965, Türkiye Bitki Coğrafyası-na Giriş, İ.Ü. Coğ. Enst. Yay. No. 42, İstanbul.

TONBUL, S. 1987a, Elazığ Batısının Genel Jeomorfolojik Özellikleri ve Gelişimi, Jeomorfoloji Dergisi, 15, 37-52, 1987

TONBUL, S. 1987b, Elazığ Batısının Bitki Örtüsü Özellikleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1, 209-224, Elazığ.

Harput Artuklu Hükümdarı Belek Gazi mi Bulak Gazi mi?

Anadolu Türk Tarihi içerisinde, 1102 - 1409 yılları arasında Diyarbakır (Hısn-ı Keyfa) 1101-1231, Harput (1185-1233) ve Mardin (1108-1409), çevresinde hüküm sürmüş olan Artukoğullarının önemli bir yeri vardır. Bu yazımızda başlıktan da anlaşılacağı üzere, Harput Artuklu hükümdarı olan Belek Gazi (.../öl.1124)¹'nin ismi üzerinde durup, yapı ve anlam bakımından, kaynaklara göre incelemeye çalışacağız.

İsmi, yapı bakımından ele aldığımızda; dönemin klasik İslam kaynaklarından, İbnü'l-Esir'in **El-Kamil Fi't-Tarih**;² İbn'ül – Ezrak el-Fariki'nin **Tarihü Meyyafarikin**;³ Azimi'nin **Tarih**,⁴ gibi eserler başta olmak üzere, sözkonusu ismin Belek (be, lam kef harfleri) şeklinde yazıldığı görülmektedir.

Ancak Halk arasında kullanılan Balak kelimesinin nereden geldiğini anlamak için de bu ismin kullanıldığı kaynakları ele almamız gerekir. Günümüzden geriye doğru gidildiğinde **Balak** isminin, Nureddin Ardiçoğlu'nun **Harput Hükümdarı Balak Gazi**,⁵ isimli eserinde yer aldığını görmekteyiz. Eserin kaynaklarına bakıldığında, İbnü'l-Esir'in **El-Kamil Fi't-Tarih** isimli eserinin, latince çevirisi ve **İbnü'l-ethir** şeklinde ifade edilen⁶ kaynak başta olmak üzere bazı batılı kaynakları kullandığı görülmektedir. Ardiçoğlu'nun da bu ismi dönemin İslam kaynaklarından değil de, batı dillerine yapılan transkripsiyondan kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır.

İslam kaynaklarının batı dillerine transkripsiyonu sırasında bazı kelimelerin farklı şekilde kullanıldığını belirtmeliyiz. **Belek** ile **Balak** kelimesi arasındaki fark da buradan kaynaklanmaktadır. Nitekim esas yazılışı **Ebubekir** olan kelimenin, batı dillerine transkripsiyonu yapılırken **Abu bakr**⁷ şeklinde gösterilmesi bunu ortaya koymaktadır.⁸ Bu örnekleri; Ebu'l-Feth/ Abu'l-Fath, Abdulkadir /Abd al-Kader, Muhsin /Mohsen ... vb. gibi çoğaltabiliriz. Yine Ardiçoğlu'nun yararlandığı kaynaklar arasında geçen ve baskı tarihi, Nureddin Ardiçoğlu'dan daha eski olan İbrahim Artuk'un; **Artuk Oğlu Emir Balak ve Mezarı**⁹ isimli çalışmasında da, **Balak** kelimesinin geçmesi, bu kullanışın N. Ardiçoğlu'dan önceye gittiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu durum İbrahim Artuk'un da, Nureddin Ardiçoğlu gibi, batı kaynaklarına dayanarak bu kelimeyi kullanmış olduğu düşüncesini çağrıştırmaktadır.

Balak olarak kullanmanın asıl kaynağı olarak gördüğümüz, batılı kaynaklara gelince, Cla-

ude Cahen¹⁰ başta olmak üzere, Urfalı Mateos¹¹ gibi araştırmacıların Belek kelimesinin, latinceye transkripsiyonu biçiminde olan, **Balak** şeklini kullandıkları görülmektedir. Bu kaynaklardan yararlanan yukarıda değindiğimiz bazı araştırmacılar da onlarda geçen ifadeyi kullandıkları anlaşılmaktadır.

Bu sahada söz sahibi olup, bu konuda çok kıymetli eserler veren uzman Türk tarihçilerimiz ise, esas biçimi olup İslam kaynaklarında geçtiği şekilde aslına uygun olarak **Belek** tarzını kullanmışlardır. Bunlar arasında isim vermemiz gerekirse örnek olması bakımından, Mükrimin Halil Yınanç¹², Osman Turan¹³, İbrahim Kafesoğlu¹⁴, Ali Sevim¹⁵'i belirtebiliriz.

Sözkonusu kelimeyi anlam bakımından inceleyecek olursak; Belek kelimesinin, **Divanu Lugat ut-Türk**'te yer aldığı ve **armağan** ve **hediye** anlamına geldiğini görmekteyiz¹⁶. Belek Beyin silsilesine bakacak olacak olursak; **Belek b. Behram b. Artuk b. Eksük** yani Eksük'ün oğ-

lu Artuk oğlu Behram oğlu Belek şeklinde¹⁷ olduğunu görürüz. Buradaki Eksük ve Artuk kelimelerinin anlamları da Türk kültür tarihi yönünden önemlidir. Prof. Dr. Ba-haeddin Ögel ve Prof. Dr. Reşat Genç'e göre ad verme geleneğinde; çocuk sayısı dörtten az olunca Eksük, dokuzdan fazla olunca Artuk kelimesi kullanıldığı ifade edilmektedir. **Balak** kelimesine gelince, 'manda yavrusu' anlamına geldiği bilinmektedir¹⁸. Yine Türk ad verme geleneğinde kuvvetine, gücüne nisbeten hayvan isimleri şahıs adı olarak kullanılmakla beraber¹⁹, yavrusu ile birlikte isim olarak kullanılan bir kelimenin varlığını şimdilik bilemiyoruz.

Sonuç olarak, Kaşgarlı Mahmud tarafından **Divanu Lugat ut-Türk**'te Allah'ın bir hediyesi ve armağanı anlamına gelen ve İslam kaynaklarında belirtildiği üzere **Belek** kelimesi, her ne kadar halk arasında ğalat-ı meşhur olarak **Balak Gazi** şeklinde kullanılmakta ise de, asıl anlamına uygun olarak ve **Belek Gazi** şeklinde kullanılması gerekmektedir.

* Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ELAZIĞ

Mükrimin Halil Yınanç, 'Belek', İ.A, c.2, İstanbul 1970, s.468-473; Çoşkun Alptekin; 'Belek b. Behram', TDVİA, c. 5, İstanbul 1992, s.402-403

İbnu'l-Esir; El-Kamil Fi't-Tarih, Kahire 1302 (trc. Abdulkemim Özyayın), İstanbul 1987, c.10, s.267, 299, 319-320, 464, 468-469, 483, 488, 488-489.

İbnu'l-Ezrak el-Fariki; Tarihu Meyyafarikin, B.M.Or.5803; Osman Turan; Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul 1993, s.153 vd.

Azimi; Tarih, Kara Mustafa Pş no: 398, Selçuklularla İlgili Bölümler (trc. Ali Sevim), Ankara 1988, s.60, 64, 65, 66, 67, 116, 129, 131, 132, 133, 134, 136, 175.

Nureddin Ardiçoğlu; Harput Hükümdarı Balak Gazi, Ankara 1966.

N.Ardiçoğlu; Age, bk.Bibliyografya kısmı.

F.Buhl; 'Ebu Bekir' mad., İslam Ansklopedisi, c.4, İstanbul 1964, s.12-14.

Bu örnekte görüldüğü gibi, esasında bulunan e harfinin, transkripsiyonda a harfi ile yer değiştirdiği görülmektedir. Ayrıca çok belirgin olan Artuk kelimesinin bile bazı batılı tarihçiler tarafından Ortok, Ortuk, Urtuk veya Artak gibi aslına uymayan şekilde yazıldığı görülmektedir. Bkz.Ç.Alptekin; 'Artuklular', Doğuştan Günümüze İslam Tarihi, c.8., İstanbul 1989, s.170.

İbrahim Artuk; Artuk Oğlu Emir Balak ve Mezarı, Ankara 1947.

Claude Cahen; Pre-Ottoman Turkey, London 1968, s.87, 93, 106, 108; a.mlf; Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1979, s.101, 106, 119.

Urfalı Mateos; Vekaynamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162) (nşr. Ve trc. H.D.Andreas-yan) Ankara 1962, s.271-274, 277 a.mlf; 'Balak' El (ing), I, s.983.

Mükrimin Halil Yınanç; 'Belek', İ.A, c.2, İstanbul 1970, s.468-473.

Osman Turan; Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul 1993, s.153 vd.

İbrahim Kafesoğlu; 'Selçuklular' mad. IA, İstanbul 1964

Kemaleddin İbnü'l-Adim; Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb, Selçuklularla İlgili Hal Tercümeleleri (Yay. Ali Sevim), Ankara 1976, s.395; Ali Sevim, Ünlü Selçuklu Komutanları, Ankara 1990, s.46-71.

Mahmud Kaşgari, Divanu Lugat ut-Türk, nşr Kilisli Rifat, İstanbul 1333, nşr. Besim Atalay, c. 1, s.322; Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul 1993, s.153.

Kemaleddin İbnü'l-Adim; Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb, Selçuklularla İlgili Hal Tercümeleleri (Yay. Ali Sevim), Ankara 1976, s.395; Ali Sevim 'Artuk b.Eksük', TDVİA, c.3, İstanbul 1991, s.414-415.

<http://sözlük.sourtimes.org>

Boğa, Kürboğa, Porsuk.. vb.

Tarih Öncesi dönemlerde Elazığ Yöresi'nin Çevre Bölgelerle İlişkileri

Doğu Anadolu bölgesinin Paleolitik dönemi insanların yaşamları hakkındaki bilgilerimiz daha çok Keban Baraj Gölü havzasında yapılan yüzey araştırmaları ile mümkün olmuştur. Araştırmalar burada Paleolitik Çağ'a ait aletlerin bulunmasıyla bu bölgenin bu çağdan itibaren insanların dikkatini çektiğini göstermektedir. Doğal sığınakların çok olması, orman, zengin bitki örtüsü, av hayvanlarının bolluğu, kısaca iklim ve coğrafi şartlar insanların burada yaşamasına uygun bir ortam oluşturmuştur [1].

Bölgede yapılan yüzey araştırmaların sonucunda tesbit edilen bilgilere göre Alt, Orta ve Üst Paleolitik evrelerin üçü de yaşanmıştır. Alt Paleolitik'e ait buluntular Keban yakınındaki Enerli'de, Acuzlu Köyü'ndeki Karapınar mevkiinde ve Keban'ın 25 km yukarısında Fırat'ın batı kıyısında Pağnik (Kaşpınar)'te ele geçmiştir. Alt Paleolitik'te hayat genel olarak yüksek yerlerde devam etmiş, her yerde olduğu gibi, Orta Paleolitik'ten sonra ise daha aşağılarda başladığı izlenmektedir. Bölgede Orta Paleolitik buluntuları Ağın civarındaki Küllününini denilen yerde ve Pağnik (Kaşpınar)'tedir. Üst Paleolitik'e ilişkin buluntular ise Ağın civarındaki Arapkir Deresi boyundaki mağaralarda, Küllününini'nde, Elazığ-Pertek arasındaki Karataş sığınağında ele geçmiştir. Bu yörede Paleolitik buluntu veren diğer yerler Pertek civarındaki Yeniköy tarlaları, Eşkini Sefini ve Ağın civarındaki Arapkir Deresi uzantısında bulunan Çıldırın Hüyleridir [2]. Pulur (Sakyol)'da Paleolitik Çağ'da insanların yaşadığını ve toplayıcılığın yanı sıra yoğun bir şekilde avcılık yaptıklarını söyleyebiliriz [3]. Paleolitik insanların yörede kaynakların başında bulunan mağaralarda oturduğu, yüksek kesimlerde ise dolaşım avlandıkları [4] tahmin edilmektedir.

Elazığ bölgesinde Neolitik Çağ ile ilgili buluntulara Pulur (Sakyol) ve Norşuntepe'nin pek uzağında olmayan Zerteriç yakınlarındaki Boytepe ve Palu yakınlarındaki Çınaz yerleşmesinde tesbit edilmiştir. Çınaz III yerleşmesinde Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'a tarihlenen buluntular elde edilmiştir [5].

Doğu Anadolu bölgesini ve dolayısıyla Elazığ yöresini etkileyen kültürler; Dicle Vadisi'nde Anadolu'dan Habur bölgesine kadar uzanan toprakları içeren Suriye-Irak Cezire-

si'nin doğusunda kalan bölge; özellikle Fırat Vadisi'nin doğusuna kadar uzanan, Şanlıurfa-Gaziantep yöresini de içine alan, Torosların güneyinde kalan ovalar ve tepelerden oluşan Batı Cezire, Amuk Ovası'na kadar uzanan Malatya Ovası'nı da kapsayan, Fırat Vadisi boyunca ilerleyen Torosların kuzeyinde kalan şerit ve Elazığ yöresinde bilinen Altınova olarak dört gruba ayrılabilir [6].

Tarihöncesi çağlarda her türlü maden ve doğal kaynak bakımından çok zengin Güneydoğu Toroslar, Mezopotamya kültürleri için bir ilgi odağıydı. Obeyd döneminden itibaren Güney Mezopotamya-Suriye kültürlerinin çeşitli şekillerde Anadolu'nun hammadde kaynaklarına yöneldiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Güney Mezopotamya'nın Anadolu dışında İran ve özellikle Basra Körfezi yoluyla Hindistan-Pakistan sınırında İndus Vadisi ve Güney Arabistan ile aynı nedenden ötürü bağlantı içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Kalkolitik Çağ Anadolu'su içinde Doğu Anadolu'nun farklı bir durum arz ettiği görülmektedir. Anadolu'nun diğer bölgelerinin aksine Doğu Anadolu'nun durumu fazla açık değildir. Ancak genel görünüm açısından Anadolu'dan çok, Mezopotamya ve Suriye ile ilişkili olduğu söylenebilir. Bu zamanda Doğu Anadolu'nun doğu ve kuzey taraflarında insanların rahat ve yaygın bir şekilde yaşayabilmelerine elverişli olmayan çorak ve kurak bir çöl-bozkır iklimi hüküm sürmekteydi [7].

M. Ö. 5. bin yılda Obeyd kültürünün erken dönemlerinden itibaren Doğu Anadolu Bölgesi, Fırat ve Dicle nehirleri tarafından sulanan ve Basra Körfezi'nden Toros Dağlarına kadar uzanan bölgeler arasında oluşmuş geniş ilişkiler ağının bir parçası haline gelmiştir. Çeşitli ortak kültürel öğelerin paylaşımı yoluyla desteklenen bu iletişim ağı bu bölgelerde yaşayan insan topluluklarının maddi kültürlerinde gözlenen karakteristik Obeyd boyalı çanak çömleği gibi benzerliklere yol açar. Bunun yanı sıra özellikle kuzeyde, toplumların genel düzeninde hiyerarşik ve istikrarlı bir yapılaşma eğilimi kendisini hissettirmeye başlamıştır.

Bu dönemden itibaren Dicle ve Fırat nehirlerinin etkileşim alanındaki, Doğu Anadolu'yu da kapsayan bütün bölgeler ortak bir tarihi paylaşmışlardır. Bu bağlamda, Anadolu, bir yandan seçkin bir sınıfın kendi konumlarını

sağlamlaştırmak, saygınlıklarını daha da vurgulamak amacıyla egzotik mallara ihtiyaç duydukları, diğer bir yandan ise üretim yeteneğine ve artı değere sahip bir ekonomi sayesinde uzmanlaşmış zanaatın geliştiği bir ortamda ve dönemde, topraklarındaki hammadde zenginliğinden kaynaklanan bir önem kazanmıştır. Obeyd kültürünün son dönemlerini kapsayan 5. bin yılın bitimine doğru, imkanları daha önceki bin yıllarda fark edilen madencilik ve buna bağlı olarak metal işlemeciliği gerçek anlamda gelişme göstermeye başlamıştır.

Şanlıurfa ve Elazığ arasında uzanan bölgenin maden kaynaklarına yakınlığı ve çeşitli malların Suriye ve Irak'tan Anadolu'ya taşınması konusunda su yollarının sağladığı kolaylık ve hız yerleşim yerlerinin Fırat boyunca seçilmesine neden olmuştur. Bu koloniler kurşun, gümüş, arsenikli bakır ve bakırdan işlenmiş ve işlenmemiş çeşitli maden eserleri için güneyde geniş bir pazar bulmuşlardır. Yine Elazığ bölgesinde bazı gümüş ve bakır kaynaklarının bölge madencileri tarafından bilindiği zannedilmektedir [8].

Elazığ bölgesinin en büyük höyüklerinden birisi olan Norşuntepe'nin konumu itibariyle eski iletişim yollarının kesiştiği yerde kültürleri birleştiren bir köprü olduğu anlaşılmaktadır.

Bu yollardan biri Yukarı Mezopotamya'nın Dicle Nehri'ni takip ederek Torosları aştıktan sonra önemli bakır yataklarının bulunduğu Ergani Madeni'nden geçerek Altınova'ya ulaşır. Diğer bir yol ise Malatya ovasından çıkarak Van Gölü'ne ve oradan da Transkafkasya'ya gider. Başka bir yol ise Yukarı Fırat bölgesinden Kuzeydoğu Anadolu'daki Sivas ve Erzincan ovalarına ulaşır. Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nin Uluslar arası Keban Projesi kapsamında 1968 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü adına H. Hauptmann başkanlığında başlayan kazı çalışmaları 1974 yılına kadar devam etmiştir. Norşuntepe 1975 yılında kısmen Keban Baraj Gölü'nün suları altında kalarak bir ada görünümünü almıştır [9].

Aşağı ve Yukarı Mezopotamya'nın düz ovalık alanlarında bulunan yerleşmeler kentsel gelişimlerini arttırarak sürdürürken, kuzeyin daha dağlık ve sınır bölgelerinde ise kendilerini güneyle binlerce yıldır bütünleştiren bu süreç kesintiye uğramıştır. Bu bölgelerde, doğu Anadolu ve Transkafkasya kökenli, özellikle Fırat

havzasında değişimlere yol açacak yeni kültürel öğelerin etkisi kendisini hissettirmeye başlamıştır. Bu yenilikler 4. bin yılın son yüzyıllarından beri bu bölgelerle sıkı bir ilişki içerisindeki Arslantepe ile Malatya ve Elazığ çevresine dağılmış, Uruk çanak çömlek dağıtıcılığına sahip birçok yerleşmede kırmızı-siyah (iç yüzeyleri kırmızı, dış yüzeyleri siyah) renkli çanak çömlek türünün ortaya çıkmaya başlamasıyla belirginlik kazanmaktadır.

Aşvan bölgesindeki Taşkun Mevkii yerleşmesinde İlk Tunç Çağı I dönemine ait kazıklı evlerde bulunan yuvarlak, çukur tabanlı ve ortalarında bir delik bulunan ateş yerleri önceki dönemlerden aktarılan yerel unsurlarla tam bir karşılık göstermektedir.

Transkafkasya etkileri Elazığ bölgesinde İlk Tunç Çağı I (Taşkun Mevkii) ve İlk Tunç Çağı II olmak üzere iki ayrı dönem içerisinde gözlemlenmektedir. Mesela Norşuntepe'de de ahşap dikmeli dal örgü barınaklar ve üzerleri genellikle kazılarak bezenmiş farklı bir kırmızı-siyah çanak çömlek türü karşımıza çıkmaktadır. Bu tür çanak çömlekler Gürcistan'da, erken Transkafkasya kültürünün ilk evrelerine tarihlenen yalnızca birkaç yerde görülmüştür.

Norşuntepe'de ve Arslantepe'nin erken evrelerinde VI B1 döneminde 3. bin yılın başlarına ait kazı çukur tabanlı yapılar yuvarlak bir plan şemasına sahiptir. Bu daha önceki Neolitik çağ geleneğinin bir devamı olarak kabul edilmektedir. Yuvarlak yapılar aynı zamanda İlk Tunç Çağı boyunca özellikle Azerbaycan'daki bir çok bölgede oldukça sık başvurulan bir gelenek haline gelmiştir.

Transkafkasya kökenli toplulukların ve çeşitli kültürel öğelerin 3. bin yılın ilk yarısı boyunca tekrar tekrar farklı yörelerde ve farklı zamanlarda belirmesi Doğu Anadolu'da bir dizi karmaşık etnik ve kültürel oluşumların birbiriyle ve Fırat Havzası'nda bulunan topluluklarla bir ilişkiler yumağı içerisinde bulduklarını göstermektedir. Bunlar büyük bir ihtimalle farklı bir çevresel ve kültürel bölgeden gelen, ekonomileri göçebelige dayanan topluluklar olmalıdır. Genellikle Doğu Anadolu'nun hammadde bakımından zengin yörelerine yerleşen bu topluluklar, Fırat Havzası'ndan bu hammaddelere yönelik bir talep geldiğinde bunları karşılayabilecek yeteneğe sahipti.

Farklı bir kültürel geleneğe sahip ve oldukça yayılcı bir politika izleyen gezgin topluluklarla girilen ilişkiler, bölgedeki bu tutarsızlık, merkezi politik sistemlerin çökmesine rağmen Yukarı Fırat'ta bir kültürel birliği sürdürmeyi başarmış ve Uruk kültürünün yaklaşık iki yüzyıldır mirasçısı olarak varlıklarını kabul ettirmiş toplulukların bu birlikteliklerinin İlk Tunç Çağı I döneminin sonlarına doğru çöküntüye uğramasına yol açmıştır.

Toplumların politik ve ekonomik düzenlerinde özellikle M.Ö. 2900-2800 yılları arasında gerçekleşen çok yönlü değişimler maddi kültüre yansımış görünmektedir. Fırat Nehri'nin Türkiye sınırları içerisinde kalan, Keban bölgesinden Karkamış'a kadar uzanan yerlerde, özellikle çanak çömlek üretiminde Geç Uruk geleneğinin daha da geliştirilerek sürdürüldüğünü görmekteyiz. Bu bölgelerde yer alan İlk Tunç Çağı I dönemine ait yerleşmelerde çömleği çarkında yapılmış, açık renkli ve Geç Uruk dönemi çanak çömlek dağarcığına sahip kap kacak örnekleri varlıklarını korumaya devam etmektedir.

Çanak çömlek üretiminde gerçekleşen bu süreklilik ve daha da ötesi Uruk kökenli türlerin

Yukarı Fırat bölgesinde İlk Tunç Çağı'nda bile varlıklarını daha da sağlam temellere oturarak sürdürüyor olmaları, Mezopotamya geleneğinin toplumların üretim sistemlerine ve el sanatlarına derin bir şekilde yerleşmiş olduğu düşüncesini doğrulamaktadır. Fakat güneyde İlk Tunç Çağı II ve III dönemlerine aktarılacak olan yeni gelişmeler, eski geleneklerle uyum içerisinde temellerini şekillendirmeye başlarken daha kuzeyde kalan, güçlü bir merkezi üretime dayalı toplumsal yapının artık yok olmaya yüz tuttuğu bölgelerde (Malatya ve Elazığ çevresi Transkafkasya kökenli öğelerin güçlü etkisi kendisini özellikle çanak çömlek dağarcığında oluşan değişikliklerle göstermektedir. Kuzeyin çark yapımı çanak çömlek gibi kendine özgü özelliklerinin de bir yandan korunuyor olması, bölgenin özerk konumunu kültürel anlamda tümüyle kaybetmediğini göstermektedir. Fakat Norşuntepe, Taşkun Mevkii ve Arslantepe gibi yerleşmeler kırmızı-siyah renkli yeni tür kapları çanak çömlek dağarcıklarında bulundurmaları bakımından kayda değer bir örneği oluşturmaktadır. Bu tür kaplara Torosların güneyinde rastlanmadığını da belirtmek gerekir [10].

Devam edecek...

* Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi-ELAZIĞ

[1] Işın Yalçınkaya, "Araştırmaların Işığında Anadolu Alt Paleolitik'i ve Sorunlarına Genel Bir Bakış", s. 429. ; Afif Erzen, *Doğu Anadolu ve Urartular*, Ankara, 1991, s. 8.; Turgut Yiğit, "Tarih Öncesi ve Hitit Döneminde Luwa Bölgesi", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1995, C. XVII, S. 28, Ankara, 1996, s. 233-234.; Recep Yıldırım, a.g.e., s. 10.

[2] İ. Kılıç Kökten, "Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları, 1969", ODTÜ Keban Projesi Çalışmaları, Ankara, 1971, s. 14.; İ. Kılıç Kökten, "Keban Baraj Gölü Çevresinde Taş Devri Buluntuları", *Atatürk Konferansları IV*, (1970), Ankara, 1971, s. 128. ; Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, s. 15.; Turgut Yiğit, a.g.m., s. 233-234.

[3] İ. Kılıç Kökten, "Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları, 1969", s. 14.; Hamit Zübeyr Koşay, "Pulur (Sakyol) Kazısı, 1970", ODTÜ Keban Projesi 1970 Çalışmaları, Ankara, 1971, s. 128.; Turgut Yiğit, "Tarih Öncesi ve Hitit Döneminde Luwa Bölgesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1995, C.XVII, S. 28, Ankara, 1996, s. 233.

[4] İ. Kılıç Kökten, "Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları, 1969", s. 14.; Turgut Yiğit, a.g.m., s. 233.

[5] Harald Hauptmann, "Norşuntepe", *Arkeo-Atlas*, S. 2, s. 22.

[6] Marcella Frangipane, "Doğu Anadolu-Son Kalkolitik Çağ", s. 12-14.

[7] Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, İstanbul, 1997, s. 60-61.; Mehmet Özdoğan, "Köyden Kente-Kalkolitik Çağ", *Arkeo-Atlas*, S.1, 2002, İstanbul, 2002, s.110-129.

[8] Jak Yakar, *The Later Prehistory of Anatolia-The Late Chalcolithic and Early Bronze Age*, s. 270.

[9] Harald Hauptmann, "Norşuntepe", *Arkeo-Atlas*, S. 2, İstanbul, 2003, s. 22.

[10] Marcella Frangipane, "Doğu Anadolu-İlk Tunç Çağı I Dönemi", *Arkeo-Atlas*, S. 2, Mayıs 2003, İstanbul, s. 44-51.

Palu Kitabeleri

Palu Kalesi'ndeki Urartu Kitabesi

Bu makale Ertuğrul Danık'la birlikte 10 yılı aşan bir süredir devam eden Yukarı Fırat Havzası Yüzey Araştırmalarının bir bölümünü oluşturan ve Temmuz 2005 yılında Palu'da sahada gerçekleştirdiğimiz çalışma sonunda tespit ettiğimiz kitabelerin ölçülerini ve kopyalarını alarak gerçekleştirilmiştir. Tarihi bir yerleşim yeri olan Palu'ya ait ilk yazılı kitabeler Urartular döneminde başlamaktadır. Makalemizde Urartular'dan başlayarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemine kadar Palu ve çevresinde tespit ettiğimiz taş üzerine yazılan kitabeleri incelenmiştir. Özellikle tarihi Palu'nun yıkılışı ile birlikte buradan çekilen taş malzemeler içinde birçok kitabenin de bulunduğunu bu çalışma ile ilk kez tespit ettik. Birçok köy, mezra ve ev yapısında eski Palu'dan getirilen malzeme arasında kırılmış kitabe parçalarına rastladık. Çalışmamız içinde farklı yerde bulduğumuz kitabeleri çözerken kitabenin bulunduğu yeri ve tespit ettiğimiz kadarıyla getirildiği yeride vermeye çalıştık. Yine bu çalışma sırasında bina yapılarında, duvar yapımlarında gördüğümüz ve Palu tarihi açısından çok önemli tarihi değer ifade edilen kitabelerin buralardan sökülerek toplanmasının da hayati bir olay olduğunu vurgulamadan geçemeyeceğim. Çok acil olarak tarihi **Palu'da kurtarılabilecek durumda olan eski Hamam binası toplanacak bu tür kitabeler ve yapı malzemelerinin sergileneceği bir müze haline getirilmesini yetkililerden bekliyoruz.**

Bu çalışmanın yapılmasında bizleri yönlendiren Çekül Vakfı Başkanı Prof. Dr. Metin

Sözen ile bizzat çalışmaya katılarak bizlere destek veren Konya Selçuk Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Abdüsselam Uluçam'a çalışma sırasında bizleri yalnız bırakmayan ekip üyeleri dostlarım Ankara Cumhuriyet Müzesi Müdürü Ertuğrul Danık'a, Arkeolog Ahmet Görmüş ve Palu kitabının yazarı Süleyman Yarıcı'ya teşekkür ve minnettarlığımı belirtmek istiyorum. Ayrıca bu çalışmanın devamı süresince yine her türlü desteğini gördüğümüz Palu kaymakamı Erol Karaömeroğlu ile Belediye Başkanı M. Sait Dağoğlu'na, Palu Kültür ve Dayanışma Derneği'ne ve Palu'lu dostlarımıza ayrıca teşekkür ve minnettarlığımı sunuyorum. Kitabelerin okunmasında her türlü yardımı aldığım Prof. Dr. Abdüsselam Uluçam, Prof. Dr. Mustafa Öztürk, Yrd. Doç. Dr. Rifat Özdemir, Yrd. Doç. Dr. Yüksel Arslantaş'ın isimlerini anmadan geçemeyeceğim. Bir ekip halinde yapılan bu çalışmanın başarılı olması yapılan çalışmaların göreceği desteğe ve ilgiye bağlıdır. Palu'da gördüğümüz kamu-yerel-sivil birliktelik bu konuda bizleri ümitlendirmektedir.

PALU URARTU KİTABESİ

Palu kitabelerinin ilki ve belki de en önemlisi hiç şüphesiz Urartu Kralı Menua'nın Palu kalesinde bıraktığı yazıttır. Kral Menua döneminde (M.Ö.810-786) Urartu'nun bölgede nüfuzunu arttırarak genişlediğine tanık olmaktadır. Menua'ya ait 110 yazıtın bu döneme ait verdiği bilgiler ışığında Urartu Devletinin batıya yayılmada özellikle de Murat vadisini ele geçirmeye yönelik bir politikada izlediği ortaya çıkmaktadır.¹ Bölgede bulunan diğer Urartuyazıtları ve kaleleri bu görüşümüzü doğrulamaktadır. İzolu, Bağın, Mazgirt, Kaleköy, Palu gibi Murat'a yuvalanmış Urartu kaleleri bu yayılmanın başarılı oluşunun tanıklarındır.

Urartu Kralı Menua'ya ait Palu yazıtından ilk bahseden 1890 yılında bölgeyi gezen Lynch olmuştur, ilk transkripsiyonu 1935 yılında Lehmann-Haupt² tarafından yapılmıştır ve bugüne kadar birçok bilim adamı kitabeyle ilgilenmiştir. Palu kalesinin stratejik konumu ve yapıların zenginliği ile kitabe altında bulunan 3 adet çok iyi işçilik gösteren Urartu kaya mezarı kentnin bir zamanlar siyasal ve ekonomik olarak büyük bir güç oluşturduğunu ve bundan dolayı da Palu'nun batı Urartu'da bir "eyalet başkenti" oluşu tezini güçlendirmektedir.³

Kitabenin Çevirisi:

"Tanrı Haldi silahları (?) ile yola çıktı. O Şebeteria kenti (URU şe-be-te-ri-a) ülkesini fethetti. Huzana kenti (URU hu-za-na) ülkesini fethetti. Supa (ne) kentini (URU şu-pa-ni) fethetti. Haldi güçlüdür, tanrı Haldi'nin silahları (?) güçlüdür.

Tanrı Haldi'nin gücü ile, İşpuini oğlu Menua ilerledi. Şebeteria kenti ülkesini fethetti. Huzana kenti ülkesini fethetti. (Şupafne) kentini fethetti. Batı ülkesine (KUR ha-a-ti) kadar ilerledi.

O tanrı Haldi'ye bu yazıtı diktirdi. Şebeteria kentinde bir Haldi tapınağı (?) yaptı. Şebeteria kenti... O Melitia şehrinin (URU me-li-te-i-ane) kralını haraç (vermek) koşulu ile bağışladı.

Tanrı Haldi'inin büyüklüğü ile, İşpuini oğlu Menua büyük kral, güçlü kral, Biainili ülkesinin kralı, Tuşpa şehrinin hükümdarı (dır).

Menua der ki: Her kim bu yazıtı tahrip ederse, her kim suç işlerse, her kim bir başkasına bunları yaptırırsa, tanrı Haldi, tanrı Teişe-

ba, tanrı Şivini, (ve bütün) tanrılar onu güneşin altından yok etsinler."⁴

Ayrıca, Urartu yazıtının iki bölümü arasındaki boşluğa kazılmış olan Arapça yazıtında yazı karakterine bakarak M.S.19. yy tarihlenebileceği söylenebilir. Bu yazıtın transkripsiyonunda;

"Ed-dünyâ sâ'atun fec'alhâ Tâ'aten Ketebe el-Verd bin Abdullah"

"Dünya bir saatlik zamandır, onu ibadetle geçir.

Abdullah oğlu Verd yazdı."

okunmaktadır.

Kitabe nişinin yanındaki simgesel kaya kapısı ve önündeki büyük tapınma düzlüğüyle de bir özellik göstermekte olup, benzeri bulunmamaktadır.⁵

Devam edecek...

* Yukarı Fırat Havzası Yüzey Araştırmaları ekip üyesi, tarihçi-yazar, Çekül Vakfı Elazığ temsilcisi. Kaya Karakaya Fen Lisesi Md.yrd. Tarih Öğretmeni.

1. Nevzat Çevik;"Şebeteri-Batı Urartu'da Bir Eyalet Başkenti ve Kaya Anıtları",Kültür Bak.sürelî yayını;Kültür 95(1992), s.25

2. H.F.B. Lynch, Armenia: Travels and Studies vol. II.The Turkish Provinces (khayats, Beirut 1965; (Londra 1901 baskısında yeni basım), s. 391-392,Yazıt, ilk defa A.H. Sayce tarafından yayınlanmıştır: "The Cuneiform Inscriptions of Van", JRAS, 1882, 558, sonrasında F.W.König yayınlamıştır: Handbuch der Chaldischen Inschriften (Graz 1955, s.57), No.25; ve G.A Melikişvili, Urartskie Klino-obraznye Nadpisi(Moscow 1960) , No.39, C.F.Helmann-Haupt, Armenien Einst und Jetzt (Berlin 1910-31), vol. I, 467,C.F. Lehmann-Haupt; Corpus Inscriptionum Chaldicarum II, Berlin u. Leipzig 1935, Palu Menua kitabesi için yapılan diğer yayınlar için bkz. Friedrich; 1935 ;J.Priedrich, "Keilschriftforschung", Orientalistische Literaturzeitung, 38 (1935), s.425-234, A.Gotze, "Some Notes on the Corpus Insriptionum Chaldicarum", Journal of the American Oriental Society, 55 (1935), s.294-302, Gvachariya, 1963: Slovary-Simponiya Urartskogo Yazıyika, Moskova-1963, F.W.König; Handbuch der chaldisc-

hen inschriften, (Archiv für Orientforschung, Beiheft 8) I-II, Graz 1955-57, Melikişvili, 1971; G.A Melikişvili, Die urartaische Sprache (aus dem Russ. Übers.von K. Sderembek, mit einem Anhang öon M. Salvini), Roma-1971, Salvini, 1968; M. Salvini, "studi sul Verbo Urarteo", Studi Micenei ed egeo-Anatolici V (1968), s.97-127, Salvini, 1972: M. Salvini, "Le testimonianze storiche Urartee sulle regioni del Medio Eufrate ME^ ITHNH, KOMMAJHNH,?OOHNNH, TOMI?A, LA PAROLA DEL PASSATO, CXLII-CXIV (1972), s. 100-111

3. Geniş bilgi için bkz. Kemalettin Köroğlu-Ali M. Dinçol;"Palu Yazıtı Üzerine Bir Not" Anadolu Araştırmaları XI, 1989, s.123-126, Charlesworth, M.F. "Three Urartian Tombs at Palu in Turkey", Archaologische Mitteilungen aus İran XIII, 1980, s.91-97, Serkan Erdoğan; Yerli ve Yabancı Kaynaklara Göre Dersim ve Çevresindeki Arkeolojik Araştırmalar-I, s. 145. Yapıcı.,S.;PALU Tarih-Kültür-İdari ve Sosyal Yapı, Elazığ-2004, s.13-17

4. Palu yazıtı tercümesi için bkz. Köroğlu, K., Urartu Krallığı Döneminde Elazığ (Alzi) ve çevresi, 1996, s.48-49,

5.Yapıcı.,S.;PALU Tarih-Kültür-İdari ve Sosyal Yapı, Elazığ-2004, s.182

Yukarı Fırat Bölgesi Arkeolojik Yüzeysel Araştırması Palu İlçesine Yönelik 2005 Yılı Sonuç Raporu

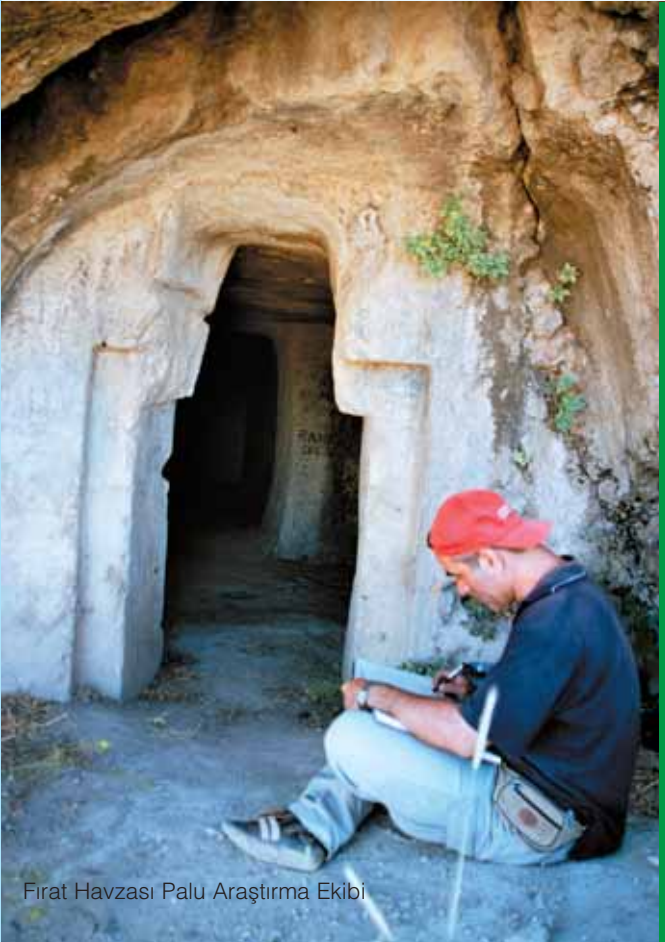
Elazığ ve Tunceli illeri dahilinde, Ertuğrul DANIK başkanlığında, ekip üyelerinden Serkan ERDOĞAN, Mustafa BALABAN ve Ahmet GÖRMÜŞ'ün katılımı ile 11-29 Temmuz tarihleri arasında gerçekleşen yüzeysel araştırma programının 18-29 Temmuz tarihlerinde yapılan Elazığ ili Palu ilçesi çalışmalarına, mihmandar olarak Elazığ Belediyesi şube müdürlerinden Süleyman YAPICI katılırken; Hasankeyf kazı başkanı Prof. Dr. Abdüsselam ULUÇAM 27 Temmuz tarihinde çalışma alanımızı ziyaret ederek katkıda bulunmuştur. Palu çalışmaları aşamasında zaman zaman çalışmalara katılan Palu Kaymakamı Erol KARAÖMEROĞLU, Palu Belediye Başkanı Sait DAĞOĞLU ve Harita Teknisyeni Ahmet BİLİCLİ çalışmalarımıza destek vermişlerdir.

1995 yılından bu yana Elazığ ve Tunceli illeri dahilinde yapılan yüzeysel araştırmamızın, 2005 yılı içinde Palu İlçesi dahilinde yapılması ile ilgili olarak PALU-DER'in istekleri ve Palu Kaymakamlığı ile Palu Belediyesi'nin sponsorluğunda, 18-27 Temmuz tarihleri arasında Palu

ilçesi dahilinde yapılan yüzeysel araştırması dahilinde, aynı süreçler içinde Alacakaya ilçesinin 1 köyünde bulunan kültür varlıkları ile, Kovancılar ilçesi sınırları içinde bulunan 3 ve Merkez ilçe sınırları içinde bulunan 1 adet kültür varlığı üzerinde belgeleme ve tespit çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda ağırlıklı çalışma alanı olan Palu ilçesi sınırları içinde 10'u tescilli, 47'si tescilsiz olmak üzere toplam 57 kültür varlığının belgeleme yapılmıştır. Bu yapıların yoğunluğunu barındıran Eski Palu yerleşiminin, 1/25.000'lik harita üzerinde oluşturulmuş sit haritası yetersiz görüldüğünden, Palu Belediyesi ve Kaymakamlığı ile işbirliği halinde, 1/1.000'lik paftalar oluşturularak, sit alanlarının belirlenmesi yapılmış, yerleşim alanı içinde bulunan kültür varlıkları bu harita üzerine işlenmiştir.

Palu ilçesi dahilinde yapılan fotoğraflama, röleve çizimi için yapılan mimari ölçümler, GPS yardımı ile küresel koordinat belirleme, seramik toplama, kitabelerin 1/1 ölçekli belgeleme, malzeme tespiti, statik sorunların tespiti, restitüsyona yönelik belgeleme, sözlü tarih ve kişisel gözlemler şeklinde yapılan belgeleme çalışmaları; Eski Palu yerleşiminde yer alan eserlerden Palu Kalesi, Palu I No'lu Yapı, Palu II No'lu Yapı, Palu I No'lu Sarnıç, Palu II No'lu Sarnıç, Palu Urartu Yazıtı, Palu I No'lu Kaya Mezarı, Palu II No'lu Kaya Mezarı, Palu III No'lu Kaya Mezarı, Palu I No'lu Kaya Sarnıcı, Palu II No'lu Kaya Sarnıcı, Palu III No'lu Kaya Sarnıcı, Palu I No'lu Kaya Tüneli, Palu II No'lu Kaya Tüneli, Palu III No'lu Kaya Tüneli (Gündoğusu Kapısı), Kindik Kutsal Alanı, Alacalı Mescid, Dükkanönü Camisi, Cemşit Bey Camisi, Kindik Camisi, Küçük Cami, Ulu Cami, Cemşit Bey Türbesi, Çarşıbaşı Hamamı, Palu Anonim Hamam, Kindik Hamamı, Palu I No'lu Kilise, Palu II No'lu Kilise, Palu III No'lu Kilise, Palu IV No'lu Kilise, Palu Köprüsü, Zincirli Han, Çeperpınar Çeşmesi, Şor Pınarı/Çeşmesi, Dabakhane Çeşmesi, Gındik Çeşmesi, Kasımiye Çeşmesi, Ulu Cami Çeşmesi, Palu Su Dağıtım Deposu, Palu Su Kanalı ile ilgili belgelemeler ve tespitler tamamlanmıştır.

Palu İlçesi'ne bağlı yerleşim yerlerinde yapılan araştırmalarda ise; Örencik Köyü'nde bulunan Şimşat/Haraba Höyüğü ve Kalesi, Üçdeğirmenler köyünün 2 km kuzeyinde Dızık

Fırat Havzası Palu Araştırma Ekibi

mevkisinde bulunan Harpünk Höyük, Karasalkım Köyü'nün Üçevler Mahallesi'nin hemen güneyinde yer alan Pınarbaşı Yamaç Yerleşimi, Baltaş Beldesi'nin 300 m batısındaki kayalıklarda yer alan Nacaran Kaya Mezarı ve diğer kaya oyukları, Yeşilbayır Köyü'nün 1 km doğusundaki yamaçlarda yer alan Venk Manastırı, Seydilli Köyünde bulunan Seydilli Camisi, Gömeçbağları Köyü'nde bulunan Tilk Kilisesi, Karacabaş Köyü'nün 1 km güneybatısında bulunan Caro Kilisesi, Keklikdere Köyü'nün 300 m güneyinde bulunan Tırke Kilisesi, Palu'nun 5 km doğusunda Kozlu mevkiindeki Mahmut Ağa (Kozlu) Çeşmesi, Palu'nun 2 km doğusunda

Çayyukarı Bahçeleri mevkiindeki Çayyukarı Merkez Çeşme, Seydilli Köyünde yer alan Seydilli Çeşmesi, Eski Palu'nun güneyinde Murat Nehri'nin güney kıyısında yer alan Muhammed Ağa (Beyaz/Güvercin) Çeşmesi, Karasalkım Köyü'nde yer alan Karasalkım Çeşmesi, Yeşilbayır Köyü'nün Aşağı Mahallesi'nde bulunan Hafız Ağa Evi Çeşmesi, Gömeçbağları köyünün 1km kadar kuzeyinde yer alan Eski Mezarlık alanı ve yapılarında belgeleme ve tespit çalışmaları yapılmıştır.

Palu'da belgelemesi yapılan kültür varlıkları ve nitelikleri

ESERİN CİNSİ	ADET	NOT
HÖYÜK	2	Şimşat ya da Haraba Höyük iki dönem kazılmış ve tanıtımı yapılmışsa da, Harpünk Höyük ilk defa tespit edilmiştir.
YAMAÇ YERLEŞİMİ	1	İlk defa tespit edilmiştir.
KALE	2	Şimşat ve Palu kaleleri.
KAYA KİTABESİ	1	Palu kaya kitabesi çok bilinmektedir.
KAYA MEZARI	4	3 tanesi Palu'da olup bilinse de, Nacaran Kaya mezarı yeni bulunmuştur.
KAYA SARNICI	3	Eski Palu'da olup yeterince araştırılmamıştır.
KAYA TÜNELİ	3	İkisi yayınlara geçmişse de üçüncüsü yenidir.
KUTSAL ALAN	1	Adı bilinse de yeterli çalışma yapılmamıştır.
SARNIÇ	2	Halk arasında zindan olarak bilinir. Gerçekte su sarnıcı olup ilk defa kayıtlar girmektedir. Kalenin yeterli askerinin 1 yıllık su ihtiyacını karşılayacak kapasitededir.
TANIMSIZ MEKAN	1	Kale içinde, olasılıkla saray ya da köşk olarak kullanılmış olmalıdır. Bu durumda Balak Gazi'nin düğününe ev sahipliği yapmıştır.
KÖPRÜ	1	Bilim dünyasınca bilinmektedir.
HAN	1	İlk defa tespiti yapılmış olan Zincirli Han
CAMI/MESCİD	7	Bir kısmı bilinse de, bir kısmı bilim dünyasınca tanınmamaktadır.
TÜRBE	1	Cemşit Bey Türbesi
HAMAM	3	Çarşıbaşı Hamamı kayıtlarda görülse de, Kindik Hamamı ve Anonim Hamam görülmemektedir. Anonim Hamam ise ilk defa tespit edilmektedir.
KİLİSE	8	Yarısı köylerde ve oldukça tahrip olmuş. 4 tanesi eski Palu'da. 3 tanesi biliniyorsa da 4. sü ilk defa tespit edilmektedir.
SU DAĞITIM DEPOSU	1	İlk defa tespit edildi.
SU YOLU	1	İlk defa tespit edildi.
ÇEŞME	12	Kısmen bilinseler de, ilk defa kapsamlı tespit ve belgelemeleri yapıldı. Bir kısmı ilk defa tespit ediliyor.
MEZARLIK ALANI	1	Gömeçbağları eski mezarlığı.
TOPLAM	57	

Eski Palu merkezinde yer alan yapılardan Cemşit Bey Camisi ve Türbesi'nde, yakın zaman içinde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından bir restorasyon çalışması gerçekleştirilmişse de, bölgedeki zemin zayıflığı nedeniyle oturmalar ve çatlakların olduğu gözlemlenmiştir. Zeve adıyla anılan bölgede bulunan bu eserlerin yanı sıra, aynı bölge içinde yer alan Dükkanönü Camisi ve Alacalı Mescid'de de benzer sorunlar saptanmıştır. Zeminin sulu oluşu ve bu nedenle oluşan toprak kaymaları ile zemin oturmaları, özellikle Dükkanönü Camisi'nin güney ve doğu duvarlarında, Alacalı Mescid'in güney duvarında ciddi statik sorunlar doğurmuş görünmektedir. Gerekli çalışmalar yapılmadığı takdirde, ilerleyen yıllar içinde söz konusu yapıların ciddi tahribata uğrayacağı düşünülmektedir. Bu yapılardan Alacalı Mescid'in özellikle piramidal dış örtüsünden alınan taşlar, gerek Dükkanönü Camisi'nin güneybatısında dere yatağında set oluşturmak gerekse Zeve yerleşiminde yer alan evlerde kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Alacalı Mescid'de yapılacak zemin sağlamlaştırma ve restorasyon çalışması, yapıyı kullanıma açacağı gibi, Dükkanönü Camisi'nde yapılacak zemin sağlamlaştırma çalışması dışında, Alacalı Mescid ile birlikte çevre temizliğinden sonra, dondurma işlemi yapılmalıdır.

Eski Palu'nun Çarşıbaşı adıyla anılan bölgesinde yer alan yapılardan, Çarşıbaşı Hamamı, oldukça sağlam olarak günümüze ulaşmışsa da, çevre temizlik çalışması ve sondajlardan sonra, ivedilikle restorasyona yönelik olarak projelendirilmeli ve gelecekte yapılması olası Palu kazı çalışmaları için kazı evi ve deposu ya da ziyaret amaçlı sergi şeklinde kullanılmalıdır. Aynı alanda yer alan Küçük Cami, Ulu Cami ve Zincirli Han'da ise, çevre temizliği ve sondajlar yapılarak, yapıların daha fazla tahribatını engelleyecek dondurma işlemleri yapılmalıdır. Palu III No'lu Kilise, bölgenin en önemli ve en görkemli kilisesi olup, restorasyona yönelik projelendirilmesinin ve restorasyon uygulamasının mutlaka yapılması gerekir. Bu kiliseye yakın alandaki su deposu ile II No'lu kilise, çevre temizlik çalışmasının ardından dondurulmalıdır.

Eski Palu yerleşiminin en doğusunda yer alan Kindik mevkisinde yer alan eserlerden, Kindik Mescidi'nde mutlak olarak restorasyona yönelik proje çalışması ve uygulaması yapılma-

sı gerekirken; Kindik Hamamı ve I No'lu Kilise de, çevre temizliği ve dondurma işlemleri gerçekleştirilmelidir. Tüm bu işlemlerin yanı sıra, kale içinde yer alan yapılardan I Nolu Yapı, I ve II Nolu sarnıçlarda temizlik çalışmasını takiben restorasyona yönelik projelendirme ve uygulaması ile II Nolu yapıda temizlik, sondaj ve dondurma işlemlerinin Kültür ve Turizm Bakanlığınca gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Tüm Palu yerleşiminde yer alan çeşmeler, kullanılabilir duruma getirilip, dondurma işlemleri yapılabilecek durumda olup, Palu ören yerinde 1/1.000 ölçekli plan üzerinde işlenecek sit sınırlarının belirlenmesi ile birlikte, çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Bu kapsamda,

1) Palu Belediye Başkanlığı ve Palu Kaymakamlığı işbirliği ile, sökülebilir nitelikte olup, kum zemin üzerine döşenecek kilit parke taşlarla oluşturulmuş yol güzergahları, ışıklandırma, bilgi tabelaları, kale içine ve Kindik Kutsal Alanı'na ulaşımı kolaylaştıracak ve yine sökülebilir nitelikte merdiven sistemleri, I Nolu Kaya Tüneli ile I-II ve III nolu kaya mezarlarına ziyareti kolaylaştıracak sistemler yapılmalıdır. Tüm bu işlemler için yapılacak projelendirme dahilinde, ziyaretçilerin otopark, dinlenme, seyir (bakı) terası, WC, vb ihtiyaçlarını karşılayacak uygun alan tespitleri yapılmalı, Koruma Kurulu onaylı proje dahilinde hareket edilmelidir.

2) Elazığ Müze Müdürlüğü başkanlığı ve denetiminde, yerel sponsorlar desteğinde, II Nolu Kaya Tüneli'nin içindeki dolgu boşaltılarak ziyaretçi kullanımına açılmalıdır. Aynı şekilde mevcut kaya sarnıçlarının iç dolguları da temizlenmelidir.

3) I Nolu Kaya Tüneli'nde, teknik donanım ve profesyonel mağaracılar ile yapılacak ön çalışmanın devamında, bu alan içinde ziyaretçinin kolay inişini sağlayacak ahşap basamaklandırma ve ışıklandırma yapılmalı, tüm bu işlemlerden önce, gerekirse Elazığ Müze Müdürlüğü denetiminde dolgu boşaltma işlemleri gerçekleştirilmelidir.

4) Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından, ivedilikle bu alan içindeki yapıların içinde kurul kararlı olarak sondaj ve temizlik çalışmalarının devamında, restorasyona yönelik projelendirme ve uygulama çalışmaları yapılmalıdır.

5) Eski Palu Zeve yerleşimindeki zemin problemlerinin irdelenmesi ve gerekli müdahaleler, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından ivedilikli olarak programa alınmalıdır.

6) Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından, Murat Nehri üzerinde yer alan tarihi Palu Köprüsü ile ilgili olarak başlatılan çalışmalar hızlandırılmalı, yapılacak çalışmalarda aslına uygunluk esas alınmalıdır.

7) Kültür ve Turizm Bakanlığı sorumluluğunda bulunan taşınmazlardan, Palu Kalesi ve kale içinde yer alan tüm kültür varlıkları ile birlikte, kale dışında yer alan taşınmazlara yönelik müdahaleler, Elazığ Müze Müdürlüğü tarafından raporlandırılarak gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

8) Uzun vadede, Eski Palu yerleşimi dahilinde kazı yapılması ve kent dokusunun ortaya çıkarılması gerekmektedir. Gerek Urartu Dönemi, gerek Ortaçağ ve Gerekse Osmanlı Dönemi açısından oldukça önemli olan Palu yerleşiminde ulaşılabilecek bilimsel sonuçlar, bölge arkeolojisine önemli veriler sunacaktır.

9) Eski Palu yerleşiminde yer alan taşınmazlardan tescil kaydı bulunmayanlara ilişkin öneri ve tescil işleri tarafımızca hazırlanmaktadır.

10) Yapılacak olası yerel çalışmalarda, araştırma ekibimizin görüşlerinin alınması, tüm çalışmaları olumlu yönde etkileyecektir.

Eski Palu yerleşimi dışında kalan ve köylerde bulunan taşınmazların ve sit alanı kapsamında değerlendirilecek yerleşimlere ait fişler tarafımızca hazırlanırken, bu alanlarda bulunan kültür varlıklarına ilişkin olarak yapılacak çok fazla çalışma bulunmamakla birlikte, tarihsel süreç içindeki önemi nedeni ile, Örencik köyünde

yer alan ve bir dönem kısa süreli kazısı yapılmış olan Haraba ya da dönemdeki adı ile Şimşat/Aşmuşat Höyük ve kalesinde bilimsel kazıların devam ettirilmesi faydalı görülmektedir. Bu arada, Örencik köy evlerinde özellikle Roma ve Bizans Dönemi'ne ilişkin yapı taşlarının görülmesi, höyük ve çevresinden taş çekimi yapıldığını göstermektedir ki, köy muhtarlığının bu konu ile ilgili olarak uyarılması gerekir.

Yapılan çalışmalar genel olarak özetlendiğinde, Palu İlçesi dahilinde yaklaşık üç hafta ile yapılan çalışmalarda, günde yaklaşık olarak 17-18 saatlik çalışma temposu ile (hafta sonları dahil), 1.5-2 aylık bir

sürede yapılacak çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu çalışmaların bilimsel niteliği ve 40-45 C°'ye varan sıcaklıklarda, zorlu arazi koşulları içinde gerçekleştirildiği düşünüldüğünde, Palu tarihinde kültür varlıkları konusunda yapılan en kapsamlı ve ciddi çalışma olduğu görülmektedir ki, bugüne kadar bölgede yapılan çalışmalarda varlığı saptanan eserler dışında, çok sayıda eser varlığının saptanıp belgelenmesi, çalışmanın önemini bir defa daha göstermektedir. Belgelemesi yapılan 57 adet eserden sadece 10 tanesinin tescilli olması, 47 adedinin tescilsiz olması ve koruma altında tutulmaması; eski Palu yerleşimi gibi ulaşımı daha kolay ve bilinen bir alanda bile, çok sayıda yeni kültür varlığının tespiti, çalışmanın ayrı bir önem konusudur. Bu arada, ilk defa Türk Dönemi kitabelerinden 11 tanesinin 1/1 ölçekli mülâjı alınarak, bu kitabelerin okunmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır ki, bu kitabelerin bir bölümü ev ve bahçe duvarları ile arazide bulunmuştur. Çarşıbaşı Hamamı, Kindik Mescidi ve Dükkanönü Camisi'nin kitabelerinin yakın süreç içinde kaybolduğunu düşündüğümüzde, bu belgelemenin önemi daha da artmaktadır.

Şiirlerle Palu

EY KOCA PALU

Halep yollarında kervanın vardı
İpek yolu diye unvanın vardı
İllere kol salan tüccarın vardı
Kem nazar mı değdi ey koca Palu?

Yetmişbin hanelik evlerin vardı
Üçyüz altmış pare köylerin vardı
Serhad boylarında erlerin vardı
Kem nazar mı değdi ey koca Palu?

Güneydan kuzeye asvatan vardı
Ulema meclisi pirlerin vardı
Gönül irşad eden dillerin vardı
Kem nazar mı değdi ey koca Palu?

Ahmet YAPICI

PALU

Palu tarihi pazar, Kale tarihi yazar
Milattan önce vardır, çiviyle yazmış yazar
Kale Pınar, Taşbaşı, merkezi Çarşıbaşı
Gedik'ten bir bakınca görünür Nakşi Taşı

Talabi, Çekem Bağlar, ortada Murat çağlar
Yerlisi göçüp gitmiş sahipsiz kalmış bağlar
Kevank'la Vang'in bağı, dile gelse Kel Dağı
Maço'da bir kuş uçsa Harpunk kurar tuzağı

Amarat, Ense Bahçe, bulunmaz geçer akçe
Ovası ömre bedel, uzatır ömrü yaşçe
Kasımiye, Köprü, Cirik sağlamış daim birlik
Palulu elin tutsa, kalırsın daim şenlik

Aman Palu can Palu, sahipsiz kalan Palu
Nakşi yazmış sözlerin tarihe kalsın Palu.

Hüsamettin SEPTİOĞLU

PALU

Göklere yükselir ağaran başın
O kadar eski ki bilinmez yaşın
Kalende dikili kitabe taşın

Tarihlere gömülüp kalmışsın
Palu acını içime salmışsın Palu

Nerede o Zeve, Aşağı Çarşı
Kimler çektik bilmem yıkımda başı
Oynattılar nasıl yerinden taşı

Tarihe gömülüp kalmışsın Palu
Acım içime salmışsın Palu

Murat nehri bile çağlamaz olmuş
Gidenler dönüp de aramaz olmuş
Sevenlerin bile soramaz olmuş

Tarihe gömülüp kalmışsın Palu
Acını içime salmışsın Palu

Karacemşit Beyler görse durumu

Ne çeşit yaparlar bilmem yorumu
Kimseler çözmez benim sorumu

Tarihe gömülüp kalmışsın Palu
Acını içime salmışsın Palu

Uzaktalarda bile söylenir adın
Filipin'lerde bir başka kanadın
Bilmem oralara nasıl uzandın

Tarihe gömülüp kalmışsın Palu
Acını içime salmışsın Palu

Şu Talebi hiç de sarmadı beni
Ben, yukarılarda tanıdım seni
Nasıl bağışlarım koyup gideni

Tarihe gömülüp kalmışsın Palu
Acını içime salmışsın Palu.

Şükrü KACAR

Anılardaki Palu

Palu dediğim hep dağmış meşeymiş,
İçinde oturan beymiş paşaymış,
Dört yüz mahalle sekiz yüz köşeymiş,
Palu'da hayat insana neşeymiş.

Şehir taşınmış Talabi Bağlara,
Şimdi mahzun bakar Çekem Bağlara,
Koyun, kuzu yayılır dı dağlara,
Dağıldı Palu'lum çok uzaklara.

Kervansaray gibi doldu boşaldı,
Artık kuş uçmaz kervan geçmez oldu,
Bölgeye sancak oldu şu Palu yurdu,
Dört dağ ortası sana zindan oldu.

Karşımızda Zeve harabe durur,
Kale hala ihtişamını korur,
Kesik Minare de hep meydan okur,
Palu'yu yaktılar bak fokur fokur.

Boynu bükük kalmış Kanlı Minare,
Akmaz olmuş artık Kale Pınarı,
Hanlar hamamlar hep olmuş harabe,
Kalmadı Palu'nun bir tek çınarı.

Zalim Murat'a verdik yüzlerce can,
Palu uğruna döküldü çokça kan,
Kalk ta bak uykudan ağardı tan,
Her devirde dünyaya vermiştir şan.

Kalmadı artık Gülbenk'e atlayan,
Ortalıkta dolaşır yılan, çıyan,
Hani nerede büyük sözü sayan,
Dayan Palum vefasızlığa dayan.

Özlenen anılarda kaldı bakın,
Gölbaşı, Çifte Pınar, Ağız Gümüşlü,
Hasan Paşa, Çultepe, Hahır Düzü,
Değirmen başı, şu Deyhane önü.

Her baharda görmeye geleceğim,
Ceviz, dut, erik, üzüm yiyeceğim,
Gurbetlerden sılaya döneceğim,
Ölsem de yine seni seveceğim.

Rüstem der güzel günler hani nerde,
İnsanımızın her biri bir yerde,
Gururumuz oldun sen gurbetlerde,
Kalk Palu yeter süründün yerlerde.

Rüstem EKMEKYAPAR

Amaçlarımız

Kaleden Doğuya Doğru Çayyukarı Bahçeleri ve Murat Havzası

Amaçlarımız

Madde 3 - Derneğin faaliyet alanını kapsayan Derneğimiz tüzüğü'nün 3. maddesinde yer alan amaçları aşağıya çıkartılmıştır:

1. Tarihi akışı içinde çeşitli medeniyetlerin yaşadığı Palu'nun tarihi dokusunu kültürünü folklorunu muhafaza ederek, bunu gelecek nesillere aktarmak maksadı ile ilçe merkezinin, köylerin ve mezraların ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan temelindeki Palu kültürüyle beraber gelişimini sağlamak,

2. Kültürel sosyal ve ekonomik potansiyelleri değerlendirerek Palu'nun kalkınması için ekonomik, sosyal, kültürel ve tarihi yönden gelişimini sağlayacak faaliyetleri yapmak, yaptırmak ve tasarrufta bulunmak,

3. Yürürlükteki mevzuat dahilinde gerekli izinler alınarak Palu'nun tarihinin korunması için sit alanlarının han, hamam, kale, köprü, kilise, cami, türbe, mezarlık, mağara, konak vs. gibi tarihi eserlerine yönelik olarak bu yerlerin bakım, onarım ve korunması için gereken bütün faaliyet ve harcamaları yapmak, yaptırmak,

4. Palu tarihi ile ilgili koruma ve kollama görevini üstlenerek tarihi dokunun muhafazası şartı ile kamu kurumlarının izni ve katkılarıyla gerekli kazı, restorasyon, mimari proje yapmak,

Palu Kültür ve Dayanışma Derneği

5. Aile ekonomisini geliştirmek amacıyla bağcılık, meyvecilik, hayvancılık, su ürünleri, el sanatları, yöresel sanatlar vb. konularda faaliyet göstermek. Bu amaçla eğitim ve tanıtım faaliyetleri yürütmek, bu konularda yöre halkını teşvik etmek ve desteklemek,

6. Palu kültürünü tanıtıcı ve eğitici nitelikte açık ve kapalı toplantı, seminer, konferans, panel, tiyatro, gece, yemek, gezi, yarışma, sportif faaliyetler, kurslar, sünnet şöenleri, kermes, sergi, fuar, festival vb. sosyal etkinlikleri ulusal ve uluslar arası düzeyde ödüllü ve ödölsüz olarak düzenlemek,

7. Her türlü çalışmalarını duyurmak, Palu'nun tarih, kültür ve folklorunu gelecek nesillere aktarmak için dergi, bülten, gazete, broşür, kitap, afiş, kaset, CD, VCD, film gibi süreli yada süresiz olarak ücretli veya ücretsiz, ulusal yada uluslar arası düzeyde basıp dağıtmak, kültür ve sanat değerlerimize katkıda bulunacak yerli ve yabancı yayınları temin etmek, bunlarla ilgili telif ve tercüme yapmak, bilgi ve döküman arşivi oluşturmak,

8. Okuma ve araştırma çalışmalarının yürütülebilmesi, insanların bilgi ve kültür düzeylerinin yükseltilmesi, kişi ve kuruluşlar arası dayanışma ve yardımlaşmanın pekiştirilmesi için okuma salonları, kütüphane, internet salonları, lokal, spor saha ve salonları vb. açmak ve işletmek,

9. Kimsesiz ve yardıma muhtaç kişi ve ailelere cenaze, aşevi, bakım evi, yaşlı evi, kuru gıda, sıcak aş, giyecek ve yakacak gibi yardım hizmetleri sunmak, her kademedeki fakir öğrencilere kitap, kırtasiye yardımları yapmak ve burs vermek,

10. Eğitim, öğrenim, kültür ve turizm alanlarında Palu ilçesini ileri bir düzeye çıkarmak için ilköğretimden yüksek öğretime kadar okul, otel, pansiyon, misafirhane, öğrenci yurtları vb gibi yerler açmak, çalıştırmak ve kiralamak,

11. Gerekliğinde oluşturulacak ihtisas komisyonları ile Palulu müteşebbisleri bir araya toplamak ve çok ortaklı işletmelerin kurulmasına öncülük etmek,

12. Palu ilçe merkezi mücavir alan içinde kamu kurum ve kuruluşlarca belirlenmiş bölgelerde ağaçlandırma ve yeşillendirme çalışmalarına katkıda bulunmak,

13. İnsanlar arasında oluşmuş ve oluşabilecek husumetlerin giderilmesine, uzlaşmacı ve iyi münasebetlerin kurulmasında öncülük yapmak,

14. İlçe Kaymakamlığı ve Belediye Başkanlığı başta olmak üzere kurulmuş veya kurulacak olan derneklerle yardımlaşma ve işbirliği yapmak.

15. Palu ilçesi ile ilgili Web sayfaları hazırlamak ve internet hizmeti sunmak,

16. Bütün Paluluların birlik ve bütünlüğü amaçlanırken, bölgeciliğe ve her türlü ayrımcılığa kesinlikle fırsat verilmemesine çalışmak,

17. Amacın gerçekleştirilmesi için sağlıklı bir çalışma ortamını sağlamak, her türlü teknik araç ve gereci, demirbaş ve kırtasiye malzemelerini temin etmek,

18. Gerekli izinler alınmak şartıyla yardım toplama faaliyetlerinde bulunmak ve yurt içinden ve yurt dışından bağış kabul etmek,

19. Tüzük amaçlarının gerçekleştirilmesi için ihtiyaç duyduğu gelirleri temin etmek amacıyla iktisadi, ticari ve sanayi işletmeler kurmak ve işletmek,

20. Amacın gerçekleştirilmesi için gerek görülmesi durumunda vakıf kurmak, federasyon kurmak veya kurulu bir federasyona katılmak, Gerekli izin alınarak derneklerin izinle kurabileceği tesisleri kurmak,

21. Uluslararası faaliyette bulunmak, yurt dışındaki dernek veya kuruluşlara üye olmak ve bu kuruluşlarla proje bazında ortak çalışmalar yapmak veya yardımlaşmak,

22. Amacın gerçekleştirilmesi için gerek görülmesi halinde, 5072 sayılı Dernek ve Vakıfların Kamu Kurum ve Kuruluşları ile İlişkilerine Dair Kanun hükümleri saklı kalmak üzere,

kamu kurum ve kuruluşları ile görev alanlarına giren konularda ortak projeler yürütmek,

23. Dernek üyelerinin yiyecek, giyecek gibi zaruri ihtiyaç maddelerini ve diğer mal ve hizmetlerle kısa vadeli kredi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sandık kurmak,

24. Gerekli görülen yerlerde dernek faaliyetlerini yürütmek amacıyla temsilcilik açmak,

25. Derneğin amacı ile ilgisi bulunan ve kanunlarla yasaklanmayan alanlarda, diğer derneklerle veya vakıf, sendika ve benzeri sivil toplum kuruluşlarıyla ortak bir amacı gerçekleştirmek için plâtfomlar oluşturmak.

Madde 4 - Dernek faaliyetleri için ihtiyaç duyulan taşınır, taşınmaz mal satın almak, satmak, kiralamak, kiraya vermek ve taşınmazlar üzerinde aynı hak tesis etmek ve bu işletmeleri üçüncü şahıs, özel veya kamu tüzel kişilere devretmek.

Faaliyetlerimiz

Faaliyetlerimiz

2004 Ramazan ayında 400 kişilik iftar yemeği verildi.

2004 Ramazan ayında imsakiye bastırılıp dağıtıldı.

Altı Yapraklı Palu eski ve yeni fotoğraflarından oluşan 2005 yılına ait takvim bastırılıp dağıtıldı.

Büyük Çaltı (B. Haylan) ile Kırkbulak (Parsiyan) köyleri arasındaki arazi ve su davasının çözülmesi için çalışmalar yapıldı.

İlimizdeki esnaf ve bürokrat ziyaretleri yapıldı.

20 Üniversite öğrencisine nakdi yardım yapıldı.

200 ilköğretim öğrencisinin imtihan giriş ücretleri derneğimiz tarafından karşılandı.

Açe deprem bölgesine nakdi ve kurban başışı yapıldı.

İlimizde yaşayan fakir ailelere giyecek yardımı yapıldı.

Diğer illerdeki Palulularla irtibat kurulması noktasında çalışmalar yapıldı.

Görsel ve mahalli basında çeşitli basın bültenleri yayınlandı.

Tüm üyelerimizle haftalık istişare toplantıları yapıldı.

Şükrü Kacar'ın yazarlıkta 60. yıl etkinleri programında derneğimiz işbirliğinde bulundu.

Palu köyleri tarafından kurulan derneklerle federasyon kurulması ve işbirliği çalışmaları yapıldı.

Palu'da tarihi eserleri kurtarma çalışmaları başlatıldı.

Palu'da Sünnet Şöleni ve yaklaşık 300 çocuğun sünnet ettirildi.

SMS sistemi oluşturularak üyelerimize ve hemşehrilerimize cep telefonlarına mesajla ulaşma imkanı sağlandı.

Palu Lisesi'nde okuyan fakir öğrencilere giyecek yardımı yapıldı.

Palu ilköğretim okullarında okuyan fakir öğrencilere 5000 YTL kırtasiye yardımı yapıldı.

2005 Ramazan ayı için 1000 adet imsakiye bastırılıp dağıtıldı.

Palu'da fakir ve muhtaç 150 aileye kuru gıda ve giyecek yardımı yapıldı.

Paluspor'a 1000 YTL. nakdi yardımda bulunuldu.

Palu'da 8000 adet meşe palamutu dikilerek ağaçlandırma çalışmaları yapıldı.

Pakistan Deprem bölgesine nakdi ve kurban yardımı yapıldı.

Palu Kütüphanesine 5000 YTL tutarında kitap bağışında bulunuldu.

Köylerimizi tanımak, tanıtmak ve problemlerine yardımcı olabilmek için geniş kapsamlı bir anket çalışması başlatıldı.

İlimizde faaliyet gösteren dershanelerle işbirliği yaparak Palu Kütüphanesine, Palu Lisesi ve Endüstri Meslek Lisesi'nde okuyan fakir öğrencilere üniversiteye 1638 adet hazırlık kitapları dağıtıldı.

Palu'da Tarihi Gün

Palu Kültür ve Dayanışma Derneği, Tarihi Palu'nun Geleceğe Hazırlanması Projesi Kapsamında Gerçekleştirdiği İlk Etkinlik Büyük Yankı Uyandırdı.

Palu Kültür ve Dayanışma Derneği ile Çekül Vakfı Elazığ Temsilciliğinin ortaklaşa düzenledikleri, Palu Kaymakamlığı ile Palu Belediyesi katkı ve himayelerinde Tarihi Palu'nun Geleceğe Hazırlanması projesi kapsamında gerçekleşen ilk etkinlik büyük yankı uyandırdı. Etkinlik çerçevesinde davet edilen Çekül Vakfı Başkanı Prof. Dr. Metin SÖZEN 25 Haziran 2005 Cumartesi günü Palu'ya geldi.

Palu'da Tarihi Toplantı;

İlk toplantı Palu Yatılı Bölge İlköğretim Okulunda gerçekleşti. Toplantıya Palu Kaymakamı Erol Karaömeroğlu, Manyas Kaymakamı hemşehrimiz Resul Çelik, Palu Belediye Başkanı M. Sait Dağoğlu, Palu Kültür ve Dayanışma Derneği Başkanı Murat Bilgin ve yönetim kurulu, Maden, Ağın, Baskil, Beyhan, Baltaşlı Belediye Başkanları, Orman Bölge Müdürü Cafer Orhan, İl Çevre Müdürü Şefik Kara, Kültür ve Turizm Müdürü Tahsin Öztürk, Orman İşletme Müdürü, İlçe Tapu Müdürü Mehmet Okuyucu, İlçe Milli Eğitim Müdürü Ali Rıza Ekmekyapar çok sayıda davetli katıldı Toplantıda Prof. Dr. Metin Sözen'e Palu Kültür ve Dayanışma Derneği tarafından ziyareti anısına bir plaket takdim edildi. Daha sonra Palu Kaymakamlığı adına Ahmet Bilici, Palu Derneği adına Murat Bilgin brifinglerini sundu ve tüm katılımcılara teşekkür etti.

Daha sonra Prof. Dr. Metin Sözen kürsüye gelerek Palu ziyaretinin sebeplerini ve tarihi Palu'da yapılacak çalışmalarla ilgili görüşlerini açıkladı.

Prof. Dr. Metin Sözen; "Tarihi eserlerin bulunduğu yerleşim birimlerindeki halkın kesinlikle bu eserleri sahiplenmesi gerektiğini, eserleri en etkin koruma yönetiminin bu olduğunu, özellikle Türkiye ve Dünyanın çeşitli yerlerindeki zengin Paluluların finansal yollarla bu tarihi eserlerin koruma, bakım, onarımına destek çıkmalarını" istedi.

Prof. Dr. Metin SÖZEN "Palu Ortaçağ İslam Uygarlığı Açısından Önemli Bir Merkezdır";

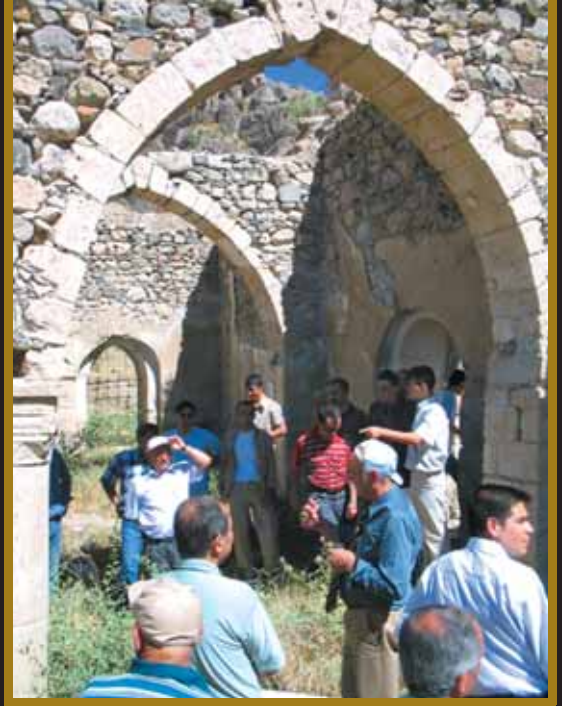
Prof. Dr. Metin Sözen konuşmasında; "Keban projesi kapsamında Palu'ya geldiğimde burada ki tarihi yapıların büyüklüğü karşısında heyecanlanmışım. Bugün burada bulunan topluluğunda aynı heyecanı paylaşması beni çok mutlu etmiştir. Burada ülkemizin yapması gereken en önemli işine başlangıç olacak büyük bir birlikteliğin oluştuğunu görüyorum. Bu birlikteliğimiz doğru hedeflere doğru, bilgi ve birikimle yönlendirilirse sağlıklı sonuçlar alınabilecektir. Bunun için bu toplantıyı çok

önemsiyorum. Türkiye'nin her yerinde tarihsel, doğal ve kültürel mirasın korunması, geleceğe taşınması yönünde büyük bir çalışma başlamıştır. Bu çalışmanın güzel bir örneğini de Palu'da başlatıyoruz. İlk adım olarak Palu Belediyesinin Tarihi Kentler Birliğinin üyesi olmasına çalışacağız. Daha sonra da elimizde bulunan eserlerden kalan parçaları doğru bir şekilde değerlendirerek sonuca gideceğiz. Burada bugün toplanan insanlar birçok bakımdan bir ilki gerçekleştiriyorlar. Ortaçağ İslam uygarlığının önemli bir merkezini nasıl kurtarabiliriz, geleceğe nasıl taşıyoruz sorusunu soruyor ve çözüm arıyorlar. Bu sorunun Palu halkı tarafından ortaklaşa sorulması ve birlikte çözüm aranması önemli bir başlangıçtır" dedi.

Palu Kültür ve Dayanışma Derneği'nin İstekleri

Toplantı hazırlıkları kapsamında Palu Kültür ve Yardımlaşma Derneğinin hazırladığı birifing dosyasında önemli tespitler yer alıyor. Palu-Der Başkanı Murat Bilgin; "derneğin kuruluş amaçlarına uygun olarak yapılması gerekenleri bilimsel olarak araştırdık Araştırmalarımızı bir rapor halinde değerli hocamıza ve Palu'da görev yapan resmi, sivil yöneticilere sunuyoruz. Bu raporda altını çizerek yapmak istediklerimizi sıraladık. Bundan sonra öncelik sırasına göre sonuç alacağımız projelerin takipçisi olacağız" dedi. Raporda yer alan Palu-Der'in istekleri şunlar:

Palu Kalesi

a) Basamaklı Kaya Tüneli:

Urartu döneminden günümüze intikal eden en önemli eser, kalenin girişindeki kayalığın batı alt kesiminde yer alan anıtsal girişli su oyuğudur. 16 metrelik bir düzlükte, batı doğu yönünde uzanan tünel, daha sonra güneydoğuya doğru yönelerek inişe geçer. Kalenin güneydoğu eteğinden Murat'a çıktığı söylenen tünelin ilk aşamada izlenebilen basamaklardan sonra tünelin nereye nasıl gittiğini bugün tespit etmek mümkün değildir.

Bu tünelin temizlenip aydınlatılarak gezi ve ziyarete açılması turizm açısından önem arz etmektedir.

b) Kitabe

Kalede en iyi bilinen öge, bilim adamlarınca defalarca incelenip ele alınan yazıt nişidir.

Büyük bir özen ve düzen içinde sıralanan satırlar, onca zamana karşın özelliğini koruyarak günümüze ulaşmıştır.

Bu yazıt, Urartuların tarihsel içerikli yazıtları arasında en görkemli kaya nişine oyulmuş olmasıyla ünlüdür.

Kitabenin çevre temizliği yapılarak, yanına açıklayıcı Türkçe İngilizce bir tabelanın konularak düzenlenmesi gerekmektedir.

c) Kaya Mezarları

Eski Palu'dan bakıldığında karşıdan girişleri görülebilen üç mezar, kalenin kuzeybatı tarafının en sarp kesiminde konumlanmıştır. Şebeteria'daki yazıt nişinin yanında Urartu kaya mimarlığının en muhteşem ürünleri kuşkusuz bu kaya gömütleridir.

Urartu kaleleri arasında çok odalı üç mezarı barındıran tek merkezdir.

Palu mezarları, genel plan ve detay işçilikleri bakımından Urartu kaya mezar mimarisinin tüm özelliğini gösterir.

Bu kaya mezarlarının yollarının temizlenerek basamakların açılması ve korkuluk yapılarak hizmete açılması gerekmektedir.

Yapılacak olan bu çalışma Kitabeye, Kaya Mezarları ve hemen yanında bulunan Urartu ve Bizans su sarnıçları ile birlikte değerlendirilmelidir.

d) Ayakçalar

Kalenin güneyinde ayakçaların başladığı Murat Nehrine inen basamakların doğu kolunun büyük bölümü ayakçaların devamı şeklindedir. Doğrudan suya inen batı tarafındaki basamakların bir merdiven görünümünde ve rahat bir inimi vardır. Ustalıkla bir biçimde ana kayaya oyulan basamaklar tam Murat Nehrine ulaşan kısmı demiryolu yarmasıyla kesilmiştir.

Ayakçaların düzenlenerek hizmete açılması gerekmektedir.

2. Diğer Tarihi Eserler

Vakıflar Genel Müdürlüğü sorumluluğundaki eserlerin ise içindeki ve çevresindeki toprak ve moloz birikintilerinin temizlenerek dondurulması,

Bu eserlerden bir veya ikisinin çevre düzenlemesi ile birlikte restore edilmesi gerekmektedir.

1. Nolu Kaya Mezarı

Özellikle Selçuklu Eseri olan Alacalı Mescid ve bitişiğindeki Osmanlı eseri olan Dükkanönü Camisinin birlikte restore edilerek çevre düzenlemesi ile beraber hizmete açılması gerekmektedir.

3. Geleneksel El Sanatlarının Geliştirilmesi

Geleneksel el sanatlarının desteklenerek ev ekonomisine katkı sağlayacak projeler ge-

liştirilmesi. Örneğin Palu' da her aileden kadınlarımızın yaptığı ÇAKMA işinin ulusal ve uluslararası pazarlarda tanıtılması, kaybolmuş yemencilik, taş işçiliği gibi el sanatlarının geliştirilmesi gerekmektedir.

4. Dut Ağaçlarının Korunması ve Ürünlerinin Değerlendirilmesi

Çevre bahçelerde bolca bulunan asırlık DUT ağaçlarının korunması, ürünlerin sıhhi bir şekilde toplanarak değerlendirilmesi ve bu amaçla ilçemizde bir dut işleme tesisinin kamu- yerel- özel sektör girişimiyle yapılması gerekmektedir.

Daha sonra PALU-DER Başkanı Murat Bilgin, Metin SÖZEN'e Palu'nun tarihi fotoğraflarından oluşan bir tablo hediye etti.

Palu'da Sünnet Şöleni

Palu Kültür ve Dayanışma Derneği tarafından organize edilen sünnet şöleni 13-14 Ağustos 2005 tarihinde Palu'da yapıldı.

Palu Kaymakamı'nın desteği, Palu Belediye Başkanı Sayın Sait Dağoğlu, Bilgin Elektrik Yönetim Kurulu Başkanı M. Vehbi Bilgin, ABA İnşaat Yönetim Kurulu Başkanı A. Baki Aydın ve İşadamı Necdet Ulucan'ın katkıları ile sünnet şöleni gerçekleştirildi.

Sünnet şöleninde mahalli sanatçılar, halkoyunları, palyaço ve havai fişek gösterileri ile bir çok aktiviteler düzenlendi.

Bu sünnet organizasyonunda yaklaşık 300 çocuk sünnet ettirildi.

Milletvekili Sayın Zülfü Demirbağ, Elazığ Valisi Sayın Dr. Kadir Koçdamir, Palu Kaymakamı Sayın Erol Karaömeroğlu, Elazığ Belediye Başkanı Sayın M. Süleyman Selmanoğlu, Palu Belediye Başkanı Sayın M. Sait Dağoğlu, İş Adamı Sayın Abdülbaki Aydın ve Necdet Ulucan Sünnet törenine katılarak ilçemizde en fakir aile çocuklarına kirve olup, çeşitli hediyeler taktılar.

Sünnet şöleni sünnete katkıda bulunan Palu Kaymakamı Sayın Erol Karaömeroğlu, Palu Belediye Başkanı Sayın M. Sait Dağoğlu, İş adamlarımız Sayın Abdülbaki Aydın ve Necdet Ulucan'a dernek başkanı Sayın Murat Bilgin tarafından plaket takdim edildi.

Halkoyunları gösterilerinden sonra havai fişek gösterileri şölene ayrı bir güzellik kattı.

Kısa... Kısa...

Derneğimiz ve Gazeteciler Cemiyeti tarafından organize edilen Şükrü Kacar'ın yazarlıkta 60. yıl etkinliklerinde bir konuşma yapan dernek başkanı Murat Bilgin, Şükrü Kacar'a bir plaket sundu.

Palu Belediyesi Türkiye Tarihi Kentler Birliği'ne üye oldu. TKB'nin 2005 yılının son etkinliği olarak planıldığı toplantı, 2 Aralık 2005 İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda Beşiktaş Belediyesi'nin ev sahipliği yaptığı ve TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı'nın katkılarıyla gerçekleştirilen toplantıya, Anadolu ve Avrupa'dan kamu-yerel-özel-sivil kesim üyeleri katıldı.

Toplantıya Palu Belediye Başkanı M. Sait Dağoğlu da katıldı.

Palu köyleri tarafından kurulan derneklerle federasyon kurulması ve işbirliği çalışmaları yapıldı. Bu çalışmalar sonucunda köylerimize ait dernek yönetim kurullarından görev alan arkadaşlarımızın Palu Kültür ve Dayanışma Derneği yönetim kurulunda görev alarak birliktelik oluşturuldu.

Derneğimiz, DSI Bölge Müdürlüğü'nün Keban Barajı'nda erozyonu önleme çalışmaları kapsamında Palu ilçemizde 2 hektarlık alana 8 bin meşe palamutu dikilerek hatıra ormanı oluşturuldu.

Palu Kalesi'nin güney kısmında Murat Nehri kıyısında oluşturulan bu hatıra ormanı çalışmalarına dernek yönetim kurulu üyelerimiz katıldı.

Kısa... Kısa...

Ramazan ayında derneğimiz yönetim kurulu tarafından koordine edilen ve Palu'da yaşayan 140 aileye 10.000 YTL tutarında gıda ve giyecek yardımı yapıldı.

Yardım paketleri ihtiyaç sahiplerine bizzat evlerinde yönetim kurulu üyelerimiz tarafından teslim edildi.

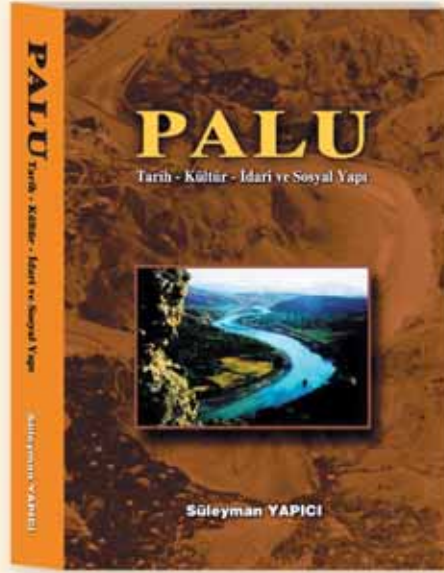
Palu Kültür ve Dayanışma Derneğimiz tarafından Palu'da yardıma muhtaç ailelere eğitim amaçlı 5000 YTL eğitim yardımı yapıldı.

Derneğimiz 2. Başkanı Mustafa Demirkıran tarafından Palu Kaymakamı Erol Karaömeroğlu'na makamlarında ziyaret ederek Palu Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı aracılığıyla muhtaç ailelere dağıtılmak üzere nakdi yardımı takdim etti.

Palu Kaymakamlığı tarafından oluşturulan ilçemiz kütüphanesine derneğimiz tarafından 5000 YTL tutarında 275 adet kitap bağışında bulunuldu. Kitaplar dernek başkanımız Murat Bilgin başkanlığında yönetim kurulu üyelerimiz tarafından Palu Kaymakamı Erol Karaömeroğlu'na kütüphanede teslim edildi.

Dört bin yıllık tarihi bir geçmişe sahip olan Palu ilçesinin tarihi, kültürü, idari ve sosyal yapısını konu alan **PALU** adlı büyük hacimli eser, hemşehrimiz Süleyman Yapıcı tarafından 10 yıllık uzun soluklu bir araştırmanın sonucunda Mayıs 2004'te Elazığ okuyucusuyla buluştu ve hemen dikkatleri çekmeye başladı.

Süleyman Yapıcı; boyutu, muhtevası, kaliteli baskısı ile ilk kez Elazığ'da kendi yerel imkanlarıyla bir ilki başardı.

375 sayfa, büyük (A4) boy, tamamı renkli ve kuşe kağıda basılmış, lüks ciltli ve büyük boy (A3) on adet haritadan oluşan bir kitap...

Bu kitap, çok zor şartlar altında, kaynaklara ulaşmada birçok engelle rağmen bu güne kadar ilimizde basılmış ve yerel tarih, kültür araştırmaları yönünde rahmetli İshak Sunguroğlu'nun "**Harput Yollarında**" ki eserinden sonra en kaliteli¹ belki de eş değerde² ikinci bir eser.

Böyle bir eserin Palu'yu anlatması dikkat çekici bir olay...

Niçin Palu? Bu sorunun cevabını merak edenler bu kitabı mutlaka okumalı. Bunun için de sadece Palulu olanların yanında yaşadığımız Anadolu topraklarının tarihsel ve kültürel geçmişine meraklı olan her vatandaşımızın bu kitabı mutlaka okuması gerekir.

Kitap 3 bölümden oluşuyor:

I. Bölüm Tarihçe olarak ayrılmış. Bu bölümde Palu'nun yaklaşık 4 bin yıllık tarihçesi kısaca anlatılıyor. Bu bölümün önemli tespitlerinden biri de Harput-Palu tarihinin birbirine ne

Palu Tarih-Kültür-İdari ve Sosyal Yapı

kadar yakın olduğu. Yaşayan uygarlıkların birbirine benzerliği, önemli stratejik özellikleri, kültürel değişimleri hemen hemen aynı zamanlarda aynı tarihsel şahsiyetlerle gerçekleşmiş olması dikkat çekici.

II. Bölüm İdari ve Sosyal Yapıyı içine alıyor. Yine bu bölümde de uzun tarihsel geçmişe paralel olarak Palu'nun uğradığı değişimler sistematik olarak verilmeye çalışılıyor. Bu bölümde yine okuyucularımızın dikkatini çekecek bir husus özellikle vurgulanıyor. Bir dönem Palu; Tunceli, Bingöl, Diyarbakır vilayetinin bir kısmını içine alacak kadar geniş bir idari taksimata sahip. 600'ün üzerinde köyü, çok sayıda nahiyesi ile bir kent olarak karşımıza çıkıyor. Bu da gösteriyor ki Palu ismi bölgeyi etkileyen bir isim olarak dikkatleri çekiyor.

III. Bölüm Kültür olarak ayrılmış. Yine kitabın bir özelliği bir kentin tarihsel yapısı, idari sistemi, sosyal gerçekleri yanında kültürel yapısı da önemli bir ölçüde araştırmacı tarafından kaleme alınmış, Dil özelliklerinden, aşiret yapısına. Yemeklerinden bölgedeki lakaplara kadar birçok özelliği sistematik olarak incelenmiş. Buda kitabın önemli bir özelliğini oluşturuyor.

Metnin sonuna yerleştirilmiş tarihi seyri içerisinde Palu'yu tanıtan büyük boy 10 harita ile kitap içinde kullanılan çok sayıda siyah beyaz ve renkli resimler adeta sıkılmadan okuyacağınız 375 sayfalık kitaba çok iyi bir mizan-pajla serpiştirilmiş.

Ayrıca kitap ile ilgili bilgiler web sayfası üzerinden internet aracılığıyla tüm dünyaya tanıtılmaya çalışılmış.

Elazığ'da hemen her kitapçıda kitabı bulmak mümkün. Yine de okuyucularımız kitabı temin etmek için derneğimiz ve yazarın kendi hazırlamış olduğu www.palu-turkiye.com web sitesindeki adreslerinden faydalabilirler.

Ayrıca s.yapici@mynet.com ve s.yapici@yahoo.com.tr e-mail adreslerinden ya da 0533. 391 28 96 nolu cep telefonu ile iletişim kurarak temin edebilirsiniz.

1. Şafak Bülteni, Mustafa Balaban, s. 29-30

2. Günışığı Gazetesi, 03.01.2006, Bilal Civelek, Palu

Palu Kültür ve Dayanışma Derneği

Asil Yönetim Kurulu

Murat BİLGİN
Başkan

Temur PRİNÇCI
2. Başkan

Mustafa DEMİRKIRAN
2. Başkan

Yusuf BAKICI
Muhasip

Seyfettin BAHÇECİ
Sekreter

Süleyman YAPICI

Nizamettin ÖZSOY

Muzaffer YANILMAZ

Abdulvahap ARI

Fırat BULUT

Muhittin KARABULUT

Ö.Faruk BUDAK

Murat AÇIKKAPI

Abdalbaki AYDIN

Ahmet BAYRAK

Yedek Yönetim Kurulu

Fadıl ÜLGEN

Veyssel EKMEKYAPAR

Ahmet ÖZDEMİR

Lütfü UCAL

Kadir İKİNCİOĞULLARI

Yönetim Kurulu

Mehmet BAYGIN

Mehmet Zeki OĞUZ

Hıyalettin KARATAŞ

Efraim ERCAN

Kenan ALTUNGÖK

Zülküf ÇOBANOĞLU

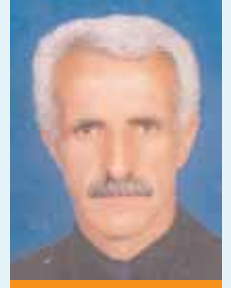
Adem AKBULUT

Abdulkirim AVANOS

Vahdettin DEMİRTAŞ

Mehmet ARIKAN

Asil Denetleme Kurulu

İlhami CANPOLAT

Hüseyin HEKİMOĞLU

M. Talip ERSÖZ

Yedek Denetleme Kurulu

Osman UĞUR

Mehmet Feyzi
EVLİYOĞLU

Ahmet Cemil SEZGİN

profesyonel tercih

OFFICE DESING

altungök
büro mobilya

- Merkez / İstisgaras: Gazi Cd. No : 48 /C ELAZIĞ
Tel. : (+9) 0424 212 23 53 Faks : (+9) 0424 218 32 93
- Servis / M. Paşa Mh. H. Osman Canlı Sokak. No:14
Tel. : (+9) 0424 212 56 89 Faks : (+9) 0424 237 65 07
- Fabrika / Fabry : Elazığ-Ma'atya Yolu 10. Km. ELAZIĞ
Tel. : (+9) 0424 281 30 30 Faks : (+9) 0424 281 25 47
www.altungok.com.tr / altungok@altungok.com.tr

Moduler System

OFFICE DESING

AK **AKBULUT KARDEŞLER**
KUYUMCUSU

Hacı & Adem AKBULUT

Tel : (0424) 236 34 80
Cep: (0532) 302 81 34
Çarşı Mh.2. Harput Cd.
No:11 ELAZIĞ

Koç

Allianz

Koç Allianz Sigorta
A.Ş. Acenteliği

İkinciöğulları

SİGORTACILIK VE ARACILIK
HİZMETLERİ LTD. ŞTİ.

Boşna Hersek Biv. No: 7
Mühendisler İş Mrk. Kat: 6
Daire: 11 ELAZIĞ
Tif : 0424 218 56 13
Fax : 0424 237 77 30

e-mail: ikinciogl@email.koc.net

ÇOBANOĞLU İNŞAAT

İnşaat Malzemeleri

KOPRU PETROL

Petrol Ürünleri

Zülküf & Selahattin ÇOBANOĞLU

Merkez : H. Hayri Cad No: 121
Büro : Şehit İlhanlar Cd. Canbay
İş. Merkezi Kat: 6
Petrol : Gülüşkür Köprüsü Yanı

Tlf: (0424) 238 41 22 - 233 05 73
Tlf: (0424) 236 71 18
Tlf: (0424) 627 87 21 - 627 87 22

ŞAHİNOĞLU BEKO

MERKEZ:GAZİ CAD NO 5
ŞUBE: HÜRRIYET CAD NO:61
MERKEZ TLF: 237 81 48
ŞUBE TLF:237 69 48

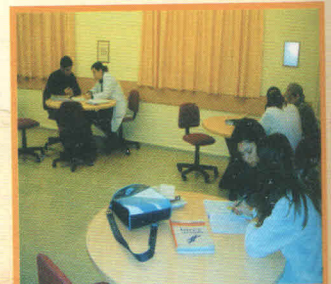
ELAZIĞ

“başarmak için bire bir”

birey
DERGİSİ
DERSHANELERİ

- ✂️ Türkiye'nin en iyi yayınlarından olan Birey yayınları
- ✂️ Deneyimli ve dinamik öğretmen Kadrosu
- ✂️ Ücretsiz bire-bir ek dersler
- ✂️ Birey de amaç birdir Başarmak ve Mutlu olmak

Tel : 237 96 16 - Fax : 237 96 15 İstasyon Cad. PTT Alt Kavşağı - ELAZIĞ

ELAZIĞ

HAZAR

TURİZM OTOBÜS İŞLETMESİ LTD. ŞTİ.

38. Kuruk Yolumuz

Türkiye'nin Her Yerinde
444 03 23

Güvenli ve Huzurlu Yolculuk

TELEFONLARIMIZ:

Elazığ Merkez : (0.424) 212 75 75 - 212 88 99
Ankara : (0.312) 224 03 23 - 250 42 42
İstanbul : (0.212) 656 04 22 - (0.216) 391 27 23
İzmir : (0.232) 472 00 80
Bursa : (0.224) 261 62 11
İzmit : (0.262) 311 62 84
Gaziantep : (0.342) 326 91 91
Trabzon : (0.462) 325 62 74

Bosna Hersek Eulvari No: 17 ELAZIG

Tel: 0.424.238 86 86 (pbx) Fax: 0.424.237 55 42

web site: www.themarathonhotel.com • e-mail: info@themarathonhotel.com